

3.3.1 Number of research papers published per teacher in the Journals notified on UGC website during the last five years

Sl. No.	Title of paper	Name of the author/s	Department of the teacher	Name of Journal	Year of publication	ISSN number	Link to article / paper / abstract of the article	Journal/Digital Object Identifier (doi) number Is it listed in UGC Care
1	Environmental Degradation and Psyche of Women	Dr. Namdev Khavre	English	Ajanta	2018-19	ISSN 2277-5730	www.ajfactor.com	UGC Care Listed
2	Role of Tourism In Employment Generation	Dr. M. N. Sarvase	Geography	Aayushi International	2018-19	ISSN 2349-638x	www.ajfactor.com	UGC Care Listed
3	Policies for entrepreneurship development and	Dr. Ashok Jadhav	Commerce	International Journal	2018-19	ISSN2349-5162	www.ajfactor.com	UGC Care Listed
4	Ambodkar Chahwaliche ek nitibhasak sadhan.	Dr. Sanghmitra Sarvade	History	Shodh-Prabha	2018-19	ISSN 0974-8946	www.ajfactor.com	UGC Care Listed
5	Recent Trends in Social Science-Green Politics	Dr. Appasaheb S. Shelke	Political Science	Rajyashramini badaliche	2018-19	ISSN 2349-618x	www.ajfactor.com	UGC Care Listed
6	Problems & Prospects of the Cooperative Movement	Dr. Appasaheb S. Shelke	Economics	Ajanta	2019-20	ISSN 2277-5730	www.ajfactor.com	UGC Care Listed
7	Important of Cooperative Movement for India	Dr. Sanita S. Telange	Economics	Our Heritage Journal	2019-20	ISSN 0474-9030	www.ajfactor.com	UGC Care Listed
8	21st Century Women Empowerment Through	Dr. Sanita S. Telange	Economics	Impact of E-Commerce	2019-20	ISSN 2277-8721	www.ajfactor.com	UGC Care Listed
9	Matang Striyancha Situan	Dr. Sanghmitra Sarvade	History	Our Heritage Journal	2019-20	ISSN 0474-9030	www.ajfactor.com	UGC Care Listed
10	The Impact of Partition on Women in Saadat	Dr. Namdev Khavre	English	Ajanta	2019-20	ISSN 2277-5730	www.ajfactor.com	UGC Care Listed
11	Rural Development in India through Entrepreneurship	Dr. Ashok Jadhav	Commerce	Ajanta	2019-20	ISSN 2347-3150	www.ajfactor.com	UGC Care Listed
12	Family Managed Business: Conflict and its resolution	Dr. Ashok Jadhav	Commerce	Mukt Shabd Journal	2019-20	ISSN 2277-5730	www.ajfactor.com	UGC Care Listed
13	Reservation in India	Dr. Appasaheb S. Shelke	Political Science	Ajanta	2020-21	ISSN 2277-5730	www.ajfactor.com	UGC Care Listed
14	Makanyak chi Shatabdi and tyatil vibharnachi	Dr. Sanghmitra Sarvade	History	Education & Society	2020-21	ISSN 2278-6864	www.ajfactor.com	UGC Care Listed
15	Outsourcing: Key for Booming Entrepreneurs	Dr. Ashok Jadhav	Commerce	Mukt Shabd Journal	2020-21	ISSN 2347-3150	www.ajfactor.com	UGC Care Listed
16	Spatio Temporal Analysis of Crop Diversification	Mr. Anol Mahajan	Geography	Akshar Wangmay	2020-21	ISSN 2229-4929	www.ajfactor.com	UGC Care Listed
17	Role of Social Science in Contemporary Society	Dr. Appasaheb S. Shelke	Political Science	B. Adhar	2021-22	ISSN 2278-9308	www.ajfactor.com	UGC Care Listed
18	Yashwantrao Chavanancha Sarvishayak Drive	Dr. Sanghmitra Sarvade	History	Madhya Bharati, Vol	2021-22	ISSN 0974-0066	www.ajfactor.com	UGC Care Listed
19	Changes in Characterization of Schmat in Agriculture	Dr. Namdev Khavre	English	Akshar Wangmay	2021-22	ISSN 2229-4929	www.ajfactor.com	UGC Care Listed
20	Changes in Characterization of Kizie Basu in Agriculture	Dr. Namdev Khavre	English	Akshar Wangmay	2021-22	ISSN 2229-4929	www.ajfactor.com	UGC Care Listed
21	A Geographical study of Changing Population	Mr. Anol Mahajan	Geography	Journal of Research &	2021-22	ISSN 2230-9578	www.ajfactor.com	UGC Care Listed
22	Initiative and Challenges of Farm Mechanization	Dr. M. N. Sarvase	Geography	Education and Society	2022-23	ISSN 2278-6864	www.ajfactor.com	UGC Care Listed
23	A Geographical study of Crop Combination in Agriculture	Mr. Anol Mahajan	Geography	Education and Society	2022-23	ISSN 2278-6864	www.ajfactor.com	UGC Care Listed
24	Performance of Arya Samsa in Women Libral	Dr. Sanghmitra Sarvade	History	Shodhsamhita	2022-23	ISSN 2277-7067	www.ajfactor.com	UGC Care Listed
25	Role of Agritech Start-Ups in India	Dr. Ashok Jadhav	Commerce	Journal of Maharnaja S	2022-23	ISSN 0025-0422	www.ajfactor.com	UGC Care Listed

Dr. Yojana Venktrao Jugale
 Hon. Shri. Amol Mahajan, Commerce
 Science College, Hali-BANGALE, Dist. Kolhapur.

Sr. No.	Title of paper	Name of the author/s	Department of the teacher	Name of journal	Year of publication	ISSN number	Journal/Digital Object Identifier (doi) number	
							Link to article / paper / abstract of the article	Is it listed in UGC Care
26	Cultural Conflict in Inside the Haveli	Dr. Nansdev Khavare	English	Indian Democracy and	2018-19	ISSN 2349-638X		
27	The Theme of Partition in Khushwant Singh's	Dr. Nansdev Khavare	English	Cosmos Impact Facto	2018-19	ISSN 2319-3689	www.ajournal.com	
28	Women Empowerment in Terry McMillan's	Dr. Nansdev Khavare	English	Theme of Special Issue	2018-19	ISSN 2349-638X	www.ajournal.com	
29	The Neglected farming system of developing	Dr. Sameer Gaikwad	Economics	Aparaji International	2018-19	ISSN 2349-638X	www.ajournal.com	
30	Jahiratielhi Bhasba	Dr. Eknath Padi	Marathi	Vidyavarta	2018-19	ISSN 2319-9318	www.ajournal.com	
31	V. S. Khandekaranchya Sahityayati Samajikta	Dr. Eknath Padi	Marathi	Printing Area	2018-19	ISSN 2394-5303	www.ajournal.com	
32	Deprivation of Mythical Women in the select	Dr. Nansdev Khavare	English	Journal of English Lan	2020-21	ISSN 2349-9753	http://www.ajournal.com	
33	Self - Assertion of Women in Terry McMillan	Dr. Nansdev Khavare	English	An International jour	2020-21	ISSN 0976-8165	www.ajournal.com	
34	Chavni Ek Sangharsh	Dr. Eknath Padi	Marathi	Vidyavarta	2020-21	ISSN 2319-9318	www.ajournal.com	
35	Prasar Madhyamache Mulbhut Sadhan	Dr. Eknath Padi	Marathi	Printing Area	2020-21	ISSN 2394-5303	www.ajournal.com	
36	Lokgit Parasporetli Daka Kumbharacha	Dr. Eknath Padi	Marathi	Shivim Sanshodhan	2020-21	ISSN 2319-6025	www.ajournal.com	
37	Mahar Vitam Bill	Dr. Sanghmitra Survade	History	B. Aadhar	2021-22	ISSN 2277-8063	www.ajournal.com	
38	Dalit Penchar	Dr. Sanghmitra Survade	History	A high Impact Factor	2021-22	ISSN 2277-8063	www.ajournal.com	
39	Chambhar Stryanche Gavvadyayati Sthun	Dr. Sanghmitra Survade	History	Sanshodhan	2021-22	ISSN 2278-5914	www.ajournal.com	
40	Swatrayeche Itihas , Padma gitatan sriyanchi a	Dr. Sanghmitra Survade	History	Sanshodhan	2021-22	ISSN 2278-5914	www.ajournal.com	
41	Srivadi Druatikom Gavvadyayati Lohar sriyanchi	Dr. Sanghmitra Survade	History	Sanshodhan	2021-22	ISSN 2278-5914	www.ajournal.com	
42	Protohistoric Investigation in the Upper Krish	Dr. Niranjana Kulkarni	History	Cultural , Tradition an	2021-22		www.ajournal.com	
43	CONTENT ANALYSIS AN OVERVIEW	Dr. Balaji Kumbale	Librarian	Purakala	2021-22	ISSN: 0971-2143	www.ajournal.com	
44	Reading five features of literary postmodernis	Dr. Digambar Kulkarni	English	Journal of English Lan	2021-22	ISSN 2395-2636	www.ajournal.com	
45	Simple story, complicated plot: A postmodern	Dr. Digambar Kulkarni	English	Journal of English Lan	2021-22	ISSN 2321-	www.ajournal.com	
46	APYA Samaj Solapur- An Introduction	Dr. Sanghmitra Survade	History	Education and Society	2022-23	ISSN 2278-6864	www.ajournal.com	

Dr. Yojana Vasantrao Jugale
PRINCIPAL,
 Hon. Shri. Amnashree Dange Arts, Commerce &
 Science College, HATKANANGALE, Dist. Kolhapur

Peer Reviewed Referred
and
UGC Listed Journal
(Journal No. 40776)

AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY
QUARTERLY RESEARCH JOURNAL
ISSN 2277-5730

AJANTA

Volume - VII, Issue - IV IMPACT FACTOR 2 INDEXING
English Part - II 2018 - 5.5
October - December - 2018 www.ajanta.com

AJANTA PRAKASHAN

CONTENTS OF ENGLISH PART - II

Sr. No.	Name & Author Name	Page No.
1	The Men and Women Relationships in against all Odds Mr. Suresh B. Deshmukh	1-6
2	Woman as Scapegoat in Vijay Tendulkar's Kamala Dr. Rajendrakumar B. Chougule	7-12
3	Risk Management - Information Technology Dr. Srikantamurthy Shruti Khemshetty	13-22
4	Growth and Pattern of Urbanisation in India's North - East with Special Reference to Assam Dr. Ajit Debnath	23-31
5	Trends in Supply Chain Management Dr. Mrs. Varsha Maindargi	32-38
6	Gender Attitude and Sports Dr. P. L. Karad	39-41
7	The Flow of Crop Loan in the Maharashtra State Especially by Cooperative and Commercial Banks Samina S. Jamadar	42-49
8	Identifying of Student's Activity in Classroom using Phenomena Mining Sharayu Nivrutti Bonde Dr. D. K. Kirange	50-58
9	Relationship of Job Satisfaction and Motivation: A Study of Kolhapur MIDC Area R. K. Diwakar	59-68
10	Public Distribution System and Food Security in India Dr. Shridevi K. Patil	69-72
11	Environmental Degradation and Psyche of Women Reflected in Margaret Atwood's the Handmaid's Tale Dr. Namadev P. Khavare	73-79
12	E-Governance - Integration of Development with Sustainable Development - A Study Dr. Biju A. V. Kavitha K. S.	80-84

11. Environmental Degradation and Psyche of Women Reflected in Margaret Atwood's the Handmaid's Tale

Dr. Namadev P. Khavare

Department of English, Hon. Shri. Annasaheb Dange, Arts, Commerce & Science, College, Hatkanangale, Affiliated to Shivaji University, Kolhapur.

Abstract

The connection between environmental degradation and life of women is known as ecofeminism in literature. Ecofeminism recognizes the connections between women's rights and environmental one and finds a similar patriarchal and hierarchical pattern in the suppression of women and the condemnation of the environment. The present paper attempts to analyze the relation between environmental degradation and psyche of women in Margaret Atwood's *The Handmaid's Tale*. Atwood concerns herself with the environmental crisis as well as the oppression of women in male dominated society. She has tried to link two issues together because she thinks that the struggle for ecological harmony and the struggle for the equality between male and female interlinked. It draws on eco-feminist theory to explore writer's remarkable insights into feminism and ecology in the novel. *The Handmaid's Tale* focuses on human beings to participate in saving the earth and constructing a harmonious society where people can live in harmony with each other and with nature. Taking females as the leading characters, and environmental crisis as its background it depicts people who are suffering from tragic environmental pollution in a oppressive country, in which females are taken as scapegoats of men for environmental problems and are exploited and oppressed. So it is need of time to study ecofeminism to ensure a peaceful existence in modern technological world.

Keywords : Eco-feminism, environment, nature, oppression, pollution, ecology, patriarchy, dystopia, Biblical.

Margaret Eleanor Atwood is a Canadian versatile writer and environmental activist. She is a winner of the Arthur C. Clarke Award and Prince of Asturias Award for Literature, has been shortlisted for the Booker Prize five times, winning once, and has been a finalist for the Governor-General's Award several times, winning twice. In 2001 she was inducted into Canada's Walk of Fame. She is also a founder of the Writers' Trust of Canada, a non-profit

**Impact
Factor
5.707**

ISSN 2349-638x

Peer Reviewed And Indexed

**AAYUSHI
INTERNATIONAL
INTERDISCIPLINARY
RESEARCH JOURNAL
(AIIRJ)**

Monthly e-Journal

VOL-VI

ISSUE-XI

Nov

2019

Address

• Vikram Nagar, Boudhi Chouk, Latur.
• Tq. Latur, Dis. Latur 413512 (MS.)
• (+91) 9922455749, (+91) 8999250451

Email

• aiirjpramod@gmail.com
• aayushijournal@gmail.com

Website

• www.aiirjournal.com

CHIEF EDITOR: DR. AMOD DRAKSHIBHOTANDE

Sr.No.	Author Name	Research Paper / Article Name	Page No.
1	Dr. Hiral Jadhav & Dr. Abhijit Patil	You Have A Second Brain In Your Gut. By A Newly Discovered Neuron Circuit	1 To 2
2	VD. Pooja Ravindra Khamkar & Vd. B.T. Shinde	Review Article On Kaphaj Kasa And it's Management	3 To 5
3	Dr. Abhaysingh Jaykumar Patil	A Pilot of Study on the Short Term Effect of Anulom Vilom Pranayama to Enhance the Breath Holding Capacity of Students	6 To 8
4	Amol Ashok Narwade & Dr. Yogini S. Satarkar	Women Subjugation In Shashi Despande's A Matter Of Time: A Review	9 to 14
5	Dr. Raghavendra L. Kolachi	Effect Of Thilvaka Ghrita Paana In The Management Of Shukthika W. S. R. To Bitot's Spots	15 To 19
6	Dr. Gopalkrushna Samadhan Patil & Dr. M. R. Sajjanshetty	A Study Of Shatakryakala And Its Importance In Manifestation Of Diseases	20 To 22
7	Dr. Pooja Pandurang Patil	A Review study -Kriya sharir of Kesh	23 To 27
8	Anil Sharma & Dr. Sarla Nirankari	Mathematical Creativity Among Students of 10th standard of Secondary School	28 To 34
9	Dr. Shrutika Shantaram Kand & Dr. Sachin Tapare	Review on Swaraskalpna W.S.R. to Putapaak Kalapana	35 To 36
10	Dr. Tejaswini Chandrakant Shinde. & Dr. Sachin Tapare	Avaleha Kalana -A Conceptual Study	37 To 38
11	Dr. Raghavendra L. Kolachi	Effect Of Triphala Ghrita Paana In The Management Of Shukthika W. S. R. To Bitot's Spots	39 To 42
12	Dr. M. N. Survase	Role Of Tourism In Employment Generation In Maharashtra	43 To 45
13	Madhuri L. Gavit	The Study Of Crop Combination In Deola Tahsil	46 To 49
14	Dr. Santosh Achutrao Chate	The Role Of Matra Basti In The Treatment Of Malavshambha (Constipation): A Case Study	50 To 52
15	Dr. Santosh Achutrao Chate	Ayurvedic Management On Palmoplantar Psoriasis: A Case Study	53 To 55

Role Of Tourism In Employment Generation In Maharashtra

Dr. M. N. Survase,
Assistant Professor,

Hon. Shri Annasaheb Dange ACS College, Haikanangale,

Abstract

It is very important to know the contribution of tourism in the economy and the job creation in the state as well as country. Thus the paper aims to study the status of tourism and its role in employment generation in Maharashtra. The Maharashtra state of India is selected for this study. The exploratory-cum-descriptive research design will be adopted for this research work. The data collected from different sources like Reports, of various committees and commissions, Journals, Research studies, Articles, other published-unpublished materials and Government's reports, publications etc. Various suitable statistical techniques and cartographic techniques used for the presentation of data. The study shows that the Maharashtra state offers variety of sightseeing desirability. In 2016, about 12 crore tourist visited to Maharashtra. It includes 11.65 crore domestic and 0.46 crore are foreigners. Maharashtra has 3491 accommodation units with 72142 rooms excluding company Guest houses, Guest houses run by trusts, Dormitories, free dharamshalas, tourist bungalows and free accommodation units. Tourism provides direct and indirect employment opportunities and shares 12.36% contribution in Employment generation and 6.88% in GDP. Thus the tourism is economically beneficial for employment generation at local to international level and GDP of the nation.

Keywords: tourism, employment generation, sightseeing desirability, tourists, services, economy.

Introduction:

Tourism plays a significant role in to the creation of the wide range of jobs and economic development. The substantial profit from this industry attracts to the investor and young generation to work in it. It is highly developed in all countries due to its economic benefits. The domestic market aspects play a noteworthy role in to the employment creation. Lot of peoples works with the tourist aspects and generates the income from it. It becomes a major source of income. Some countries and cities fully involved into the tourism and create lot of revenues. The tourism industry is one of the fastest growing industries in the world. In 2022 it may create 328 million jobs and supports approximate 10 percent work force in to the world.

Important contributions to the country's economy are created by creating new jobs through this field. The direct jobs include the tour guide, tour planner, travel concealment, tour operators, hotels, resorts and restaurants. The tourism and hospitality creates inter relevant jobs. The various other relevant industries like event management, airlines, amusement park, cruise industry etc also created lot of jobs. The agriculture, food production sector,

retail industry etc also indirectly involved in to the tourism. The service sector is growing due to the tourism in various areas. The indirect sector also greatly contributed into the gross domestic product of the country.

The tourism sectors included the individual; business and government also earn much. Besides this the income also generated through the use of services like hotels, restaurants and various tourist attractions. Otherwise the medicines, cloths, entertainment, food, transportations etc economic activities supports to the tourism. Thus the tourism creates significant contributions in the economics of the various countries in the world at various ways.

Objective: This paper aims to study the status of tourism and its role in employment generation in Maharashtra.

Study Region

Maharashtra; one of the state of India is selected for this study. It lies between 13° N to 20.5° N latitude and 70° E to 80.5° E longitude. It covers 307,713 km² area with 112,374,333

population (9.28% of India) It is surrounded by Arabian Sea to the west and Karnataka, Telangana, Goa, Gujarat, Chhattisgarh, and Madhya Pradesh states and the Union territory of Dadra and Nagar Haveli. The state has 720 kilometres coastline of Arabian Sea. The Sahyadri hilly range running parallel to the coast of Arabian Sea has lot of tourist attractions. Besides that the various physical, historical, social, cultural, religious and other factors attracts to the tourist.

Methodology

The exploratory-cum-descriptive research design will be adopted for this research work. The primary and secondary data will be collected from different sources like records of Incentive programme like Reports, of various committees and commissions, Journals, Research studies, Articles, Text books, periodicals other published-unpublished materials and Government's reports, publications etc. Various suitable statistical techniques and cartographic techniques used for the presentation of data in the form of distributional maps and graphs.

Analysis:

Tourism Status in Maharashtra:

The Maharashtra state offers variety of sightseeing desirability. The government policies also support to enhance the tourism in Maharashtra. The MTDC of Maharashtra promotes and regulates the tourism sector. The trade and restaurants accounts 16% share in gross domestic product of Maharashtra. The state has tourism potential with attractive destinations. It includes hill stations, beaches, forts, heritage and sanctuaries. The Mahabaleshwar, Sindhudurg, Matheran, Ajanta, Ellora, Elephanta Caves, Murud Janjira etc famous tourist destinations attract to the tourist in Maharashtra. The state has unique combination of hills, plateau, beaches, forts and caves. In 2016, about 12 crore tourist visited to Maharashtra. It includes 11.65 crore domestic and 0.46 crore are foreigners. Most of the tourist visit in January month. Amongst packaged components, majority of people had opted for Travel plus accommodation. Domestic visitors spend more on accommodation than anything else. The overall atmosphere in the State is conducive for tourist development.

Total Number of Domestic and Foreign Tourists and Day Visitors

Overnight			Same day		
Domestic	Foreign	Total	Domestic	Foreign	Total
687584	26099	713684	209740	-	209740
98	53	51	514		514

Number of Accommodation units, Rooms, Beds and Employment

No. of AUs	No. of Rooms	No. of Beds	No. of Employees		
			Temporary	Permanent	Total
3491	72142	151287	37769	25513	63282

Source: Tourism Survey for the State of Maharashtra

Maharashtra has 3491 accommodation units with 72142 rooms. The occupancy rate was the highest during the months of December, January and February up to 70- 85%. It not included the Company Guest houses, Guest houses run by trusts, Dormitories, free dharamshalas, tourist bungalows and free accommodation units. This also plays a significant role in the tourism of Maharashtra. Tourists mostly prefer the hotels as a first choice followed by staying at friends, relatives and other places.

Mode of transportation used by domestic and foreign visitors (sampled) in the state.

Mode of Transportation	% of visitors from within the state		% of visitors from outside the state		% of foreign visitors
	Overnight	Same Day	Overnight	Same Day	Overnight
Train	19	17	56	59	21
Bus	74	81	42	38	7
Air	5	0	2	3	58
Personal Vehicle	2	2	0	0	11
Taxi	0	0	0	0	3
Total %	100	100	100	100	100
Total visitors	7935	577	6258	323	2736
		7		7	

Source: Tourism Survey for State of Maharashtra, Final Report

Contribution of Tourism in GDP & Employment

It is very important to know the contribution of tourism in the economy and the job creation in the

state as well as country. There are no any direct information about the employment from the tourism existed. Based on the various aspects of the data we tried to estimate the employment data. The existing system of accounts not able to measure the growth and contribution of tourism in GDP because the tourism is a demand based concept and it may be defined by its use instead of its output.

Contribution of Tourism in GDP & Employment

Year	Contribution of Tourism in GDP (%)			Contribution of Tourism in Employment (%)		
	Direct	Indirect	Total	Direct	Indirect	Total
2012-13	3.74	3.14	6.88	5.31	7.05	12.36

The tourism sector generates the employment opportunities with the provision of services. It increases the productivity of other sectors directly or indirectly. It helps the reduction of hidden employment and underemployment. It provides the direct and indirect employment to the huge peoples.

The hotels, restaurants, resorts, cruise, airlines, taxi service, vehicle rent, accommodation units, bus services, entertainment services, tour organizer, tour planner, guide, etc provides direct employment because it directly related to tourists. The firms which provide the materials and service to the industry are the indirect employment sectors such as the constructions, manufacturer, suppliers etc. The separation and quantification of the all these employment is impossible in nature. Thus the tourism is economically beneficial for employment generation at local to international level and GDP of the concerned country.

Conclusions

The Maharashtra state offers variety of sightseeing desirability. The tourism becomes is an important sector for employment generation in Maharashtra. It plays a significant role in to the creation of the wide range of jobs and economic development. Lot of peoples works with the tourist aspects and generates the income from it. It becomes a major source of income. In 2016, about 12 crore tourist visited to Maharashtra. It includes 11.65 crore domestic and 0.46 crore are foreigners. Maharashtra

has 3491 accommodation units with 72142 rooms excluding company Guest houses, Guest houses run by trusts, Dormitories, free dharamshalas, tourist bungalows and free accommodation units. The occupancy rate was the highest during the months of December, January and February up to 70- 85%. The domestic visitors prefers the trains, bus and personal vehicles and foreigner visitors prefer air, bus, train and taxi for transportation. The hotels, restaurants, resorts, cruise, airlines, taxi service, vehicle rent, accommodation units, bus services, entertainment services, tour organizer, tour planner, guide, etc provides direct employment because it directly related to tourists. The firms which provide the materials and service to the industry are the indirect employment sectors such as the constructions, manufacturer, suppliers etc. Thus the tourism is economically beneficial for employment generation at local to international level and GDP of the concerned country.

References

1. Datamation Consultants Pvt. Ltd., Tourism Survey for the State of Maharashtra April 2014 to March 2015 Final Report, Submitted to: Maharashtra Tourism Development Corporation Limited. (MTDC), Mumbai, <https://www.maharashtratourism.gov.in/docs/default-source/maharashtra-unfold/maharashtra-survey-detailed-report-14-15.pdf?sfvrsn=2>
2. Department of Tourism & Culture Affairs, Government of Maharashtra, Maharashtra Tourism Policy 2016, <https://www.maharashtra.gov.in/Site/Upload/Government%20Resolutions/Marathi/201605051328361423.pdf>
3. Ministry of Tourism, Government of India, Tourism Survey for State of Maharashtra, Final Report, http://tourism.gov.in/sites/default/files/Other/Maharashtra_0.pdf
4. MTDC, Tourism Statistics of Maharashtra Final Report (April 2011 - March 2012) http://mahavis.nic.in/pdf/TourismStatisticsofMaharashtraApl2011_Mar2012.pdf

Journal of Emerging Technologies and Innovative Research

An International Open Access Journal

www.jetir.org | editor@jetir.org

Certificate of Publication

The Board of

Journal of Emerging Technologies and Innovative Research (ISSN : 2349-5162)

Is hereby awarding this certificate to

Dr. Ashok P. Jadhav

In recognition of the publication of the paper entitled

POLICIES FOR ENTREPRENEURSHIP DEVELOPMENT AND PERFORMANCE OF RURAL INDUSTRIES

Published In JETIR (www.JETIR.org) ISSN UGC Approved (Journal No: 63975) & 5.87 Impact Factor

Published in Volume 6 Issue 4 , April-2019 | Date of Publication: 2019-04-13

Pavitra P
EDITOR

JETIR1904312

EDITOR IN CHIEF

Research Paper Weblink <http://www.jetir.org/view?paper=JETIR1904312> Registration ID : 203977

PRINCIPAL,

Sri. Annasabai Dongre Arts, Commerce & Science College, HATKANANSGALE, Dist. Kolhapur

2018-19 - USC

WWW.JETIR.ORG

editor@jetir.org

An International Open Access Journal
UGC and ISSN Approved | ISSN: 2349-5162

**INTERNATIONAL JOURNAL
OF EMERGING TECHNOLOGIES
AND INNOVATIVE RESEARCH |**

JETIR.ORG

INTERNATIONAL JOURNAL OF EMERGING
TECHNOLOGIES AND INNOVATIVE RESEARCH
International Peer Reviewed, Open Access Journal
ISSN: 2349-5162 | Impact Factor: 5.87
UGC and ISSN Approved Journals.

Website: www.jetir.org

TRUP COPY.

PRINCIPAL,

Sri. Kamalini Dange Arts, Commerce & Sci.
College, HATKANGALE, Dist. Kolhapur.

Website: www.jetir.org

JETIR

INTERNATIONAL JOURNAL OF EMERGING TECHNOLOGIES AND INNOVATIVE RESEARCH

(ISSN: 2349-5162)

International Peer Reviewed, Open Access Journal

ISSN: 2349-5162 | Impact Factor: 5.87 | UGC and ISSN Approved

ISSN (Online): 2349-5162

This work is subjected to be copyright. All rights are reserved whether the whole or part of the material is concerned, specifically the rights of translation, reprinting, re-use of illusions, recitation, broadcasting, reproduction on microfilms or in any other way, and storage in data banks. Duplication of this publication of parts thereof is permitted only under the provision of the copyright law, in its current version, and permission of use must always be obtained from JETIR www.jetir.org Publishers.

International Journal of Emerging Technologies and Innovative Research is published under the name of JETIR publication and URL: www.jetir.org.

© JETIR Journal

Published in India

Typesetting: Camera-ready by author, data conversation by JETIR Publishing Services – JETIR Journal.

JETIR Journal, WWW.JETIR.ORG

ISSN (Online): 2349-5162

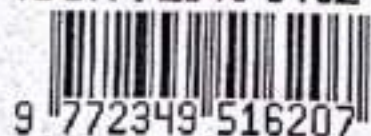
International Journal of Emerging Technologies and Innovative Research (JETIR) is published in online form over Internet. This journal is published at the Website <http://www.jetir.org> maintained by JETIR Gujarat, India.

TRUE COPY.

M. J.
PRINCIPAL,

Smt. Annasaheb Dange Arts, Commerce & Science College
HATKANANGALE, Dist. Kolhapur

ISSN : 2349-5162

9 772349 516207

INTERNATIONAL JOURNAL OF EMERGING TECHNOLOGIES AND INNOVATIVE RESEARCH

(ISSN: 2349-5162)

(JETIR www.jetir.org)

Submit Your Manuscript/Papers

To

editor@jetir.org

Or

www.jetir.org

ISSN : 2349-5162

www.jetir.org

TRUP COPY.

PRINCIPAL,

Anna Sahasra Shiksha Trust, Anna Sahasra Shiksha Trust,
HATKANANGALE, Dist. Kolhapur

©JETIR, All Rights Reserved | www.jetir.org | editor@jetir.org

POLICIES FOR ENTREPRENEURSHIP DEVELOPMENT AND PERFORMANCE OF RURAL INDUSTRIES

Dr. Ashok P. Jadhav

Asst. Professor and Head

Department of Commerce and Management

Hon Shri Annsahab Dange A.C.S College, Hatkanangale

Dist-Kolhapur, Maharashtra

ABSTRACT

Indian population lives mostly in villages. The village is the back-bone of the country. Rural industries play an important role in the national economy in the rural development. Along with generating employment opportunities in the rural areas with low capital cost and raising the real income of the people rural entrepreneurship also contributes in the development of agriculture and urban industries. To reduce poverty, migration, economic disparity, unemployment and develop rural areas and backward regions rural entrepreneurship might be one of the perfect solutions.

Keywords: Policies, Entrepreneurship Development, performance, Rural industries.

1. INTRODUCTION

The post independent India was left with a Himalayan task in developing its economy in general and especially the Rural Area as 80% of population lives in rural village and poverty was main task to be dealt with. There is significant progress in achieving rural development till last budget after 14 finance commission recommendations. However the result was not very satisfactory. It was observed that in many research only 20% or less than that of 20% of the benefit from the government schemes was reaching the poor and hence the total development of rural people itself was less. As such we can say that there is a need to look in to the history and research why still poverty and, under development and unemployment are existing in most of the parts of the country and especially still in rural villages. Various studies were carried out by eminent people, research scholars and they all contributed to the extent of their specialized filed what so ever they have dealt with.

The history and statistics of rural employment generation by government, NGO and self individual's shows appreciable positive improvement. The Central Government schemes, State Government schemes, NGO'S schemes resulted considerable progress in society in terms of economic development and employment generation. These result was not achieved in few days or few years, In file

PRINCIPAL,

अनुसन्धान-प्रकाशन-विभागीया त्रैमासिकी शोध-पत्रिका

शोध-प्रभा

(A Reffered & Peer-Reviewed Quarterly Research Journal)

Vol. 44, Issue. 01, No.01 : 2019

प्रधानसम्पादक:
प्रो. मुगलीमनोहरपाठक:
कुलपति:

सम्पादक:
प्रो. शिवशङ्करमिश्र:

सहसम्पादक:
डॉ. ज्ञानधरपाठक:

श्रीलालबहादुरशास्त्रीराष्ट्रीयसंस्कृतविश्वविद्यालयः

केंद्रीयविश्वविद्यालयः
नवदेहली-16

18	A STUDY ON INVESTMENT BEHAVIOUR OF WOMEN INVESTORS IN THOOTHUKUDI CITY Dr. A. ARUNACHALA RAJAN, Mrs. G. MABEL GRANAPU	100
19	A STUDY ON CUSTOMER SATISFACTION OF BANKING SECTOR IN THIRUVARUR Dr.J.Kannan	105
20	CLUSTERING OF CANCER DATASET TO IDENTIFY THE RISK OF SEVERITY IN PATIENT TO TAKE IMMEDIATE TREATMENT V. SRINIVASAN, K.SELVANAYAKI, M. ARUNA	110
21	ANALYSING SCIENCE FICTION: AN AMALGAMATION OF MYTHOLOGY AND TECHNOLOGY Dilip K Madhesiya, Aayush Roy Mallik	115
22	ROLE OF WOMEN: AN INVESTIGATION OF MAHESH DATTANI'S PLAY TARA Dilip K Madhesiya, Shelly Sharma	120
23	A NOTE ON READER RESPONSE ANALYSIS OF "HANSEL AND GRETEL" Dilip K Madhesiya, Ishu Singh	127
24	DECODING THE IMPACT OF BURMA AND INDIAN CULTURES IN AMITAV GHOSH'S 'THE GLASS PALACE' P.Malarseelvi, Dr.S.Subramanian	135
25	BORDER TRADE AND ACT EAST POLICY: ITS PROSPECTS AND PROBLEMS IN NER Parismita Dutta, Biraj Das	140
26	IDENTITY CRISIS IN ARAVIND ADIGA'S NOVEL "THE WHITE TIGER" Dr. J. JOSEPHINE	149
27	IN SEARCH OF A NATIONAL IDENTITY: JAMAICA KINCAID'S A SMALL PLACE AS A CRITIQUE OF THE TOURISM INDUSTRY IN ANTIGUA Sambhu R, Namratha P Kini	153
28	माध्यमिक स्तर पर उच्च स्तरीय चिंतन कौशल युक्त विद्यार्थियों की सृजनात्मकता का अध्ययन करना डॉ. अमी राठोड श्रीमती राखी जीनगर	160
29	SUPPLYCHAINMANAGEMENT ININDIAN PHARMACEUTICAL INDUSTRY Prof. Ajit Sane, Prof. Ashok Shukla, Prof. Joel Das, Prof. Mritunjay Kumar, Prof. Animesh Kumar	167
30	आंबेडकरी जलसा : आंबेडकरी चळवळीचे एक ऐतिहासिक साधन प्रा. डॉ. संघमित्रा विठ्ठलराव सरवदे	171

Shri Gadage Maharaj Vidyalyaya Mandal's
Shri Gadage Maharaj Mahavidyalaya,
Murtijapur, Akola. (Maharashtra)

(NAAC 'B' Grade CGPA 2.40)

and Dnyanganga Shikshan Prasarak Sanstha Wanoja

Smt. Salunkabai Raut Arts & Commerce College,
Wanoja, Dist.-Washim. (M.S.)

(NAAC 'B' Grade CGPA 2.46)

JOINTLY ORGANIZES NATIONAL E-CONFERENCE ON

**INDIAN MODERN CONCEPTS IN POLITICS (POLITICAL LEADERSHIP,
RESERVATION, COMMUNALISM)**

Certificate

This is to certify that डॉ. आप्पासाहेब शामराव शेळके, मा. श्री. आण्णासाहेब डांगे महाविद्यालय, हातकणंगले, जि. कोल्हापूर. has participated / presented research paper entitled "भारतातील आरक्षण: सामाजिक न्याय" in the National E-Conference on "Indian Modern Concepts in Politics (Political Leadership, Reservation, Communalism)" organised by Shri Gadage Maharaj Mahavidyalaya, Murtijapur, Akola. (Maharashtra) and Smt. Salunkabai Raut Arts & Commerce College, Wanoja, Dist.-Washim. (M.S.) on 7th October 2021.

His/her paper has been published in Peer reviewed referred & UGC listed Journal No. 40776 "AJANTA" ISSN 2277-5730 with Impact Factor 6.1.

TRUE COPY.

mm

Prof. Dr. Mamta V. Pathrikar

Coordinator

Head Department of Political Science

Smt. Salunkabai Raut Arts &

Commerce College Wanoja, Dist. Washim (M.S.)

Shri Gadage Maharaj Mahavidyalaya

LIBRARIAN,

Dr. Manisha Shankar Yadav

Dr. Manisha Shankar Yadav

Coordinator

Head Department of Political Science

Shri Gadage Maharaj

Mahavidyalaya, Murtijapur, Akola (M.S.)

Gawande.

Prof. Dr. Devendra Gawande

Principal,

Smt. Salunkabai Raut Arts &

Commerce College Wanoja

B. G. Rao

Prof. Dr. Santoshrao Thakur

Principal,

Shri Gadage Maharaj Mahavidyalaya,

Murtijapur, Akola. (M.S.)

2018-19 UGC

"Recent Trends in Social Sciences"

19th January, 2019

Special Issue
of
One Day Multidisciplinary National Seminar

Organized by

**Smt Akkatarai Ramgonda Patil Kanya
Mahavidyalaya, Ichalkaranji.**

Editor

Dr. Trishala V. Kadam

Associate Professor, Dept. of Economics,
Smt Akkatarai Ramgonda Patil Kanya Mahavidyalaya, Ichalkaranji.

Published by

Dr. Anil Patil

Smt Akkatarai Ramgonda Patil Kanya Mahavidyalaya, Ichalkaranji.
Vivekanand Colony,
Near Shahu Putal,
station Road,
Ichalkaranji 416 115.

Sr. No.	Author Name	Title of Article / Research Paper	Page No.
51.	Dr. B. S. Ramble	Gender Inequality in Society: A Case Study Of Belagavi District In Karnataka	188
52.	डॉ. अरुण गाड वि.पल कांबळे	राज्यशाखातील बहुसंस्कृतीवादाची संकल्पना	193
53.	कु.अलका मास्ती कवर	भारतीय शेतीचे बदलते स्वरूप	201
54.	डॉ. आभासाहेब शामराव शेळके	राज्यशाखातील बदलते प्रवाह : ग्रीन पॉलिटिक्स	205
55.	डॉ. अचना ग. कांबळे जगतकर	लिंग भाव विपन्नतेकडून -समानतेकडे लेक वाचवा लेक शिकवा अभियानाचे योगदान	207
56.	श्री अवधुत बाबासा दिपुगडे	महिलाचा राजकीय सहभाग	210
57.	प्रा. दत्तात्रय शिवाजी धोरात	राज्यशाखातील नव-प्रवाह - एक दृष्टीक्षेप	212
58.	दिपक सतीश पाटील-शेटके	कृषी व्यवसायातील आधुनिक पद्धती व तंत्रे	215
59.	जी बी कांबळे	देवदासी स्त्री व देवदासी पुरुष (जोगते) यांचे जीवनसमाधान व नियंत्रण धारणा यांचा तुलनात्मक अभ्यास	217
60.	सी. हेमलता एन. कोले	पेहेराव्यातील बदलते प्रवाह	221
61.	डॉ.माधुरी राजाराम खोत	पर्यटन व पर्यावरण	224
62.	प्रा. मोना मावंत	लिंग भाव समानतेचा फल : कृषीक्षेत्रातील गर्भण महिलांच्या मंडळांत	226
63.	प्रा. पल्लवी गण्ड्याम मिरजकर	स्त्री स्वतंत्र्याचे बदलते स्वरूप	229
64.	प्रा. प्रमिला अधिकाराव सुर्वे	कनिष्ठ व वरिष्ठ महाविद्यालयात शिक्षण-या महिला शिक्षकांच्या कार्यसमाधानाचा तुलनात्मक अभ्यास	235
65.	प्रा. राजाराम सुर्वे कांबळे	पाचमणी नगरपालिका : नागरी सुविधा आणि आणि विविध उपक्रम	240
66.	डॉ. गंगेश्वर विक्रम गणकार	इतिहास लेखनातील नवीन प्रवाह म्हाल्टर्न स्टडीज	246
67.	गणधर उखारी जाधव	नाण-तणाव व्यवस्थापनात योगाचा प्रभाव	250
68.	प्रा. गजमाधव मंडे	विक्रय कि विनाय?	254

2019-20 U4C

ISSN 2277 - 5730
AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY
QUARTERLY RESEARCH JOURNAL

AJANTA

Volume - IX

Issue - I

January - March - 2020

ENGLISH PART - VI / MARATHI PART - IV

Peer Reviewed Referred
and UGC Listed Journal

Journal No. 40776

ज्ञान-विज्ञान विभूषणे

IMPACT FACTOR / INDEXING

2019 - 6.399

www.sjifactor.com

❖ EDITOR ❖

Asst. Prof. Vinay Shankarrao Hatole

M.Sc (Maths), M.B.A. (Mktg.), M.B.A. (H.R.),
M.Drama (Acting), M.Drama (Prod. & Dir.), M.E.S.

❖ PUBLISHED BY ❖

Ajanta Prakashan

Aurangabad, (M.S.)

CONTENTS OF ENGLISH PART - VI

S. No.	Title & Author	Page No.
1	Problems and Prospects of the Cooperative Movement in India under the Globalization Regime Mrs. Sunita S. Telsinge	1-9
2	Rural Development in India through Entrepreneurship Dr. Ashok P. Jadhav	10-19
3	Role of Women in Dairy Industry in Kadegnon Tehsil Mr. Yadav Sachin Vilasrao	20-24
4	Massive Open Online Courses (MOOCs) in Higher Education in India Mr. Mahesh N. Galkwad	25-34
5	Challenges before Higher Education in India Dr. Kasbe T. S.	35-40
6	New Social Problems Prof. Dr. Dilawar Usuph Jamadar	41-44
7	CYBER CRIME: Category Wise Types, Laws - Remedies and Security Dr. Dayawati Padalkar	45-49
8	Urban Centralised Hierarchy Functional Base in Maharashtra: A Geographical Perspective Dr. A. G. Ohal Mrs. Nita Jadhav	50-57
9	Revisiting ICE Berg Theory of Knowledge Management: Surfacing Tacit Knowledge Based on Phenomenological Study Ms. Kalpana Chavan	58-64
10	Challenges before Higher Education in India Dr. Golhar Sandip Bhonjiba	65-66

1. Problems and Prospects of the Cooperative Movement in India under the Globalization Regime

Mrs. Sunita S. Teklinge

Assistant Professor, Hon Shri. Annambab Dange ACS College, Hatkanangale,
Dist- Kolhapur, Maharashtra.

Abstract

This paper intends to investigate the issues possibilities of cooperative region in India under free marketism. It is now increasingly recognized that the co-operative gadget in India has the capability and potentiality to neutralize the destructive results emerging from the technique of globalization. After monetary liberalization beneath the new monetary environment, cooperatives at all degrees are making efforts to reorient their features in step with the marketplace needs. Privatization has additionally failed to make an impact within the rural areas. Therefore there may be exceptional wish at the cooperative sector. The paper examines the reasons of sluggish development and highlights the rising position and challenges of the cooperative quarter. In comparison to the step-motherly treatment of the past, cooperatives at the moment are considered an essential plank of improvement. The paper specializes in several pitfalls and shortcomings like: poor infrastructure, lack of quality management, over-dependence on government, dormant club, non-conduct of elections, loss of sturdy human assets policy, absence of professionalism, and many others. It indicates to adapt strong conversation and public family members techniques that could promote the idea of cooperation a number of the masses. It have to also push ahead by using growing powerful techniques to overcome present weaknesses and for continuing increase of the arena. The paper makes an evaluation of the future potentialities of the cooperative region of India. Around the sector cutting-edge cooperatives have developed for over 200 years.

Keywords : Cooperative movement, causes and direction

1. Historical Profile of Cooperative Movement In India

Around the sector cutting-edge cooperatives have developed for over 200 years. Cooperative institutions exist all over the global presenting vital services which might in any other case be impossible. In many Third World nations, cooperatives along with credit unions

OUR HERITAGE JOURNAL

certify to all that

Mrs. Sunita S. Telsinge

has been awarded Certificate of Publication for research paper titled

Importance of Cooperative Movement For Indian Agriculture Sector

Published in Vol-68-No.-25-2020 of OUR HERITAGE JOURNAL with ISSN:- 0474-9030

UGC Care Approved International Indexed and Referred Journal

Impact Factor 4.912(SJIF)

S. Sunita

Editor. OUR HERITAGE JOURNAL

Importance of Cooperative Movement For Indian Agriculture Sector

Mrs. Sunita S. Telange

Assistant Professor

Hon Shri Annasaheb Dange ACS College,

Hatkanangale Dist-Kolhapur, Maharashtra

E-mail: sunita.telange@gmail.com

Abstract

Indian economy is in particular agriculture based. Agriculture is said to be the back bone of the country's economic system. Currently this sector is going through a bad phase & it appears that evidently the impact of the brand new economic global order i.e. LPG is getting increasingly felt through the world. Lack of expert enterprise management abilities, low farm yield due to use of conventional methods of cultivation, feasibility troubles with the farming pastime, world wide competition etc. Are a number of the troubles being faced by way of the Indian agricultural sector. In addition to this contract farming, lease farming, entry of MNC's in the farming pastime and so on. It has created plenty of uncertainty & threats to the small farmers of India. This has resulted into masses of socio-financial problems for the country in fashionable & small farmers especially. The cooperatives have inherent blessings in tackling the issues of poverty alleviation, meals protection and employment generation. Whether the cooperative region can cope with a number of these problems? What is the present day scenario of cooperative region in India? How this sector can address the issues created with the aid of LPG era in India? are the topics of deliberation of this paper.

Keywords: *Cooperative Movement, agriculture sector*

1. INTRODUCTION

The cooperative zone in India is the biggest in the global and it plays a pivotal position in employment generation, poverty comfort and food safety. The function of cooperative region is extraordinarily vital in agriculture zone, as it materials agricultural credit score and budget and has the ability to supply items and offerings in crucial regions wherein country and personal sectors have not been capable of do very an awful lot. India has essentially an agrarian economy with seventy two% of its overall population dwelling in rural regions. The rural human beings need lot of services in day by day existence which might be met by village cooperative societies.

ICSSR Sponsored One Day National Seminar

On

"Impact of E-Commerce on Indian Economy"

Published By: Aarhat Publication & Aarhat Journals

Mobile No: 9822307164/9355852142

Thursday, 15th February 2018

@ Shri Swami Vivekanand Shikshan Sanstha, Kolhapur's Arts and Commerce College,
Nagthane, Satara - 411 519

@ Aarhat Publication & Aarhat Journals Badlapur

ISSN 2277-8721

Volume-VII, Special Issue-III

EDITORS:

Disclaimer:

The views expressed herein are those of the authors. The editors, publishers and printers do not guarantee the correctness of facts, and do not accept any liability with respect to the matter published in the book. However editors and publishers can be informed about any error or omission for the sake of improvement. All rights reserved.

No part of the publication be reproduced, stored in a retrieval system or transmitted in any form or by any means electronic, mechanical, photocopying, recording and or otherwise without the prior written permission of the publisher and authors.

21ST CENTURY WOMEN EMPOWERMENT THROUGH WEB BASED BUSINESS

Sunita s. Telsinge

Assistant Professor

Annasaheb Dange ACS College, Hatkanagale

Email Id: sunita.shrirang@gmail.com

ABSTRACT

This conceptual paper emphasizes the women empowerment through web based business (WBB) as the potentially emerging human resource in the 21st century to overcome the economic challenges in global perspective. Women of 21st century is no more a traditional resource confined to homes only rather an educated, knowledgeable and innovative part of the overall population possessing the capacity to transform economies into thriving enterprises. Developing and developed nations have realized that technology enhanced women is indispensable to flourish as economically dominant nation in the modern high-tech world. Therefore, creation of platforms and networks for entrepreneurial culture are major issues worldwide. This paper also deals with the principles of WBB essential for the women to incorporate.

KEYWORDS: Women, entrepreneur, empowerment, Web Based Business (WBB), 21st century, India
INTRODUCTION

Women entrepreneur is defined as "Women who innovate, imitate or adopt a business activity". By J. A. Schumpeter. The Government of India has defined women entrepreneurs on the basis of the participation of women in equity and employment of a business enterprise. The Government of India has defined women entrepreneur as "an enterprise owned and controlled by a women having a minimum financial interest of 51 per cent of the capital and giving at least 51 per cent of the employment generated in the enterprise to women."

"The best thermometer to the progress of a nation is its treatment of its women."

—Swami Vivekananda

In brief, women entrepreneurs comprise of those women who think about a business venture, introduce it, organize and assemble the agents of production, carry out all the business activities and bear risks and manage economic uncertainty involved in running a business venture. Women controlled businesses are increasing all over the world. The concealed entrepreneurial capabilities of women have been gradually coming ahead with the developments in socio political environment in society. Skill, adaptability and knowledge in business are the main drivers for women to undertake new business ventures. Women entrepreneur undertakes more challenges to satisfy her personal desires and become financially autonomous. A vigorous passion to do something positive is an inherent trait of entrepreneurial woman, who is proficient enough to contribute morals in family as well as social life. Due to the onset of media, women are becoming conscious of their own capabilities and also possibilities for career and personal growth.

Electronic International Interdisciplinary Research Journal

(ISSN 2277-8271)

Volume Number 5 (1)
July/Aug 2019 (Special Issue - II)

ISSN Registered No. 2277-8271
www.eiirjournal.in

**ICIR SPONSORED
ONE DAY NATIONAL SEMINAR
ON**

**"IMPACT OF E-COMMERCE ON INDIAN
ECONOMY"**

Thursday, 15th February 2019

Organized by:-

Shri Swami Vivekanand Shiksha Sanstha, Kolhapur's
Arts and Commerce College, Nagthane
Phone - 411 517

Chief Editor

Dr. Smita S. Patil

2019-20 UGC

ISSN No: 0474-9030 (Print)

Our Heritage Journal

Volume: 68, Issue: 68, Year: 2020 (January)

Peer Reviewed Refereed Research Journal

UGC Care Listed Journal

Published by:

Department of Postgraduate Training and Research

Sanskrit College

15. COINAGE TRADITION OF MUGHAL EMPEROR JAHANGIR
Danish Moin 81
16. SUSTAINABLE PRODUCT DEVELOPMENT USING GHISA SILK: A CASE FOR
DESIGN EDUCATORS
Dr. Vandana Jaglan 84
17. ANALYSIS OF CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY ACTIVITIES
UNDERTAKEN BY INDUSTRIAL UNITS DURING COVID 19
Ms Julpa A. Patel, Dr. Rekha kumari R. Singh 88
18. FACTORS RESPONSIBLE FOR ACROSS REGION MARRIAGES: A
SOCIOLOGICAL STUDY IN REFERENCE TO WESTERN UTTAR PRADESH
Dr. Devendra Pal Singh Tomar 92
19. CONCEPTUALIZING INDO-EUROPEAN RACIAL AFFINITY: THE CASE
OF EARLY ORIENTALISM IN INDIA
Dr. Makkhan Lal Nayak 94
20. 5 ट्रिलियन डॉलर की अर्थव्यवस्था की ओर!
डॉ उमेश प्रताप सिंह 97
21. QUESTIONING THE STATE OF EMERGENCY IN INDIA: NAYANTARA
SAHGAL'S RICH LIKE US
Parmjeet Kaur 105
22. IMPACT OF FOOD SAFETY KNOWLEDGE AND FOOD PRACTICES ON FOOD
ATTITUDE
Monika Rana, Parneet Singh Bhasin 108
- ✓ 23. गदिगाडा: मातंग स्त्रियांचे स्थान
पा. डॉ. संघमिबा विठ्ठलराव सरवदे 114

गावगाडा: मातंग स्त्रियांचे स्थान

प्रा. डॉ. संघमित्रा विठ्ठलराव सरवदे

सहाय्यक प्राध्यापक, इतिहास विभाग, मा. श्री. अण्णासाहेब डांगे महाविद्यालय,
हातकणंगले जि. कोल्हापूर

प्रस्तावना :

भारत हा शेतीप्रधान व खेड्यांचा देश आहे. भारतीय समाजव्यवस्था व अर्थव्यवस्था ही प्रामुख्याने शेतीशी संबंधित आहे. पूर्वीच्या काळी ही खेडी स्वयंपूर्ण होती. त्या काळी त्यास गावगाडा म्हणत असत. गावगाडा या शब्दात सगळी प्राचीन भारतीय समाजव्यवस्था सामावली आहे. भारताच्या प्राचीन संस्कृतीचे प्रतिबिंब आजही गावगाड्यात दिसते. भारतात अनेक देशी विदेशी राज्यकर्त्यांनी राज्य केली पण या समाज व्यवस्थेमध्ये कोणतेही बदल झाले नाहीत. इंग्रजांच्या काळात मात्र यात बदल व्हायला सुरुवात झाली. स्वातंत्र्यानंतर आजही गावगाडा आर्थिक दृष्टीने बदललेला दिसतो पण धार्मिक बाबतीत मात्र मोठे बदल झाले नाहीत. गावगाड्यात जाती व्यवस्था, जातीची वतन परंपरा व त्यानुसार मिळणारे बलुतं व त्या अनुषंगाने त्या-त्या जातीस प्राप्त होणारे हक्क-लाजिमाही गावाची आर्थिक व सामाजिक परंपरा होती. या परंपरेला धर्माचे अधिष्ठान होते. या भोवती व्यक्तीचे जीवन केंद्रित झालेले होते. गावगाड्यातील या घटकांस या गोष्टीच्या बाहेर जाऊन कोणताही विचार व कार्य करण्याची मुभा अथवा परवानगी नव्हती. अशा समाजात महाराष्ट्रातील कृषी प्रधान ग्राम रचना आणि त्या रचनेत होणारी विविध कामे, प्रशासनाची परंपरा, गावातील शेतकरी व शेतीविषयक कामे करणारे कारू नारू त्यांच्या श्रेणी आणि परस्पर संबंध यांची सखोल चर्चा आत्रे यांनी 'गावगाडा' या त्यांच्या ग्रंथातून केली आहे.

भारतीय स्त्री ही या सर्व जात-निहाय श्रेणी बद्धसामाजिक स्थितीत जखडलेली असल्यामुळे या स्त्रियांचा एकसंघ घटक म्हणून अभ्यास करणे व त्यांच्या लिंगभावाच्या जडण-घडणीचा इतिहास लिहिणे अत्यंत अवघड आहे. भारतातील स्त्रियांचा गट एकजिनसी नाही तर त्या जाती-जातींमध्ये विभागल्या गेल्या आहेत. स्त्रियांचे जीवन जातीने नियंत्रित केले आहे. त्यांच्या अधिकार कक्षा जातीनुसार ठरतात. अशा जातीसंस्थेवर आधारित समाज रचनेमध्ये गावगाड्यांतील विविध जातींच्या स्त्रियांचे स्थान कोणते होते? त्यांच्या कामाचे स्वरूप चूल आणि मूल एवढे मर्यादीत होते की त्या सार्वजनिक कामांमध्ये सहभाग घेत होत्या? त्यांच्या जाती कुळाचारानुसार गावगाड्यांमध्ये त्यांना काही हक्कलाजिमा होत्या का? याचे चित्र उपलब्ध साधनांमधून मिळत नाही. मात्र काही संदर्भ मिळतात ते त्यांच्या पोटसाठी राबत असलेल्या कामाचे! काही अस्पृश्य स्त्रिया पोट्याची खळगी भरण्यासाठी स्वतःची जात लपवून व्यावसाय करीत. पण काही काळानंतर त्यांची जात कळत असे व

ISSN 2277 - 5730
AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY
QUARTERLY RESEARCH JOURNAL

AJANTA

Volume - IX

Issue - I

January - March - 2020

English Part - I

Peer Reviewed Referred
and UGC Listed Journal

Journal No. 40776

ज्ञान-विज्ञान विमुक्तये

IMPACT FACTOR / INDEXING

2019 - 6.399

www.sjifactor.com

❖ EDITOR ❖

Asst. Prof. Vinay Shankarrao Hatole

M.Sc (Maths), M.B.A. (Mktg.), M.B.A. (H.R.),
M.Drama (Acting), M.Drama (Prod. & Dir.), M.Ed.

❖ PUBLISHED BY ❖

Ajanta Prakashan

Aurangabad. (M.S.)

The information and views expressed and the research content published in this journal, the sole responsibility lies entirely with the author(s) and does not reflect the official opinion of the Editorial Board, Advisory Committee and the Editor in Chief of the Journal "AJANTA". Owner, printer & publisher Vinay S. Hatole has printed this journal at Ajanta Computer and Printers, Jaisingpura, University Gate, Aurangabad, also Published the same at Aurangabad.

Printed by

Ajanta Computer, Near University Gate, Jaisingpura, Aurangabad. (M.S.)

Printed by

Ajanta Computer, Near University Gate, Jaisingpura, Aurangabad. (M.S.)

Cell No. : 9579260877, 9822620877, 7030308239 Ph. No. : (0240) 2400877

E-mail : ajanta5050@gmail.com, www.ajantaprakashan.com

AJANTA - ISSN 2277 - 5730 - Impact Factor - 6.399 (www.sjifactor.com)

CONTENTS OF ENGLISH PART - I

S. No.	Title & Author	Page No.
1	Professional Life is Influenced by Human Values and Ethics Dr. Archana S. Chikhalikar	1-7
2	The Human Sensibility and Approaches : An Overview Dr. Balwant Bhimrao Landge	8-13
3	To Study the Role of 'Human Value Education' as the Part of Measures Taken by Government to Reduce Cyber-Crimes Dr. R. S. Salunkhe Mr. Bharat Nagargoje	14-18
4	Changing Role of Women in the Era of the Post - Globalization Dr. Prashant P. Lohar	19-24
5	Culture and Human Values Reflected in the Select Novels of T. M. Aluko Dr. Appasaheb S. Arbole	25-30
6	Reflection of Human Values in Ngugi's <i>Matigari</i> Dr. Balkrishna Dada Waghmare	31-35
7	Reflection of Human Values in Mulk Raj Anand's Fiction Dr. D. B. Thorbole	36-41
8	The Bhagwad Gita: An Epitome of Ethical Values Dr. Jayant Anant Kulkarni	42-46
9	The Impact of Partition on Women in Saadat Hasan Manto's Select Short Stories Dr. Namadev P. Khavare	47-52
10	Importance of Soft Skill and Human Values in Carrier Dr. Kishor Desarda	53-58
11	A Rebel for Women's Cause: A Feminist Review of Mahatma Jyotirao Phule's <i>Akhanda</i> Dr. Navanath Dnyandev Lokhande	59-62
12	Projection of Inculcating Human Values in the Poetry of Select Contemporary Indian English Poets Dr. Prakash A. Patil	63-67
13	Francis Bacon: A Product of Renaissance Dr. P. M. Patil	68-74
14	Creating Excellence through Human Values among College Students Dr. R. S. Salunkhe	75-81

2013-20 UGR

ISSN 2277 - 5730
AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY
QUARTERLY RESEARCH JOURNAL

AJANTA

Volume - IX

Issue - I

January - March - 2020

ENGLISH PART - VI / MARATHI PART - IV

Peer Reviewed Referred
and UGC Listed Journal

Journal No. 40776

ज्ञान-विज्ञान विमुक्तये

IMPACT FACTOR / INDEXING

2019 - 6.399

www.sjifactor.com

❖ EDITOR ❖

Asst. Prof. Vinay Shankarrao Hatole

M.Sc (Maths), M.B.A. (Mktg), M.B.A. (HR),
M.Drama (Acting), M.Drama (Prod. & Dir.), M.Ed

❖ PUBLISHED BY ❖

Ajanta Prakashan

Aurangabad. (M.S.)

TRUE COPY.

PRINCIPAL,

Sri. Anasahb Dange Arts, Commerce & Science College,
HATKANANGALE, Dist. Kolhapur.

CONTENTS OF ENGLISH PART - VI

S. No.	Title & Author	Page No.
1	Problems and Prospects of the Cooperative Movement in India under the Globalization Regime Mrs. Sunita S. Telsinge	1-9
2	Rural Development in India through Entrepreneurship Dr. Ashok P. Jadhav	10-19
3	Role of Women in Dairy Industry in Kadegaon Tehsil Mr. Yadav Sachin Vilasrao	20-24
4	Massive Open Online Courses (MOOCs) in Higher Education in India Mr. Mahesh N. Gaikwad	25-34
5	Challenges before Higher Education in India Dr. Kasbe T. S.	35-40
6	New Social Problems Prof. Dr. Dilawar Usuph Jamadar	41-44
7	CYBER CRIME : Category Wise Types, Laws - Remedies and Security Dr. Dayawati Padalkar	45-49
8	Urban Centralitcal Hierarchy Functional Base in Maharashtra: A Geografical Perspective Dr. A. G. Ohal Mrs. Nita Jadhav	50-57
9	Revisiting ICE Berg Theory of Knowledge Management: Surfacing Tacit Knowledge Based on Phenomenological Study Ms. Kalpana Chavan	58-64
10	Challenges before Higher Education in India Dr. Golhar Sandip Bhonjiba	65-66

TRUE COPY.

PRINCIPAL,

Smt. Anantabai Dange Arts, Commerce & Sci
College, HATKANANGALE, Dist. Kolhapur

2. Rural Development in India through Entrepreneurship

Dr. Ashok P. Jadhav

Assistant Professor, Head, Department of Commerce, Hon Shri. Annasaheb Dange ACS College, Hatkanangale, Dist- Kolhapur.

Abstract

In the era of globalization, entrepreneurship development in the rural context is a challenge. According to 2011 Census 68.84% people are living in rural areas of India. People in rural areas suffer with unemployment, poor infrastructure facilities which may be solved with the development of the rural entrepreneurs. "Rural Entrepreneurship can be defined as entrepreneurship emerging at village level which can take place in a variety of fields of endeavor such as business, industry, agriculture and acts as a potent factor for economic development". But, these rural entrepreneurs are suffering with various problems like fear of risk, lack of finance, illiteracy, and competition from the urban entrepreneurs. Rural entrepreneurs increase the standard of living and purchasing power of the people by offering employment opportunity to the people in villages. This paper is focused on the role of rural industries in economic development, performance of rural industries and Government policies for rural development in India and possible suggestions to overcome the problems faced by the rural industry.

Keywords: Rural Entrepreneurs, Rural Industry, Government Policies

1. Introduction

These days rural enterprise is a noteworthy event for the general population who fundamentally meander from country zones or semi-urban territories to urban zones. It is additionally a reality actually that the larger part of rustic business people are confronting heaps of issues due to non accessibility of prime enhancements in provincial territories especially in creating nations like India. Surely the financial extension of our nation for the most part relies upon the development of provincial regions and furthermore the way of life in its country mass. For the monetary advancement of a nation and of locales inside the nation country business visionary is a standout amongst the most essential sources of info. Presently business visionaries are additionally headed to achieve accomplishment in their business alongside the qualities

PRINCIPAL,

Hon. Shri. Annasaheb Dange Arts, Commerce & Science College, HATKANANGALE, Dist. Kolhapur.

requirement of the large enterprises and also indirectly by ancillarization and consequential developmental activities.

4.3. Balanced regional development

Entrepreneurs always look for opportunities in the working environment. They capitalize on the opportunities of governmental concessions, facilities and subsidies to set up their enterprises in undeveloped areas. Classic example is setting up of steel plant at Tata Nagar, Reliance Petrochemicals at Jamnagar (Gujarat) which have resulted in the development of Good Township and peripheral regional development. Thus entrepreneurs reduce disparities and imbalances in development among regions where they operate.

4.4. Improvement in the standard of living

Entrepreneurial initiatives taken by entrepreneurs through employment generation leads to increase in income and also purchasing power which is spent on consumption expenditure. Certainly increased demand for goods and services boost up industrial activity. Large scale production with technological advancements will result in economies of scale and low cost of production. Modern concept of marketing involves creating demand and then filling it. New innovation oriented and varying quality products at most competitive prices make common man's life smoother, comfortable and easier which are also contributions of entrepreneurial initiative.

4.5. National Self- reliance

Entrepreneurs are certainly the corner stones of national self-reliance. They help to manufacture indigenous substitutes to imported products which reduce the dependence on foreign countries. There is also wide possibility of exporting the goods and services to earn foreign exchange for the country. Hence, the export promotion and import substitution ensure economic independence and the country becomes self-reliance.

4.6. Increase in per capita income

Entrepreneurs convert the latent and idle resources like labour, land and capital into goods and services resulting in increase in the national income and in turn wealth of a nation. The increase in national income is thus an indication of increase in net national product and per capita income of the country.

2019-20-UCI

Jadhav sir

Mukt Shabd Journal

UGC CARE GROUP JOURNAL

ISSN NO. 23247-3150 / web: www.shabdbooks.com / email: submissions@gmail.com

Certificate ID : MSJ986

DOI: 10.37896/MSJ

crossref member

CROSSREF.ORG
THE CITATION LINKING BACABONE

Sumit Ganguly
Editor-In-Chief

MSJ
www.shabdbooks.com

CERTIFICATE OF PUBLICATION

This is to certify that the paper entitled

“FAMILY MANAGED BUSINESS: CONFLICT AND ITS IMPACT WITH SPECIAL REFERENCE TO KOLHAPUR AND SANGLI DISTRICT IN MAHARASHTRA”

Authored by

Dr. Ashok P. Jadhav, Assistant Professor and Head

From

**Hon. Shri Annasaheb Dange ACS College, Hatkanangale
Dist.- Kolhapur, Maharashtra.**

CRUIR CORE

Has been published in

MUKTH SHABD JOURNAL, VOLUME IX, ISSUE V, MAY - 2020

PRINCIPAL

Hon. Annasaheb Dange ACS, Hatkanangale Dist. Kolhapur

श्री-विद्या विद्यापीठ

Page No : 817-821
DOI:10.0014.MSJ.2021.V10I1.0086781118578

80. Generalized Fuzzy Strongly α -Centre Maps
Mudasir Ahmad, Ashima Karwar, Nazir Ahmad Ahengar - Sant Baba Bhaag Singh University, Jalandhar, Punjab, India,
RD University Jabalpur, Madhya Pradesh, India.

Page No : 822-825
DOI:10.0014.MSJ.2021.V10I1.0086781118579

81. સેવેજી પુનરાણ : પેનાર્ગી સહિયરી ડે પર્ગિયો વિંદ
મહાનુભવીય વેંદ ઘોંડા, વિમલક મલ્લક - પેનાર્ગી વિલક, પેનાર્ગી પુર્ગિયરહિતી , પર્દિયો

Page No : 826-831
DOI:10.0014.MSJ.2021.V10I1.0086781118580

82. The Design and Implementation of Environment Monitoring Robotic System based on IoT and ARM
R.Amruthanjali, Dr. N.S.N.Lakshmi pathi Raju, Dr T.V.Janardhana Rao - BVC engineering college(A), Odalarevu E.G District, A.P.

Page No : 832-838
DOI:10.0014.MSJ.2021.V10I1.0086781118581

83. Innovative Smart E-Helmet Accident Prevention System by Using IOT
K. Shanmukheswar, Dr N.S.S.R. Murthy, Ms.P. Harika - BVC Engineering College(Autonomous), Odalarevu.

Page No : 840-848
DOI:10.0014.MSJ.2021.V10I1.0086781118582

84. A STUDY ON FUZZY MATHEMATICAL MODEL USING FTSL DISTRIBUTION
Dr.S. MohanKumar, S. Ramesh Babu - Kongunadu college of Engineering and Technology(Autonomous), Thottiam,
Trichy(Dt),Tamilnadu, A.V.V.M. Sri Pushpam College, Poondi, Thanjavur (Dt), Tamilnadu. India.

Page No : 849-855
DOI:10.0014.MSJ.2021.V10I1.0086781118583

85. QUANTUM CHEMICAL ANALYSIS VIBRATIONAL SPECTRA AND NORMAL COORDIANTE ANALYSIS OF 4-
(TRIFLUOROMETHYL)ACETOPHENONE
D.Karananithy, T.Kanagapriya - Kongunadu College of Engineering and Technology, Tholurpatti, Thottiam, Trichy, Tamilnadu.

Page No : 856-867
DOI:10.0014.MSJ.2021.V10I1.0086781118584

86. OUTSOURCING: KEY FOR BOOMING ENTREPRENEURS
Dr. Ashok P. Jadhav - Hon. Shri. Annasaheb Dange ACS College, Hatkanangale Dist: Kolhapur (MS).

Page No : 868-873
DOI:10.0014.MSJ.2021.V10I1.0086781118585

87. FACTORS INFLUENCING FARMERS SUICIDES IN ANDHRAPRADESH
Mrs. T.Sujatha, Prof.G.Janakiramiah, Dr.M.C.Obulesu - S.V.University Tirupati.

Page No : 874-887
DOI:10.0014.MSJ.2021.V10I1.0086781118586

88. IMPACT OF SOCIAL MEDIA ON PURCHASE BEHAVIOUR OF MILLENNIALS – LITERATURE REVIEW
Prof.Crissy Mathew, Dr. Suresh R - Dayananda Sagar University, Bengaluru, Karnataka, India.

Page No : 888-894
DOI:10.0014.MSJ.2021.V10I1.0086781118587

89. "An Empirical Study of Impact of Black Swan Event on Individual Investors In Securities Market"
Dr. Harshada Aurangabadkar, Dr. Yogesh Galwad - Sandip Institute of Technology and Research Centre, Nashik, Maharashtra,
MET's Institute of Management, Nashik, Maharashtra.

Page No : 895-902
DOI:10.0014.MSJ.2021.V10I1.0086781118588

90. THE SHADOW OF PANDEMIC: WOMEN AGRICULTURAL LABORERS IN NAGAPATTINAM DISTRICT
Dr. G. Sheela Edward - TBML College, porayar, Tamilnadu, India.

Page No : 903-909
DOI:10.0014.MSJ.2021.V10I1.0086781118589

TRUE COPY

PRINCIPAL,

Shri. Annasahab Dange Arts, Commer
NAGAPATTINAM No. 10

407. FAMILY MANAGED BUSINESS: CONFLICT AND ITS IMPACT WITH SPECIAL REFERENCE TO KOLHAPUR AND SANGLI DISTRICT IN MAHARASHTRA

Dr. Ashok P. Jadhav - Hon. Sri Anusahab Dange ACS College, Hatkanangale Dist - Kolhapur, (Maharashtra)
Page No: 3762-3775
DOI:09.0014.MSJ.2020.V9I5.008678110406

408. DAIRY DEVELOPMENT IN INDIA: SOME ASPECTS WITH SPECIAL REFERENCE TO KADAPA DISTRICT IN ANDHRA PRADESH

B. Balaji naik, Prof. Srinivasulu bayineri - Yogi vemana university, kadapa
Page No: 3776-3782
DOI:09.0014.MSJ.2020.V9I5.008678110407

409. Problem of Cotton Textile Industry in India

Sudarsana Sarkar - Prasanta Chandra Mahalanobis Mahalanobis Mahavidhyalaya Kolkata, West Bengal, India.
Page No: 3783-3793
DOI:09.0014.MSJ.2020.V9I5.008678110408

410. Breaking the Conventional Images: Bringing Modern Characterization from the Mahabharata in Shashi Tharoor's The Great Indian Novel.

T. Sowmya, Dr. S. Christina Rebecca - Avinashilingam Institute for Home Science and Higher Education for Women, Coimbatore- 43.
Page No: 3794-3805
DOI:09.0014.MSJ.2020.V9I5.008678110409

411. The Project Method for Teaching Mathematics

Dr. KOTRA BALAYOGI - ICFAI University, Tripura, India.
Page No: 3806-3811
DOI:09.0014.MSJ.2020.V9I5.008678110410

412. Sensors and controller for efficient utilization of agricultural sprayers a review

Mrs Seema V. Aware, Dr. U.P. Shinde and V.V. Aware - Dr B.S. Konkan Krishi Vidya Peeth, Dapoli, LVH College, Panchavati, Nashik.
Page No: 3812-3823
DOI:09.0014.MSJ.2020.V9I5.008678110411

413. Effectiveness of Educational Program on Knowledge Regarding Safe Motherhood among Antenatal Mothers.

Ms. Priyanka Pandey, Mrs. Sarojlata Akham - Teerthanker Mahaveer College of Nursing, TMU, Moradabad, U.P., India.
Page No: 3824-3831
DOI:09.0014.MSJ.2020.V9I5.008678110412

TRUE COPY.

PRINCIPAL,

Sri. Anusahab Dange Arts, Commerce & Science College, HATKANANGALE, Dist. Kolhapur

Statcounter

Enter your text here

Statcounter

FAMILY MANAGED BUSINESS: CONFLICT AND ITS IMPACT WITH SPECIAL REFERENCE TO KOLHAPUR AND SANGLI DISTRICT IN MAHARASHTRA

Dr. Ashok P. Jadhav

Assistant Professor and Head
Department of Commerce

Hon. Shri Annasaheb Dange ACS College, Hatkanangale
Dist.- Kolhapur, (Maharashtra)

ABSTRACT

A family business is a company that is influenced by one or more families in a substantial way. A family is defined as a group of people who are descendants of one couple and their in-laws as well as the couple itself. Present research paper contributes to the understanding of types of conflict, its causes and impact in the form of split in the family managed business. It reviews and analyzes concepts, characteristics and contribution of family business in the Western Maharashtra context. It evaluates causes and types of conflict experienced by the owner manager of two categories of family businesses: those who had gone through split and who had never gone through split, although have experienced conflict.

1. INTRODUCTION

Interest in family business is recent, and most often creation of knowledge in this field is limited to Western academics. Family Businesses are the lifeline of India's economy. Almost 90% of Indian Businesses are family-owned, which makes the rest of the business community largely depend on them. Family businesses are important, not only because they make an essential contribution to the economy, but also because of the long-term stability they bring, the specific commitment they show to local communities, the responsibility they feel as owner and the values they stand for. This is primarily driven from the fact that amongst millions of business units that are registered across nations, majority are small businesses primarily owned and managed by families. Most often, family businesses stemmed out of family strength of doing a certain activity well. Everything revolves around the family, which is the reason for much of these businesses to

TRUE COPY.

PRINCIPAL,

Dr. Shri. Annasaheb Dange Arts, Commerce & Science
College, HATKANANGALE Dist. K.H.

2020-21 UGC

Peer Reviewed Refereed
and
UGC Listed Journal
(Journal No. 40776)

ISSN 2277 - 5730
AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY
QUARTERLY RESEARCH JOURNAL

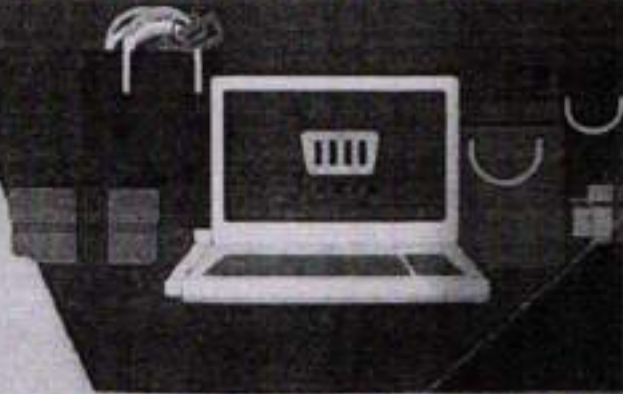
AJANTA

Volume - X, Issue - IV,
October - December - 2021
Marathi Part - I / Hindi

Impact Factor / Indexing
2019 - 6.399
www.sjifactor.com

Ajanta
Prakashan

१. भारतातील आरक्षण: सामाजिक न्याय

डॉ. बाबासाहेब शांकरराव शेंडके

मा. श्री. अण्णासाहेब हांगे महाविद्यालय, हातकरांगले, जि. कोल्हापूर

प्रस्तावना

भारतातील वसतिगंगा शासकानुशासके सामाजिक - आर्थिकदृष्ट्या दहापले गेले. वसति घणजे गरीब व पायाछाती तुडवले गेलेले लोक. प्रशासकीय पाते वसति पाणजे अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती आणि इतर माणसवर्गाचे लोक, परंतु नेहमीच्या राजकीय धावेनुसार अनुसूचित जातीच्या लोकांना वसति घटले जाते. अनुसूचित जाती हा शब्द प्रथम 1935 च्या भारत प्रशासन कायद्यात कायदल देशात अनुसूचित अशा एकेकर 400 जाती आहेत. सपता स्वातंत्र्य वा तत्वाकर नवी समाज व्यवस्था निर्माण करपाच्या उदेशाने चळवळी उभारत आहेत. वसतिपाईकी बरेचजण उच्चपदाला पोचले आहेत, राजकीय क्षेत्रातही मज्जीय आहेत परंतु बहुसंख्य वसति जनां आगापही आगाकार, अन्याय, वरिष्ठ, भेदभाव, अपमानाचा बळी उरत आहे.

भारतीय संविधानातील सरनाम्यात सामाजिक न्यायाच्या अनुषंगाने, "भारत हे मार्तपीम, सामाजिक, धर्मीरपेक्ष, आणि लोकशाही गणराज्य आहे, आणि झाव्यारे सान्या नागरीकांना सामाजिक, आर्थिक आणि राजकीय न्यायाची हमी देतो. त्यात संधी आणि प्रतिष्ठेची समानता, धर्म आणि पुढाविधीचे स्वातंत्र्य आणि बंधुत्व याचा समावेश होतो".

राखीय जागांच्या संदर्भात 1952 पासून 2009 पर्यंत जवळ जवळ 47 प्रकारणे न्यायालयात वाचल जाली. देशाने तीन वेळा अडपोग नेपला. 91 वेळा राज्यघटनेत दुरुस्ती जाली. विविध राज्यामध्ये 45 आयोग वा अडपाम गट नेमले गेले. तरी आरक्षण धोरणाबबबत स्पष्टता होत नाही. राखीय जागा घणजे हजारे वर्षे उपेक्षित ठेवल्या गेलेल्यांसाठी नैसर्गिक, सामाजिक, आर्थिक, सामुक्तिक व राजकीय न्याय आहे. कोणताही समाज हा जर शिक्षणापासून वंचित राहिला तर त्याची सामाजिक, आर्थिक प्रगती होऊ शकत नाही. हे इतिहासाने सिध्द केले आहे. 1960 च्या दशकात भारताला काही अडकमक घटांची लोकप्रियता वणव्यासारखी पसरत होती, केवळ उच्चजातीय श्रिदुमध्ये नव्हे तर कामगारवर्गातील त्यातील बहुसंख्य माणसवर्गाचे होते. दुसरीकडे गरीबी हटाके ही घोषणा गरीबांच्या अपेक्षा उभारत होती. विविध वसति चळवळी वेगवेगळ्या द्रोखाखाली निर्माण जाल्या होत्या. या चळवळी विविध नेत्यांच्या नेतृताखाली कायरेत आहेत. भगवान गौतम बुध्द, महात्मा फुले, राजर्षी शाहू महाराज आणि डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर हे त्यांचे प्रेरित आणि नायक आहेत.

उद्देश

भारतातील समाज व्यवस्थेतील जाती, धर्मांमुळे सुसंस्कृत मानव कर्करोग जाल्यासारखा वागलो. शरीरशास्त्र आणि मानसशास्त्राच्याही क्षेत्रात शरीर आणि मन या दोन्ही सर्वेस्वी वेगळ्या गोष्टी आहेत असे धर्माने सांगितले आहे. तरीही आपण या घटकाचा विचार करीत नाही. प्रस्तुत शोध निबंधा मध्ये डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे सामाजिक न्यायाचे विचार आणि त्यांनी अंगलबजावणी व धविष्यकालीन उपाययोजना बाबत विचार मांडले आहेत. पुढील उद्देश सांगता येतील

- 19 PATIENTS' AWARENESS TOWARDS PROMOTIONAL ACTIVITIES IMPLEMENTED IN HOSPITAL
- 20 A STUDY ON ROLE OF FINANCIAL LITERACY AND CREDIT COUNSELLING CENTRES IN PROMOTING FINANCIAL INCLUSION
- 21 ELECTORAL REFORM AS A PANACEA TO ACCOUNTABLE GOVERNMENT
- 22 STREET CHILDREN IN ODISHA AND EXISTING LEGAL SUPPORT SYSTEM IN PROTECTING THEIR HUMAN RIGHTS
- 23 STUDY ON EMOTIONAL STABILITY OF THE COVID19 HEALTH-WORKERS

✓ 24 मूकनायक-ची शताब्दी व त्यातील विचारांची प्रासंगिकता

‘मूकनायक’ ची गतान्दी व त्यातीलविचाराची प्रासंगिकता

प्रा. सरवदे संघमित्रा विठ्ठलराव इतिहासविभाग, सहाय्यक प्राध्यापक मा. श्री. अण्णा साहेब डांगे महाविद्यालय,
हातकणंगलेजि. कोल्हापूर

प्रस्तावना :

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी बहुजन जागृतीसाठी विविध कालखंडात वेगवेगळी वृत्तपत्रे काढली. त्यापैकी सर्वप्रथम काढलेले वृत्तपत्र मूकनायक हे होय. 31 जानेवारी 1920 रोजी सर्वप्रथम मूकनायक, 3 एप्रिल 1927 रोजी बहिष्कृत भारत, 24 नोव्हेंबर 1930 रोजी 'जनता' व 14 ऑक्टोबर 1956 रोजी प्रबुद्ध भारत वृत्तपत्रे काढली. तसेच, जेव्हा डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी बौद्धधर्म स्वीकारला तेव्हा त्यांनी जनतायावृत्त पत्राचे नाव बदलून प्रबुद्ध भारत असे ठेवले. नवजागरणाचा इतिहास म्हणजे त्या देशातील पत्रकारितेचा इतिहास असतो. बंद केलेला आवाज बोलका करण्यासाठी बाबासाहेबांनी पत्रकारिता घडपडत होती. त्यातूनच मूकनायकचा जन्म झाला. या वृत्तपत्राला आज 100 वर्षे पूर्ण झाली.

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांची पत्रकारितेची चार तत्त्वे होती. ती म्हणजे स्वतंत्रता, समता, बंधुता आणि त्याचा जोपर्यंत या चार तत्त्वांवर भारतीय समाजाची उभारणी होत नाही तो पर्यंत या देशाला एक राष्ट्र म्हणून समर्थपणे उभे राहता येणार नाही, अशी त्यांची धारणा होती. त्यांनी वृत्तपत्राकडे समाज प्रबोधनाचे प्रभावी माध्यम या दृष्टिकोनातून पाहिले. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांची पत्रकारिताही केवळ निरपेक्ष सामाजिक सेवेचे वृत्त नव्हते तर सामाजिक परिवर्तनातून प्रगत समाज घडविणे व त्यांचा सर्वांगीण विकास करणे हे त्यांचे लक्ष होते. त्यांची पत्रकारिता नवा माणूस व नवी संस्कृती यांचा शोध घेणारी होती. मूकनायक हे त्यांनी निर्माण केलेले पहिले वृत्तपत्र होते. या वृत्तपत्रातील त्यांचे विचार आजच्या काळातही उपयोगी आहेत.

उद्देश्य

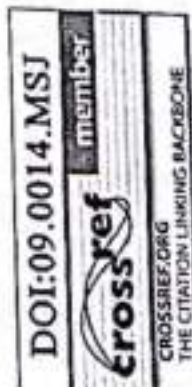
मूकनायक वृत्तपत्रातील विचारांची आजच्या परिपेक्षेत उपयुक्ततेचा प्रायोगिक घेणे.

मूकनायकाच्या निर्मिती मागची भूमिका :

1917 साली भारतातील राजकीय स्थिती आणि विविध जातींच्या राजकीय हक्कांची गरज विचारात घेण्यासाठी साऊथ बरो कमिशन नेमण्यात आले होते. या कमिशनने देशाच्या विविध भागात जाऊन महत्वाच्या व्यक्तींची साक्ष नोंदवली होती. पण अमेरिकेच्या कोलंबिया विद्यापीठातून एम. ए., पी.एच.डी. सारख्या पदव्या संपादन करून आलेल्या अशा उच्च शिक्षित डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांना साक्षीसाठी बोलावले नव्हते. तेव्हा डॉ. आंबेडकरांनी गव्हर्नरकडे पत्रव्यवहार करून साऊथ बरो कमिशन पुढे आपली साक्ष नोंदवण्यासंबंधाने विनंती केली. गव्हर्नरने ही विनंती मान्य केली व डॉ. आंबेडकरांनी या कमिशन कडे अस्पृश्यांसाठी स्वतंत्र मतदारसंघ, वार्षिक उत्पन्नाची अट न घालता निवडणूक लढवण्याची मुभा अशा काही मागण्या मादर केल्या. या वेळी बाबासाहेबांना एका गोष्टीची उणीव भासली की, अस्पृश्यांच्या प्रश्नांना प्राधान्य देणारी, त्यांच्या व्यथा वेदनांना वाचा फोडणारी वृत्तपत्रे नाहीत; त्यातून त्यांना अस्पृश्यांच्या हिताची चर्चा करणारे, सनातन हिंदूंच्या गुलामगिरीच्या तावडीतून दलिताना मुक्त करण्यासाठी झटणारे एखादे वृत्तपत्र हाती असावे यातून मूकनायकाची निर्मिती झाली.¹

त्यावेळी बाळशास्त्री जांभेकरांच्या 'दर्पण' वृत्तपत्रापासून येथे काही दैनिके, साप्ताहिके, पाक्षिके व मासिके सुरू झाली होती. महात्मा फुले यांच्या मत्प्रशोधकी चळवळीतील 'दीनबंधू' व 'दलितमित्र' या सारखी वृत्तपत्रे अल्प काळात बंद पडली होती. दलितांची म्हणवणारी काही वृत्तपत्रेही निघाली होती. मूकनायकापूर्वी दलितांची 'सोमवंशीय मित्र', 'हिंदी नागरिक', 'विटाळ विध्वंसन' या सारखी वृत्तपत्रे निघाली होती. या वृत्तपत्रांनी दलितांच्या जीवनातील व्यथा

Certificate ID : MSJ/3192

S. Ganesh
Sumit Ganguly
Editor-in-Chief

MSJ
www.shabdjournal.com

CERTIFICATE OF PUBLICATION

This is to certify that the paper entitled

"OUTSOURCING: KEY FOR BOOMING ENTREPRENEURS"

Authored by

Dr. Ashok P. Jadhav, Assistant Professor and Head

From
Hon. Shri. Annasaheb Dange ACS College, Hatkanangale Dist: Kolhapur (M.S.).

TRUE COPY

Has been published in

MUKT SHABD JOURNAL, VOLUME X, ISSUE I, JANUARY 2021

Shri. Annasaheb Dange Arts, Commerce & Science Hatkanangale, Dist. Kolhapur

2020-21 69 c

OUTSOURCING: KEY FOR BOOMING ENTREPRENEURS**Dr. Ashok P. Jadhav**Assistant Professor and Head,
Department of CommerceHon. Shri. Annasaheb Dange ACS College, Hatkanangale
Dist: Kolhapur (M.S.)**Abstract**

In the world of globalization and IT, cost reduction is the profit motive objectives. Outsourcing positively works for profit maximization. By using new techniques of IT entrepreneurs should develop their business with the development of Indian economy. Today, IT has developed a broad-based business platform for Entrepreneurs. Outsourcing helps to entrepreneur to concentrate on core functions. It assists entrepreneurs to grasp the global opportunities and optimum use of resources. This paper shows that outsourcing is path for entrepreneurs for cost reductions and increases the profit.

Key Words:- Outsourcing, IT, Entrepreneurs, Cost, Profit.

1. INTRODUCTION:

Outsourcing is being pursued as an active business strategy in the current economic scenario since it enables a firm to focus on core-competency areas. It also frees the firm from resource and labor intensive functions, which are now performed by trained personnel at much lower costs.

Corporate sector of developed countries concentrate on core functions of the organization. Non-core functions are outsourcing. Its helps to increase the efficiency, quality of product, increase profit margin etc. They outsource their work with in country or outside of the country. Depend upon the situation and costing. Most probably they preferred off-shore outsourcing i.e. outsourcing to other country. They favor to developing countries for outsourcing. A cost benefit is the most important reason behind it.

Difference between entrepreneurs of developed countries and developing countries is entrepreneurs of developed concentrates on strategies of business rather than their administrative work. Entrepreneurs' of developing countries focus on administrative work rather than strategies.

India is developing country. Indian entrepreneurs also concentrate on administrative work rather than its strategies. For booming Indian entrepreneurs, we must follow the developed countries. It means Indian entrepreneurs outsource their non-core functions to others. India is developing country thus they outsource their work to other developing countries. This paper analyzes and discusses the benefits of outsourcing to other countries and favorable country for outsource.

TRUE COPY.**PRINCIPAL,**Shri. Annasaheb Dange Arts, Commerce & Science
College, HATKANANGALE, Dist. Kolhapur

RNI MAJIMAR

36829-2010

ISSN- 2229-4929

Peer Reviewed

Akshar Wangmay

International Research Journal

UGC-CARE LISTED

Special Issue - I

Environmental Changes, Biodiversity And Sustainable
Resource Management

September 2020

Executive Editor : Prin. Dr. B. M. Bhanje

Principal, Santosh Bhimrao Patil Arts commerce &
Science College, Mandrup &
Former BCUD Director, Punyashlok Ahilyadevi
Holkar Solapur University, Solapur

Co-Editor : Dr. D. K. Dede

Chief Editor : Dr. Nanasahab Survawanshi

Address
'Pranav', Rukmenagar,
Thodga Road, Ahmadpur, Dist- Latur 413515 (MS)

AKSHAR WANGMAY

International Peer Reviewed Journal

UGC CARE LISTED JOURNAL

September – 2020

Special Issue-I

On

*“Environmental Changes, Biodiversity And Sustainable Resources
Management”*

Executive Editor

Prin. Dr. B. M. Bhanje

Principal,

Santosh Bhimrao Patil Arts commerce & Science College, Mandrup

&

Former BCUD Director, Punyashlok Ahilyadevi Holkar Solapur University, Solapur

Co-Editor

Dr. D. K. Dede

Editorial Board

Dr. S. A. Nimbargi

Dr. C. S. Mulage

Shri. S. B. Dhanshetti

Shri. J. L. More

Chief Editor

Dr. Nanasahab Suryawanshi

PRATIK PRAKASHAN, 'PRANAV, RUKMENAGAR, THODGA ROAD AHMEDPUR,
DIST. LATUR, -433515, MAHARASHTRA

Published by - Dr. B. M. Bhanje, Principal, Santosh Bhimrao Patil Arts commerce & Science College, Mandrup

The Editors shall not be responsible for originality and thought expressed in the papers . The author shall be solely held responsible for the originality and thoughts expressed in their papers .

51	Eco-critical Analysis of Anita Desai's novel The Village by the Sea Prof. Dr. Bagal Jitendra Bhimrao	223-227
52	Location Quotient of Edible Oil Industries of Kolhapur District Shashikant S. Patil & Dr. Arun A. Patil	228-231
53	Impact of Irrigation on Agriculture Development in Hingani Village in Barshi Tahsil in Solapur District Dr. Vijaykumar K. Pokale & Dr. Nagnath I. Dhayagode	232-236
54	Spatio Temporal Analysis of Crop Diversification Pattern in Sangli District Mr. Amol S. Mahajan & Dr. A. A. Pujari	237-240
55	A Descriptive Analysis Of Prospects Of Retail Trade After Implementation Of Goods & Services Tax In India Anamika Kumari & Dr. Pawan Kumar Sharma	241-244
56	Sustainable Development Through Higher Education Dr. Jadal M. M.	245-249
57	Identification of Topographic Effects on Rainfall Distribution in the Godavari River Basin Using SRTM and TRMM Data Dr. Bhagwat Rashinkar	250-255
58	Drought Area In Satara District (Maharashtra): An Environmental Health Analysis Dr. S. M. Mulani & Mr. Amol M. Pawar	256-263
59	Study of Low Cost and Eco-friendly Bioabsorbent Punica granatum peel powder for the Decolorization and Treatment of Textile Wastewater K.H. Kute, S. M. Pore & V. P. Dhulap	264-269
60	Marketing Problems of Rice Cultivation in Kolhapur District of Maharashtra Dr. R. V. Hajare & Mr. D. A. Sardesai	270-274
61	Technology and Psyche For Environment Conservation Nutan Suhas Pathak	275-278
62	Spatio-Temporal Scenario Of Cows In Satara District: A Geographical Study Prof. Vidya Shivaji Mohite & Dr. Arun Bhagawan Patil	279-282
63	Assessment of Water Quality of Kumbhar Kini Dam of Yavatmal District (M. S.) Dr. Shubhangi Bhagwan Mival	283-288
64	Agro-Tourism as a Support Occupation of Farmers for Rural Development in Maharashtra: A Geographical Study Shri. Suresh. V. Ingale & Dr. Arun A. Patil	289-293
65	To Study Composition of Female Agricultural Labourers in Rural Area of Solapur District Prof. Shivaji Mane Dr. D. S. Bagade	294-297
66	The Role Of Green Economy In Reducing Environmental Risks And Ecological Scarcities: A Study Of Environmental Changes Dr. Md. Mahtab Alam	298-301
67	Impact of Shirpur Pattern of Water Harvesting and Conservation on Pisciculture in Shirpur Tehsil Jitendra Vasant Patil & Prof. Dr. V. J. Patil	302-305
68	Study of linear Morphometry Aspects of Upper Darna River Basin Dr. Jyoti A. Pathare & Dr. Anilkumar R. Pathare	306-310
69	Impact Of Tourism On Environment Dr. H. L. Jadhav	311-314
70	Storage Containers & pH Impact on Seed Mycoflora of Teak (Tectona Grandis) Dr. Smita S. Harane	315-318
71	To Study Changing Pattern of Female Agricultural Labour in Rural Area with special reference to Solapur District Prof. Shivaji Mane & Dr. D. S. Bagade	319-321
72	Tourism Potential of Great Indian Bustard (Ardeotis Nigriceps) Bird Sanctuary: Narnaj Dr. Smita S. Harane	322-325
73	Assessment of Certain Physico-Chemical Parameters of Textile Industry Effluent Chaithra C, Hina Kousar & Akshatha K U	326-329
74	Environmental Ethics, Environmental Justice and Postcolonial Literature Dr. Asit Panda	330-335
75	Effectiveness of Environment Awareness Program on Ecological Intelligence and Environmental Attitude of Students Dr. Kailas Sahebrao Daundkar	336-340
76	Influence Of Urbanization On Wellbeing And Sustenance	341-344

Spatio Temporal Analysis of Crop Diversification Pattern in Sangli District

*Mr. Amol S. Mahajan¹, Dr. A. A. Pujari²

¹Ph.D. Scholar, Department of Geography, Shivaji University, Kolhapur & Assistant Professor, H.S. Annasaheb Dange ACS College, Hatkanangle

²Professor and Former Head, Department of Geography, Jaysingpur College, Jaysingpur.

Abstract

Agricultural regionalization is support to the farmers with the help for taking decision for crop cultivation. That may be done with the help of different methods like Crop diversification, Crop Combination, Crop Concentration. The study of crop diversification is an important aspect in agricultural geography. Crop diversification and growing a large number of crops are practiced in rainfed lands to reduce the risk of crop failures due to drought or less rain. The study region is covering mostly rainfed lands. In point of this present research paper researcher tries to find out crop diversification of study region. Crop diversification index is useful for calculating the degree of crop diversification in an area. To calculate index of crop diversification by applying Jasbir Singh's (1976) method. This gives an idea of how many tahsils having high, moderate and low diversification of crops. The present study is based on secondary data from 1991 to 2018. The study region is found high crop diversification both in the period of investigation. The high crop diversification magnitude values are recorded in Shirala, Walva, Khanapur, Tasgaon, and Miraj tahsils. The Study region also found that the farmers give primary preference to the food crops.

Key words: Agricultural Regionalization, Spatio-temporal Crop Diversification, Index of Crop Diversification, Degree of Crop Diversification.

Introduction:

The study of crop diversification as an important aspect of the agricultural in fact it's provides a good basis for agricultural regionalization. Crop diversification is a concept which is opposite to crop specialization. The crop diversification means implies cultivation of a variety of crops in a region. The proportion of crop diversification is based on the physiographic, climatic, socio-economic and technological development in the region. Crop diversification is proposed to given a wider choice in the growing a variety of crops in a given area so as to expand production-related activities on various crops.

Study Area:

For the present investigation the study region is selected by Sangli district (Maharashtra). Sangli District lies in drought-prone area. It is located between 16°, 45'N to 17°, 33'N latitude & 73°, 42'E to 75°, 40'E longitude. It covers area of 8572 sq.km, it is 2.51% of Maharashtra state & population is about 28.22 Lakh (2011 census). Administratively it is divided in to ten tahsils. In the study region most important rivers are Krishna, Warna, Morna, Yerala, Agrani, Man, etc. The region has complexity in topography. It contains hilly region, river basins & undulating land of eastern side. The study region rainfall decreases rapidly towards western part of district to eastern part of district. The climate of the Sangli district is generally hot and dry.

Objectives:

1. To examine tahsil wise spatio-temporal changes of crop diversification in Sangli district

(S.JIF) Impact Factor-8.575
ISSUE No- (CCCXVIII) 348

ISSN-2278-9308

B.Aadhar

Peer-Reviewed & Refereed Indexed

Multidisciplinary International Research Journal

May -2022

'Role of Social Sciences in Contemporary Society'

Prof. Virag.S.Gawande
Chief Editor
Director

Aadhar Social Research & Development Training Institute, Amravati.

Prof. Sujata Awati
Editor

The New Miraj Education Society's
Kanya Mahavidyalaya, Miraj

Aadhar International Publication

For Details Visit To : www.aadharsocial.com

© All rights reserved with the authors & publisher

B.Aadhar International Peer-Reviewed Indexed Research Journal

Impact Factor - (SJIF) - 8.575

Issue NO, 348(CCCXLIX) B

ISSN :
2278-9308
May,
2022

61	प्रसार माध्यमांचा समाजावरील प्रभाव	प्रा. डॉ. विनोदकर जी. एस.	238
62	भारतीय स्वातंत्र्याची ७५ वर्षे	प्रा. यशवंत भालचंद्र खैरणार	242
63	Role of Social Sciences in contemporary society Political science and feminist movements राज्यशास्त्र आणि स्त्रीवादी चळवळी	Dr. Appasaheb Shamrao Shelke	246
64	भारतीय दारिद्र्याची संकल्पना आणि शामकीय उपाययोजना गंगा म्हाळू कनप, शितल प्रभाकर त्रांबळे		249
65	सांगली जिल्ह्यातील पर्यटन व्यवसाय संधी व भविष्य शशिकला राजाराम बने, अश्विनी तुकाराम जाधव		255
66	राजर्षी शाहू महाराज : शिक्षण व शैतीविषयक धोरण स्वाती सागर मगदूम, संतोषी राकेश चंदनशिवे		259
67	शेतती व शाश्वत (संदिप) विकास	प्रा.श्री.रोहित भुजगोंडा पाटील	263

भारतीय एवं समाजशास्त्र के माध्यमों से समाज

समाज दर्शन

July - December : 2019

Vol-79 No.01

82

ISSN : 0974-0066

मध्य भारती

मानविकी एवं समाजविज्ञान की द्विभाषी शोध-पत्रिका

ISSN 0974-0066

UGC Care List, Group-C (Multi disciplinary), Sl.no.-15

(अंक-81, जुलाई-दिसम्बर, 2021)

संरक्षक

प्रो. नीलिमा गुप्ता
कुलपति

प्रधान सम्पादक

प्रो. अम्बिकादत्त शर्मा

सम्पादक

प्रो. भवतोष इन्द्रगुरु
प्रो. ब्रजेश कुमार श्रीवास्तव
डॉ. आशुतोष कुमार मिश्र

प्रबन्ध सम्पादक

डॉ. छबिल कुमार मेहेर

डॉक्टर हरीसिंह गौर विश्वविद्यालय

सागर (मध्यप्रदेश) - 470003

दूरभाष : (07582) 297133

ई-मेल : madhyabharti.2016@gmail.com

22	IMPORTANCE OF ETHICS, HUMAN AND CONSISTUTIONAL VALUES IN HIGHER EDUCATION	103
23	THE ROLE OF EDUCATION IN ECONOMIC DEVELOPMENT	108
24	PROMOTING QUALITY ACADEMIC RESEARCH	112
25	PROBLEMS AND STRATEGIES TOWARDS PROMOTION OF RESEARCH QUALITY AND ETHICS IN HIGHER EDUCATIONAL INSTIUTIONS (HEIs) OF INDIA	117
26	IMPORTANCE OF ETHICS AND CONSTITUTIONAL VALUES IN HIGHER EDUCATION WITH REFERENCE TO NEP-2020-AN INTERPRETATIVE DISCOURSE	120
27	A CRITICAL ANALYSIS OF NEP 2020: CHALLENGES AND CRITICISM	125
28	THE ROLE OF TECHNICAL COMMUNICATION IN HIGHER EDUCATION	128
29	IMPORTANCE OF MOOC'S IN NEW EDUCATION POLICY	131
30	MORAL VALUES AND PROFESSIONAL ETHICS IN EDUCATION	136
✓ 31	यशवंतराव चव्हाणांचा स्त्री विषयक दृष्टिकोन	142
32	गोंड जमातीचा उगम व संस्कृती: एक ऐतिहासिक विश्लेषण	147

यशवंतराव चव्हाणांचा स्त्री विषयक दृष्टिकोन

प्रा. सरवदे संघमित्रा विठ्ठलराव इतिहास विभाग, महात्म्यक प्राध्यापक या. श्री. अण्णासाहेब दांगे महाविद्यालय, हातकणमने
जि. कोल्हापूर

प्रस्तावना:

यशवंतरावांचा जन्म १२ मार्च १९१३ रोजी गरीब शेतकरी कुटुंबात झाला. गुणांच्या बळावरच त्यांनी गरीब शेतकरी कुटुंबातील मुलगा ते राष्ट्रीय नेते अशी ज्येष्ठ घेतली. मातारा जिल्ह्यातील देवराष्ट्रे या गावी जन्मलेल्या यशवंतरावांना त्यांच्या आईने विठाबाईंनी नियहाने सांभाळले, घडवले. स्वातंत्र्यपूर्व काळात कराड येथे झालेले शिक्षण घेत असतानाच त्यांनी तिरंगा फडकवण्याबद्दल १८ महिने तुरुंगवास भोगला. बकिंजीचे शिक्षण पूर्ण झाल्यानंतर नुकतेच लग्न झालेले असूनही इ.स. १९४२ च्या लढ्यात मातारा जिल्ह्यात ते आघाडीवर होते. या आंदोलनातही त्यांनी दोन वर्षांचा तुरुंगवास भोगला. ते इ.स. १९५६ मध्ये स्थापन झालेल्या द्विभाषिक मुंबई राज्याचे पहिले मुख्यमंत्री म्हणून त्यांची निवड झाली. तसेच १ मे, १९६० रोजी मुंबईमह स्वतंत्र महाराष्ट्र निर्माण झाल्यानंतर महाराष्ट्राचे पहिले मुख्यमंत्री म्हणूनही त्यांचीच निवड झाली.

त्यांचा जीवनप्रवास म्हणजे राजकीय, सामाजिक, शैक्षणिक, कृषि औद्योगिक क्षेत्रातील उत्तुंग कर्तृत्वाचे प्रतिक आहे. त्यांच्या एकंदरित जटयवर्णीमध्ये त्यांच्या आई व पतीचा मोठा वाटा होता.

उद्दिष्ट:

यशवंतराव चव्हाणांच्या स्त्रीविषयक दृष्टिकोनावर प्रकाश टाकणे.

आईचा गौरव:

यशवंतरावांना घडवण्यामध्ये आई विठाबाई यांचे मोठे योगदान होते. माणुसकी हे यशवंतरावांचे मोठे बलस्थान होते. हा वारसा त्यांना त्यांच्या आईकडून मिळाला होता. तसेच त्यांनी स्वाभिमानाने जगणे व जीवनाकडे सकारात्मकदृष्टीने बघणे शिकवले. यशवंतराव मुख्यमंत्री झाल्यानंतर एका सत्काराला उत्तर देताना आपल्या आई विषयी म्हणतात, "मला आपल्या या सगळ्या प्रेमाना पोहोचवण्याचे श्रेय माझ्या आईना आहे. आज दुनियेमध्ये काय चालले आहे याचे तिला फारसे ज्ञान नाही. तिची पुण्याई, तिचा साधेपणा, तिचे प्रेम, तिने शिकविलेले लहानपणचे चार डोंन छोटेछोटे गुण हेच मला माझ्या जीवनामध्ये उपयोगी पडले आहेत." आईप्रती त्यांना नितांत आदर होता. मुख्यमंत्री म्हणून मोठे पद मिळाल्यावरदेखील आईला त्या पदापेक्षाही मोठ्या उंचीवर पोहोचवणाऱ्या यशवंतरावांची महानता यातून दिसून येते. यशवंतरावांच्या लेखनांतून व भाषणांतून त्यांनी आईचे मोठेपण सांगितले आहे.

कुटुंबातील इतर स्त्रिया:

यशवंतराव चव्हाण यांनी त्यांच्या भाऊ व भावजयींच्या मृत्यूनंतर त्यांच्या तिन्ही मुलांचा सांभाळ पोटाच्या मुलांप्रमाणे केला. त्यांची पुतणी सौ. नीताबाई वावुराव काळे यांनी त्यांचे 'आमचे साका यशवता' या लेखात लिहितात, "मी माझ्या मुलावाळाला घेऊन त्यांच्याकडे बघातून एकदा तरी राहिल्याशिवाय त्यांचे समाधान होत नसे. माझ्या आजारपणात मला विश्वातीसाठी घेऊन जात." यशवंतरावांच्या भगिनी राधाअड्याची भाऊवीज कधी चुकली नाही. यशवंतराव दिल्लीला होते तिथून कुणी रुग्णाडना निघाला तर त्यांना बिनचून "एवडे अड्याला पोचवा" असे सांगत. त्यांनी या कुटुंबातील स्त्रियांना मानसम्मान देऊन त्यांच्या

29	Significance of Experience on Leadership Behavior of College Directors of Physical Education & Sports of Goa Sunny R. Kanekar, R. B. Deshmukh	116-118
30	The Effects of Athletic Participation on the Academic Achievement of Higher Secondary Students in Goa Mr. Mangesh M. Parbh	119-121
31	Covid-19 Era: A Gateway to Interdisciplinary Approach to Higher Education In India Amari Fale Ayat, Somalika Nigam	122-124
32	Medium of Legal Education, official language of the Court and Administration of Justice: an Analytical Study Dr. Umesh Shrikrishnan Aswar	125-129
33	Impact of Yoga on Academic Achievement of School Students of Paschim Medinipur, West Bengal. Sk Rasid Mahmood	130-132
34	Need and challenges of management education in Primary Health Care System in India Mr. Sanjay J Kasabe, Dr. Bharat V. Patil	133-136
35	Status of Life Sciences in Higher Education of India Bhagwat W. Chavre	137-140
36	Assessing Learners' Proficiency in English Using EnglishLearn Mobile App Dr Prajna Praai, Dr Ajit Kumar Pradhan	141-143
37	A study on Sources of ancient Indian history Dr.Prakash D. Pawar	144-146
38	Hemadpanti Architecture - A Historical Review Dr.Dipak M.Chavan	147-149
39	Changes of Cotton Cropping Pattern in Yavatmal District - 2007 to 2018 Prof. Parag S. Meshram Dr. R.K.Dange	150-151
40	Globalization and Higher Education Prof. Dr. Netaji Bharat Kokate	152-156
41	A Study on Pradhan Mantri Janshiksha Yojana and Pradhan Mantri Janshiksha Literacy Dr. Dipak Vishwanath Dohale	157-161
42	Use of Open Access Resources by the University Students: A Study Dr. Prakash Bhanu Bilawar	162-164
43	TQM A Means of Sustainable Development In Higher Education Dr. C. S. Kale	165-170
44	Impact of Mobile Technology on Face-to-face Communication - A Case Study Dr. V.D.Dhumal	171-172
45	Re-imagining the Social Structure of the Malabar Rebellion of 1921 Dr. Manu T., Dr. Hassan J., Dr. A. K. Ampotti, Mr. Shajeer S	173-176
46	Reviewing Indian Higher Education, With A Focus On Management And Commerce Shivani Singh	177-180
47	Digital / Virtual Reference Services In The Present Context: A Review Kinbar N. Desai	181-183
48	Challenges and Opportunities of Academic Libraries for boosting Higher Education in Covid-19 Pandemic Situation Dr. Shivaji P Kamble	184-186
49	Changes in Characterization of Salmat in Adapted Bollywood Film Razi Mr. Vilas Pandurang Chaugale, Dr. N. P. Khavare	187-188
50	Self Assertion of Women in Terry McMillan's Novel Mama Smt. Tejashri Shivaji Patil	189-192
51	A Paper on Highlights of Requirements and Role of Teachers, Students in Colleges for Quality Higher Education Dr. Purandhar Dhanpal Nare	193-196
52	Saddle Burning Impact on Micro Environment Biomagnification Dr. S M Gotyal	197-203
53	Analysis on the Effect Of CEO Duality on Firm Performance - A Study on Selected Companies in Bangalore Mullini. M.V, Dr. P. Kavitha	204-211
54	A Study on Impact of Stress Management Techniques on IT Professionals in Bangalore C. B. Gopinath, Dr. J. Gajendra Naidu	212-220
55	An Empirical Study on Consumers' Online Shopping Decision With Reference to E-Retailing in Bangalore City Renuka. L, Dr. G.A. Venkatesan	

Changes in Characterization of Sehmat in Adapted Bollywood Film Raazi

Mr. Vilas Pandurang Chaugale¹ Dr. N. P. Khavare²

¹Ph.D. Research Student, Department of English Shivaji University, Kolhapur

Email - vedantichaugale@gmail.com

²Assistant Professor and Head Department of English Hon. Shri. Annasaheb Dange Arts, Commerce & Science College Hatkangale.

Email - nkhavare@gmail.com

Abstract:

The great bond exists between literature and cinema. Cinema is an important medium to entertain and educate spectators by catering them valuable information. The century old medium of cinema depends upon literature for material. The filmmakers have been greatly relying on literature for adaptation since the advent of cinema. Additionally, they can give the story a surprising twist to generate suspense among the film viewers. It is well understood that literature is the best source for other media to outsource and adapt. Harinder Sikka's novel *Calling Sehmat* is adapted for Meghna Gulzar's film *Raazi*. In the process of adapting Harinder Sikka's novel *Calling Sehmat* in Meghna Gulzar's Bollywood film *Raazi*, certain traits of the character (Sehmat Khan) are changed to suit the target medium. The present research paper is a humble attempt to focus on these changes.

Key Words: adaptation, characterization, dedication, espionage, humanity, passion, transformation

The present research paper is an attempt to explore how in the process of adapting Harinder Sikka's novel *Calling Sehmat* in Meghna Gulzar's Bollywood film *Raazi*, certain traits of the character (Sehmat Khan) are changed to suit the target medium. The Bollywood film *Raazi* (2018) is an adaptation of Harinder Sikka's novel *Calling Sehmat* (2008). Based on Harinder Sikka's novel *Calling Sehmat* (2008) Meghna Gulzar's movie *Raazi* (2018) emerged with a splendid success leaving its viewer's spellbound. The movie *Raazi* is about Kashmiri girl who gets married with the son of a Pakistani brigadier in order to carry out espionage for the Indian government. Sehmat inherits the role from her father Hidayat Khan who emerges as successful businessman in Kashmir valley.

In the movie *Raazi*, Sehmat (Alia Bhatt) plays the role of Sehmat Khan who is the protagonist of the novel *Calling Sehmat*. Whenever a book is adapted into a film, it becomes invaluable to watch out how the characterization of book is prepared through actors on the screen. In the novel *Calling Sehmat*, Harinder Sikka presents Sehmat as an embodiment of secularism as she prays to Jesus Christ, Lord Krishna, and Wahe Guru. Though Sehmat's parents belong to two different religions, it doesn't have any adverse effect on her personality. To Sehmat, religion doesn't make any difference; it is faith and service to humanity that make all the difference in human life. The movie *Raazi* doesn't bring to light Sehmat's religious ideology.

It is both the novel *Calling Sehmat* and the film *Raazi* that focus a lot on Sehmat's dedication and passion towards anything that she takes up with great spirit. However, the way these traits of her personality are portrayed in the novel and showed in the film have been somewhat different. The film doesn't highlight Sehmat's passion for dance. However, the novel brings to notice Sehmat's love for dancing. During annual function of the college, Sehmat is allowed to dance on the stage by playing the role of legendary Meerabai. As dancing is passion for Sehmat, her movements during performance displays an amazing dexterity. With the progress of song, she succeeds herself in merging with the character effortlessly. Commenting on the passion of Sehmat for dancing, Harinder Sikka writes, "Sehmat had been dancing on a wooden frame on the stage floor, from where an iron nail had protruded due to the repeated stamping of her feet. Her concentration was so intense that she had neither felt pain nor noticed the blood" (31-32).

The performance of Sehmat leaves the audience spellbound. It is the grace in the movements that nobody makes an effort to stop the music. Harinder Sikka further states:

It was as if Meerabai had reincarnated as Sehmat Khan, taking the sarcasm, taunts and abuses of society in her stride, calling out to her beloved lord to take her into his fold. There was passion in her movement, love on her face and pleading in her expressions. Her attire was simple, but her movements were diving and soothing, touching the hearts of everyone present in the auditorium (33).

Dancing remains an asset of Sehmat's personality. However, the film *Raazi* never brings to light this trait of her personality and rather it prefers to skip this and it focuses on depicting Sehmat's dedication only to her country and spends a lot of time by showing it through the details of her spy training.

In Harinder Sikka's novel *Calling Sehmat*, the role of Aby is very crucial in Sehmat's life and he has been her first love. Both Sehmat and Aby love each other immensely and there is a great bond of intimacy between them. During her college days, Sehmat has been greatly impressed by Aby's personality.

RNI MAHAR

16029-2019

ISSN: 2229-4929

Peer Reviewed

Akshar Wangmay

International Research Journal
UGC-CARE LISTED

October 2021

Chief Editor:
Dr. Nanasabeb Suryawanshi

Executive Editor:
Dr. Y. M. Chavan
I/C Principal
Sahakarbhushan S. K. Patil College,
Kurundwad

Co-Editor:
Prof. R. S. Kadam

Address

Pranav, Kankamgar
Thodga Road, Ahmadpur, Dist- Latur 413515 (MS)

CONTENTS

No.	Title	Page No.
1	Mahabaleshwar is an important tourism destination in Satara District Mr. Rama Goroba Kamble	1-4
2	Conservation and Management of Water Resources in India Dr. D. S. Harwalkar	5-8
3	Available Medical Facilities in Rural Hospitals in Satara District: A Geographical Analysis Mr. Santosh Prakash Patil, Prof. C. U. Mane	9-11
4	Women's Right to Health: Insight into the Reproductive Rights of Women Sony Raj S S , Lincy Raju	12-15
5	Spatial Analysis of Rainfall Intensity in Kolhapur District: A Climatological Study Dr. A. I. Khan , D. T. Hujare	16-18
6	Studies of Watershed Gp-08 by Using Geology and Remote Sensing Pramod Bhandasrao Pathrikar	19-23
7	Women Migrants in Construction Industry-An Analysis Nagesha B , Dr. B. Jayarama Bhat	24-27
8	Changes in Characterization of Kizie Basu in Adapted Bollywood Film Dil Bechara Mr. Vilas Pandurang Chaugale , Dr. N. P. Khavare	28-30
9	Influence of Covid-19 on the Education System of an India Dr. Pravin Vilasrao Thakare	31-32
10	Impact of Population Growth on Landuse-Landcover: A Case Study of Barshi Taluka Solapur District, Maharashtra. Dr. Nagare Vikas Bhaupatil	33-35
11	Specific Exercises to Reduce Impact of Covid 19 for Health & Physical Fitness Mr. Rupesh Vasant Rupwate	36-39
12	The Impact of Interactive Virtual Technology on Design and Implementation of Digital Art Teaching System. Prof. Shankar Madhavrao Aderao	40-44
13	An Examination of Hunger and Malnutrition in Maharashtra Dr. Nivrutti Uttam Rathod	45-49
14	Magnetism and Environmental Issues T.R.Mudgal, Ved Parkash, R.D.Mohite, Yash Paul Singh	50-53
15	Global Warming: A Threat to Mother Earth Dr. Smt. Desai. M. B.	54-55
16	Spatio-Temporal Changes In Process Of Urbanization: A Case Study of Jalgaon District of Maharashtra Arvind A. Badgujar , Prakash D. Patil , Jaywantrao G. Patil	56-60
17	Environmental Issues and Literature Dr. S.A.Tambade	61-63
18	Export Performance of India and China with Special Reference to Soybean, Wheat, Sugar Cane and Rice Milled Dr. Mahendra. B. Bagul	64-67
19	Preference Towards E-Learning After Novel Covid-19 Pandemic : A Review Study Navneet Kaur	68-70
20	Natural Resources Management And Sustainable Tourism Development In Tribal Area Nashik District Mr.Laxman Suresh Shendge, Dr. Deepak Narayan Thakare	71-73
21	Problems and Prospects related to Soil Fertility Dr. Bapu Bhima Raut	74-76
22	Depletion of Resources Dr.Kailas V. Nikhade	77-78

Changes in Characterization of Kizie Basu in Adapted Bollywood Film Dil Bechara

Mr. Vilas Pandurang Chaugale¹ Dr. N. P. Khavare²

¹Ph.D. Research Student, Department of English, Shivaji University, Kolhapur

²Assistant Professor and Head, Department of English, Hom. Smt. Anantabai Dange,

Arts, Commerce & Science College, Hatkarnigale

Affiliated to Shivaji University Kolhapur

Email-vedantschaugale@gmail.com¹ Email- nkhavare@gmail.com²

Abstract

In film adaptation, characterization is an important element of acting. The prime motive of characterization is both to act truthfully and to retain in audience's memory for a longer span of time. Actor of film is generally considered as an empty vessel and it is filled by the role that is assigned to him or her by filmmaker. There are basically two types of characters namely realistic and fictional. Most of the time, viewers of the film are familiar with realistic characters. However, fictional character is basically part of filmmaker's imagination. John Green's novel *The Fault in Our Stars* is adapted for Mukesh Chhabra's film *Dil Bechara*. The present research paper is a humble attempt to highlight changes in characterization of Kizie Basu in adapted Bollywood film *Dil Bechara*.

Key Words: adaptation, cancer support group, change, characterization, crush, free spirited, etc.,

Changes in Characterization of Kizie Basu in Adapted Bollywood Film Dil Bechara

The Bollywood film *Dil Bechara* is an adaptation of John Green's novel *The Fault in Our Stars*. In the process of adapting the novel into the film, certain changes in terms of characterization, setting, story, and dialogue are made to meet the expectations of the film viewers. The present research paper, however, is concerned with highlighting changes in characterization of Kizie Basu in the Bollywood movie *Dil Bechara*. The film *Dil Bechara* is narrated in a voiceover of Kizie Basu (Sanjana Sanghi) and she is presented as a college student in Jamshedpur. Like Hazel Grace Lancaster, Kizie Basu also suffers from thyroid cancer which has greatly affected her lungs. It, therefore, becomes essential for her to take support of oxygen tank. Kizie accepts life as it comes to her. However, she mostly derives pleasure in participating sorrows of the people even though they are strangers to her. During funeral, Kizie hugs strangers in such a way as if she is to share their loneliness or may be her own loneliness with them. In this regard Hazel Grace, in the novel *The Fault in Our Stars*, never takes an initiative to mix with stranger's sorrow. Her entire world is made of the members of her own family, her doctors, selective friends and the members of Augustus's family. The film does not bring to light this aspect of Hazel's personality through its projection of Kizie Basu's personality. Kizie Basu is bored with medication and she desires to lead normal life. She wants to laugh and cry like normal people. As Kizie is bored with monotonous life, she expresses her wish to crush on the most handsome boy in the college. Being obsessed with her own disease, Kizie in her dream finds her boyfriend holding oxygen tank for her. It generates feeling within her that she is losing control over her life. Compared to Kizie Basu, Hazel Grace in the novel never expresses her desire to be in love. Hazel never dreams of romantic love before she encounters Augustus Waters. To Hazel, watching Television along with the members in family and reading books remain the prime source of solace to her troubled soul before she joins the Cancer Support Group. In the movie, Kizie loves to watch secretly reality shows at night and she also votes for her favorite contestants from her father's phone. In the movie *Dil Bechara*, Kizie Basu first meets Immanuel Rajkumar Junior or Manny and his friend Jagdish Pandey who is referred as JP while they are dancing on the road. When Kizie Basu first encounters Manny on the road, she somewhat appears to be timid and in a confused state of mind. As Manny and JP are strangers to her, she is not brave enough to make an eye contact with them. When Kizie notices that Manny is looking at her, she tries to go away from him. On the contrary, John Green in his novel *The Faults in Our Stars* presents Hazel Grace as a bold spirited girl who stares back at Augustus when she comes to know that he is staring at her and wins the staring contest in Cancer Support Group. In this regard, Hazel is a free spirited girl and she doesn't succumb to the whims of boys. When she notices that Augustus purposefully stares at her, she "decided that the proper strategy was to stare back. Boys do not have a monopoly on the staring business, after all. ...and soon it was a starting contest. After a while the boy smiled, and then finally his blue eyes glanced away. When he looked back at me, I flicked my eyebrows up to say, I win" (10). When Immanuel Rajkumar Junior takes Kizie Basu to the favorite spot which he mentions is meant for both serial killers and kissers, she informs him about her favorite song of an album of Abhimanyu Veer "Tum Na Hote, Mere to Kya, Mai tumhara, Mai tumhara..." She also informs him about the popularity of the album for many years. When Manny puts unlit cigarette in his teeth, Kizie urges Manny not to smoke as he does not appear cool while holding cigarette in teeth. When Manny informs about his habit of holding unlit cigarette in teeth (without giving it the power to kill), Kizie still expresses her displeasure about it. It is at

2021-22 - 666

Mohajan Sir
Bhatgi Kumbhar Sir

Peer reviewed Journal

Impact factor 7.265

ISSN-2231-9576

Journal of Research and Development

A Multidisciplinary International Level Refereed Journal

September 2021 Volume-12 Issue-8

Resource Management and Sustainable Development

Chief Editor

Dr. H. V. Ghole

Principal, Sankararam Surve's Institute of Education

P.O. No. 2, Mandajin Nagar, Latur

Executive Editors

Dr. N. G. Mali

Principal Sambhaji College (Arts, Commerce & Science), Murud, Latur

Executive Editors

Dr. K. J. Phule

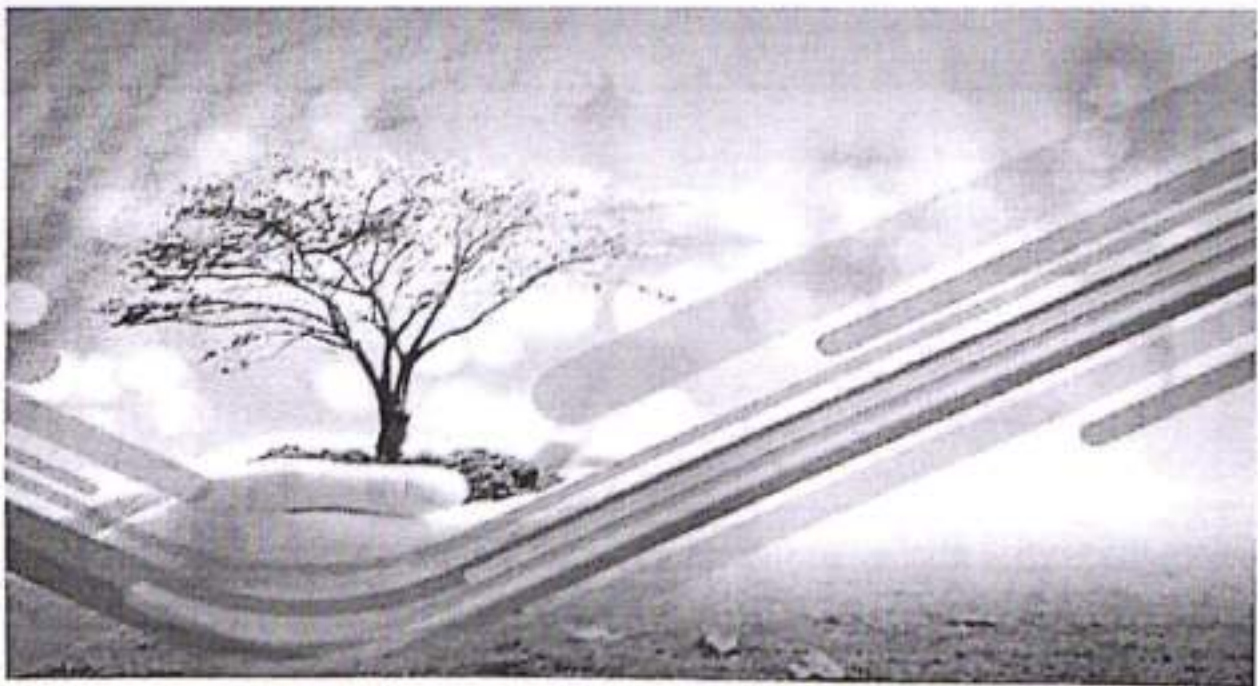
President Marathwada Association of Geographers, Latur

Co-Editors

Dr. H. S. Waghmare, Dr. S. N. Uble, Dr. G. J. Jadhav

Prof. M. B. Gokwad, Dr. B. N. Nagarkar

Dr. V. R. Rahul, Dr. S. S. Pawar

Dr. H. V. Ghole, Principal, Sankararam Surve's Institute of Education, P.O. No. 2, Mandajin Nagar, Latur

CONTENTS

Sr. No.	Paper Title	Page No.
1	Role Of Mgarega For Empowering Rural Development Special Reference To Maharashtra Dr. Godbole Balasaheb M.	1-4
2	Landuse Pattern Analysis Using Remote Sensing; A Case Study of Nanded Dr. Shinde Sunita Shankarrao, Mr. Fajuge Dnyaneshwar Deeliprao	5-7
3	Role of NABARD in Rural Development Dr. Adate Nagnath Mahadeo	8-10
4	To Prepare Physical Fitness Norms for 9th & 10th School going Boy's students. Anirudh Baburao Birajdar	11-15
5	Role of Rural Administration in Agricultural Development Paithankar Nandkumar Laxmanrao	16-17
6	A Geographical Study of Levels of Agricultural Technology In Indapur Tehasil of Pune District Maharashtra DR.Tejaswri Rahul Humbe	18-21
7	Problems and Prospectus of Indian Agriculture Dr. Pradeep D. Shelke	22-24
8	Analysis Of Problems And Prospects Of Agricultural Trade In Western Maharashtra Dr. Khandagale Kajal Vijay	25-33
9	Importance of Water Resource Management Practices in Healthcare. Dr. Hanumanth S. Patil, Dr.VeerVrundarani Vijaysinh	34-35
10	Changing Scenario and Development of Co-operative Dairy Industries: It's Impact on Rural Development D.N.Karle	36-38
11	Watershed Management SainathSatawajiKumbhare, MayuriMukundraoWakodkar	39-41
12	Resource Management And Agricultural Development Sruthi R, Soundharya, Monicas	42-44
13	Importance of Green Human Resource Management in Environmental Sustainability Mohammed Nawaz, Dr. Shankar R, Asha A	45-46
14	Cropland Suitability Zonation Mapping & Water Resource Management Using Geospatial Technology for Cachar District, Assam, India Malin Hansepi, Apurba Dutta	47-50
15	Indian Dairy Industry Varsha B. Kharobe	51-53
16	Analysis of Marketing Strategies Using the 4ps: A Case Study of Netflix Asima Begum	54-58
17	Temperature Dependence Dielectric Studies & X-Ray Diffraction of Cu _{0.7+X} Cd _{0.3Zrx} Fe _{2-2xo4} Spinel System Dr.Balwan Udhaybhanrao Patil	59-64
18	A Geographical Study of Changing Population Density Pattern in Sangli District of Maharashtra Mr. Anil S.Mahajan	65-67
19	Hurdles of Natural Resource Management in Developing Countries: A Critical Study Dr. Sanjay Ransahab Sawate	68-70
20	Geographical Audit of Surface Water Resources Dr. R.B. Kotalwar, Dr. P. V. Poul	71-76
21	A Comparative Study of Land Use Pattern in the Nashik District Mr. Anil. C. Gaikwad, Dr. S. N. Nikam	77-84
22	Reading Habit of Users of 'A' Grade Public Libraries in Nanded City Shaikh Sajeed Shaikh Bashir, Dr. Rameshwar Suryabhanji Pawar	85-88
23	Mathematical Modeling of Water Management Jadhav Ashok Ramrao	89-90
24	Impact of Soil Physics in Development of Agriculture Khunapure Hemant Ashok	91-93
25	Tahsilwise Trends of Foodgrain Crops Cultivation in Deed District: A Study of Bajara Crop Dr. Pradip P. Laggad	94-96
26	Agricultural Problem & Prospects in Latur District of Maharashtra Dr. Kulkarni Mukesh Jaykumar	97-99
27	Challenges and Marketing Strategies for Msines Dr.R.S.Musale	100-103
28	A Comparative Study of Occupational Structure in Solapur and Osannabad District Dr. Suryakant S. Pawar, Mr. Salunke Rahul Anil	104-107
29	Application Method of Research in Social Development Dr. O.V. Shahapurkar, Mr. Pradip G. Gorambekar	108-111

A Geographical Study of Changing Population Density Pattern in Sangli District of Maharashtra

Mr. Amol S. Mahajan

Assi Prof, H.S. Annasaheb Dange ACS College, Hatkanangle & Ph.D. Scholar, Department of Geography, Shivaji University, Kolhapur.
asmahajan4343@gmail.com

Abstract

In this study, the socio-economic elements of the Sangli district are checked through some important indicators such as population density is discussed individually. The study of population density is an important aspect in geography. The density is one of the parameter for measuring land population ratio. Population Density is defined as the number of persons per square kilometer. The change in population is not only change in its numbers but also its change in structure, composition and distribution. In point of this present research paper researcher tries to find out tahsilwise population density of study region. The present study is based on secondary data from 1991 to 2011. The district as a whole has 257 population per square kilometer during 1991. In 2011, the district as a whole has 329 persons per square kilometer. The density of population trend is increased from 1991-2011 is observed in Sangli district.

Key Words: Population density, continuously increased, infrastructural development.

Introduction:

The population plays an important role in agricultural practices and agricultural productivity. The land use becomes changed on the basis of the needs of the population. The population and land use are close relationships. Changes in population patterns influence land use patterns and cropping intensity. The population provides labours to the agricultural sector. The population also influences on the agricultural sector by demand and consumption of agricultural products. Therefore, a change in population is one of the prime aspects of socio-economic studies.

Study Area:

Figure No. 1

For the present investigation the study region is selected by Sangli district (Maharashtra). Sangli District lies in drought-prone area. It is located between 16°, 45'N to 17°, 33'N latitude & 73°, 42'E to 75°, 40'E longitude. It covers area of 8572 sq.km, it

is 2.51% of Maharashtra state & population is about 28.22 Lakh (2011 census). Administratively it is divided into ten tahsils. In the study region most important rivers are Krishna, Warna, Morna, Yerala, Agrani, Man etc. The region has complexity in topography. It contains hilly region, river basins undulating land of eastern side. The study region

rainfall decreases rapidly towards western part of district to eastern part of district. The climate of the Sangli district is generally hot & dry.

Objectives:

To examine tahsil wise spatio-temporal changes of Population density and analyze the decadal changes in Population Density in Sangli district.

Database and Methodology:

This study is based on secondary data. It is collected from various publications and records of Socio-Economic abstracts of Sangli district. The present study is related to the tahsil level during the period of investigation in the 1991 to 2011. It is usually measured in persons per sq km with applying following formula:

$$\text{Density of Population} = \frac{\text{Total Population}}{\text{Total Geographical Area}}$$

For detailed study of changes in population density a Sangli district are selected. The data has been processed in the table forms, statistical methods and cartographic techniques.

Density of Population:

The relationship between the density of population and pressure on land is positive.

Table No. 1 Tahsil-wise Population Density in Sangli District, 1991 to 2011

Sr. No.	Name of Tahsil	1991	2011	Absolute Change
1	Shirala	221	333	112
2	Walwa	461	564	103
3	Palus	-	573	-
4	Kadegaon	-	237	-
5	Khanapur	192	221	29
6	Atpadi	126	155	29
7	Tasgaon	306	299	-7
8	Miraj	685	865	180
9	Kavathe Mahankal	160	162	2
10	Jath	107	146	39
District		257	329	72
Mean		282	356	61
SD		186	225	60

Source: Census Handbook of Sangli District, 1991 to 2011.

The spatial distribution of population remains incomplete without the identification of its density. In fact, the density of population provides a quantitative measure of a degree of population concentration in an area (Chandna, and Sidhu, 1980) Table No.1 shows that the trends of population density in Sangli district during 1991-2011. The whole district as a population density has 257 recorded in 1991; it is continuously increased and reached up to 329 persons per square kilometers in 2011. It is found that the study region has increasing trends of population density during 1991-2011, but the spatial distribution of population density varies from tahsil to tahsil. The spatial distribution of population density in Sangli district is grouped into three categories on the basis of mean and standard deviation i.e. high (above mean plus 1 standard deviation), moderate (mean to mean plus 1 standard deviation) and low (below mean). Table No. 1 indicates that the district as a whole has 257 population per square kilometers during 1991. Figure No.2 shows that the high population density i.e. above 468 persons per square kilometers was found only in Miraj tahsil in 1991 due to the high urbanization, high development of industrialization and education development. The moderate population density ranging from 282 to 468 persons per square kilometers was found in Tasgaon and Walwa tahsils in 1991. The low population density i.e. below 282 persons per square kilometers is registered in Shirala and Khanapur, Atpadi, Kavathe Mahankal and Jath tahsils due to the situated in a drought-prone area, undulating topography, low development of surface irrigation and low development of transportation and network facilities.

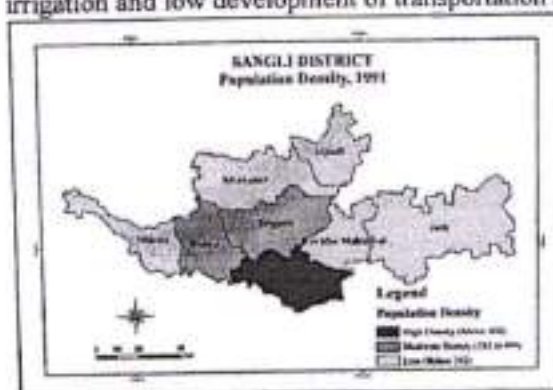

Figure No. 2

Figure No. 3

Table No.1 exhibits that the district as a whole has 329 persons per square kilometers during 2011, but the spatial distribution varies from tahsil to tahsil. Figure No. 3 reveals that the high population density i.e. above 581 persons per square kilometers is found only in Miraj tahsil in 2011 and reasons are same as mentioned earlier. The moderate population density ranging between 356 to 581 persons per square kilometers is recorded in Walwa and Palus tahsils. The low population density i.e. below 356 persons per

square kilometers is found in Shirala, Kadegaon, Khanapur, Atpadi, Tasgaon, Kavathe Mahankal and Jath tahsils. These tahsils have located in a drought-prone area, shallow soil, and low development of surface irrigation and lack of transportation facilities leads to the low development of agriculture and agro-base industries.

Absolute Change in Density of Population: Table 1.1 reveals that the change in population density of Sangli district is 72 persons per square kilometers in between 1991 and 2011, but the spatial distribution varies from tahsil to tahsil. The figure No. 4 shows that the high positive change in population density is found in Miraj, Shirala and Walwa tahsils i.e. above 100 persons per square kilometers because of development of urbanization, high development of industrialization, educational and infrastructural development in Miraj tahsil and high development of irrigation leads to the development of agriculture and agro-base industries.

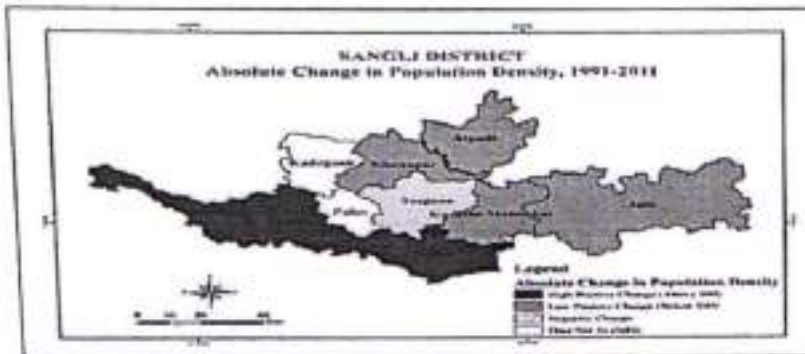

Figure No. 4

The low change in population density is found in Khanapur, Atpadi, Kavathe Mahankal and Jath tahsils i.e. below 100 persons per square kilometers from 1991 to 2011. The negative change in population density is found in Tasgaon tahsil from 1991 to 2011 due to the separation of Kadegaon tahsil.

Conclusion: The density of population in Sangli district is considered, the increasing trend from 1991-2011 is observed. The district as a whole has 257 population per square kilometer during 1991. The high population density was found only in Miraj tahsil in 1991. The researcher observed causes that due to high urbanization, high development of industrialization, education, modernization and globalization. The low population density was registered in Shirala and Khanapur, Atpadi, Kavathe Mahankal and Jath tahsils due to the situated in a drought-prone area, undulating topography, low development of surface irrigation and low development of transportation and network facilities. In 2011, the district as a whole has 329 persons per square kilometer. The high population density is found in Miraj tahsil in 2011 and reasons are same as mentioned earlier. The low population density is found in Shirala, Kadegaon, Khanapur, Atpadi, Tasgaon, Kavathe Mahankal and Jath tahsils. These tahsils have located in a drought-prone area, shallow soil, and low development of surface irrigation and transportation facilities leads to the low development of agriculture and agro-base industries. Study area the population is engaged in agricultural activity mainly for economic reasons.

References:

1. *Census of India (1991): Series 28, Maharashtra, District Census Handbook Sangli District, 10-23.*
2. *Census of India (2011): Series 28, Maharashtra, District Census Handbook Sangli District, Pp. 8-19.*
3. *Chandna, R.C (2009): Geography of Population, Kalyani Publishers, New Delhi, Pp. 43.*
4. *Chandna, R.C. and Sidhu, M.S. (1980): Introduction to Population Geography, Kalyani Publishers New Delhi, Pp. 17, 31.*
5. *Gazetteer of India (1991): Maharashtra State, Sangli District, Pp. 24-30.*
6. *Ranade P.S. (1990): Population Dynamics in India, Ashish Publishing House, New Delhi, Pp. 8 and 28.*
7. *Roy Phanibhusan (1979): Methods of Describing Growth of Population, Geographical Review of India, Vol.41, Issue- 2, Pp. 258.*
8. *Trewartha, G. T. (1953): A Case for Population Geography, Annals of the Association of American Geography, Vol.43, Pp. 71-97.*
9. *Trewartha, G.T. (1969): Geography of Population: World Patterns, John Wiley and Sons, New York, Pp.131.*
10. http://censusindia.gov.in/Census_Data_2001/Census_data_finder/H_Series/Household_Size.htm
11. *Physiography* http://sangli.nic.in/htmldocs/district_at_a_glance.htm
12. *Sangli District Gazetteer* <http://www.maharashtra.gov.in/english/gazetteer/sangli/>

Education and Society Special Issue
(शिक्षण आणि समाज)

UGC CARE Listed Journal
ISSN: 2278-6864

Education and Society

Since 1977

The Quarterly dedicated to Education through Social Development and
Social Development through Education

Special Issue on the theme of
"India@75"

February 2023

(Special Issue-2/ Volume-1)

INDIAN INSTITUTE OF EDUCATION

128/2, J. P. Naik Path, Kothrud, Pune - 411 038

INTERDISCIPLINARY INTERNATIONAL SEMINAR

Agriculture and Rural Development: Spatial

Issues, Challenges and Approaches

15th December, 2018

Organizer

Department of Geography,

Shri Shahaji Chhatrapati Mahavidyalaya, Kolhapur

EDITORS

Principal Dr. R. K. Shanedhiwan

Dr. D. L. Kashid-Patil

Dr. Mrs. N. D. Kashid-Patil

Sl. No.	Author Name	Research Paper / Article Name	Page No.
1.	Dr. A.R. Jagtap & Prof. E.R. Kajjar	Failures of Agricultural Management Leading to the Farmers Death or Suicide in India	1 to 5
2.	Dr. Jayaramiah	Rural Development: Challenges And Issues In India	6 to 9
3.	Dr. Prasad R. Gharge	Application of Geospatial Technologies to Assess Agriculture Suitability for Development Planning	10 to 15
4.	Dr. S. D. Ingale & Dr. T. P. Shirole	Challenges And Approaches Of Dairy Farming In Solapur District (Maharashtra): A Geographical Analysis	16 to 20
5.	Prof. Arago Laxman Tavakoppa	To Study the Service Qualities In Indian Banks	21 to 23
6.	Smt. Bharati Suresh Shinde	The Geographical Study of Sacred Groves in Bhedapada Taluka of Kolhapur District	24 to 28
7.	Mr. Gurusiddh Ganesh Ghadge & Dr. Suresh Ananda Patil	Comparative Analysis of Inter-Changeable Proportion of Calligraphers & Agricultural Labourers in Chiplos Taluk: A Case Study of 30 Selected Villages	29 to 36
8.	Dr. Sachin Budale	Social Status Of Working Women And Their Standard Of Living In Rural Areas : A Case Study Of Shahwarhi Taluk	37 to 43
9.	Dr. M. N. Surve	Industrialization And Rural Transformation In Kolhapur District	44 to 46
10.	Akhota Anilkumar Gawade	Paar Agro-based Tourism	47 to 48
11.	Dr. D. L. Kashid-Patil	Economic Supportive Role of Gokul Doodh Sangh In the Rural Development of Kolhapur District	49 to 53
12.	Dr. B. N. Kothare	Cropping Patterns and Its Impact on Agricultural Development: A Comparative Study of Western Maharashtra and Vidarbha	54 To 56
13.	Dr. Krunal Rajaram Jadhav	Impact of Canal Irrigation on Land Use Pattern in Sangli District of Maharashtra	57 to 61
14.	Dr. Dayanand P. Gawade	Role of DCCBs in Maharashtra	62 to 66
15.	Shri. Anil Babasaheb Mulla	A Study Of Environmental Attitudes Among Undergraduate Students In Relation To Their Gender And Academic Stream	67 to 70
16.	Dr. L.A.Mulla & Prof. S.D. Sawagar	Sugarcane Cultivation and Production in Bhurwad District: A Geographical Study	71 to 77
17.	Dr. Narendra Muth & Dr. Shreyanshi Dhanu	A Geographical Study of Landuse Efficiency in Beed District	78 to 80
18.	Dr. Mrs. N. D. Kashid-Patil	Role of Small Scale Industries in Rural Development of Ratnagiri District of Maharashtra	81 to 84
19.	Mr. Prasad M. Pawar	Agriculture In India: A Geographical Approach	85 to 92
20.	Mrs. Ranjana A. Manugade	Trends And Challenges In Human Resource Management A Case Study Of Agriculture In Malaysia	93 to 99
21.	Nivarnshila	Agriculture Production In Karnataka Performance, Problems And Prospects	100 to 103

Initiatives and Challenges of Farm Mechanization in India

Hon. Shri. Anasudh Dange ACS College, Bhatkangale (MS)
Dr. M. N. Sarvase

Abstract:

Mechanization of the agriculture sector is essential to increase the productivity of Indian agriculture. The speed of mechanization in India is relatively low due to many problems and challenges. The objective of the present research is to study the state of agricultural mechanization in India, its initiatives and challenges. The entire country of India is considered in this study. The exploratory-cum-descriptive research design will be adopted for this research work. The primary and secondary data will be collected from different sources. Various suitable statistical techniques and cartographic techniques used for the presentation of data. The study shows that there is lot of challenges for the mechanizations of Indian agriculture and needs special attentions to boost it. Integration, research, collaborations, subsidizations, machinery bank, tax reduction, interest-free capital provision, and proper planning can help to increase mechanizations. The initiatives of the government are showing results and a massive agricultural mechanization drive is going on in the country. As a result, agricultural productivity in the country is increasing with the increase in agricultural mechanization.

Keywords: Mechanization, Economy, Equipment Market, Capital Support, Government Initiatives, Challenges, Subsidies, Farming Technology, Agricultural Productivity

Introduction:

In the journeys of country since independence, the agricultural sector has become the strength of the country. The agriculture sector has still major challenges in agricultural development. We should reduce the barriers and limitations in agricultural development. We should reduce the cost of production in agriculture and make it more efficient. We have to accept the challenge of getting high quality, sustainable, high and diverse agricultural products. For this, we have to adopt innovative technology and use it more efficiently. Agricultural mechanization is the effective increase in agricultural production by reducing the use of human and animal labor and using various machines in large quantities. Agricultural mechanization can save time and increase agricultural production significantly by doing good quality work. The pace of agriculture mechanization process in India is slow. Some factors are becoming obstacles in this process. Understanding these obstacles and finding a way out will be important in India's agricultural development.

Objective:

To study the state of agricultural mechanization in India, its initiatives and challenges

Study Region:

The entire country of India is considered in this study. It is a vast geographical

region with an area of 32,87,263 km². As it is necessary to consider the entire region while studying at the international level, an attempt has been made to review the agriculture sector of India as a whole. India is the 7th largest country in the world and the second most populous country in the world (after China) with a population of 1.37 billion. The country is divided into 28 states and 8 union territories. The countries have made a lot of progress in the field of agriculture and there are great opportunities for agricultural development in the country.

Methodology:

The exploratory-cum-descriptive research design will be adopted for this research work. The primary and secondary data will be collected from different sources like records of incentive programme like Reports, of various committees and commissions, Journals, Research studies, Articles, Text books, periodicals, other published-unpublished materials and Government's reports, publications, etc. Various suitable statistical techniques and cartographic techniques used for the presentation of data in the form of distributional maps and graphs.

Analysis:

Farm Mechanization is key tool to increase agricultural production. Indian economy and the Indian international market are based on agricultural production. It is necessary to give more importance to agricultural mechanization in the country for agricultural development.

Status of Agricultural Mechanization in India:

The mechanization of agriculture in India is 40 to 45 per cent. This is still low compared to the UNITED STATES (95 percent), Brazil (75 percent) and China (57 percent). Although the level of mechanization lags behind that of other developed countries, the level of mechanization has increased sharply over the last decade. It has increased from 1.47 kW/ha in 2005-06 to 2.02 kW/ha in 2011-14.

The agriculture mechanization in India is in its early stages. The mechanization levels are ranging from 40 to 45 percent, much lower than in developed countries, where mechanization has reached beyond 90 per cent. India's agricultural equipment market accounts for 7% of the global market, with more than 80% value of contribution coming

Education and Society Special Issue
(शिक्षण आणि समाज)

UGC CARE Listed Journal
ISSN: 2278-6864

Education and Society

Since 1977

The Quarterly dedicated to Education through Social Development and
Social Development through Education

Special Issue on the theme of
"India@75"

February 2023

(Special Issue-2/ Volume-1)

INDIAN INSTITUTE OF EDUCATION

128/2, J. P. Naik Path, Kothrud, Pune - 411 038

22. Analysis of Land Use/Land Cover Changes Using Remote Sensing and GIS Techniques in Jaoli Taluka of Satara District in Maharashtra
Dr. Subhash V. Karande 147
-
23. Benefits of National Program of Family Welfare on Rural Women's Knowledge in Chichtola Village of Kurkheda Block
Dr. Pallavi L. Tagade, Dr. (Mrs) Aparna S. Dhoble 155
-
24. Present Geo-Environmental Status of Kotitirth Lake & New Palace Lakes in Kolhapur City
Dr. Santosh Prakash Patil, Dr. Sandip Sampat Tadakhe 159
-
25. Study on Employee Attrition and Productivity
Dr. Yuvraj R. Patil 164
-
26. Assessment of Tony Blair's Labour Government's Policies towards the European Union
Balasubramanya P. S. 171
-
27. A Study on Role, Development, Impact and Challenges before Agriculture Sector in India
Mr. Ajay Dagadu Kate 176
-
28. A Geographical Study of Crop Combination Pattern in Sangli District of Maharashtra
Dr. Amol S. Mahajan 181
-
29. The Study of Functional Activities in Karad Taluka, District Satara (Maharashtra)
Shri Siddheshwar J. Sakat, Prof. (Dr.) S. K. Pawar 186
-
30. Role of Personality Traits in Development of Social Entrepreneurship Attitude and Intention
Mrs. Preeti Pratap Patil, Dr. Sharvari. S. Kulkarni 193
-
31. Study of Building Material of Rural Houses in Pandharpur Tahsil of Solapur District, Maharashtra
Dr. A.V. Pore, Dr. Seemanjali R. Dhanawade 197

A Geographical Study of Crop Combination Pattern in Sangli District of Maharashtra

Dr. Amol S. Mahajan

Assistant Professor,

Hon. Shri. Annasaheb Dange ACS College Hatkanangle, Dist-Kolhapur

Abstract:

The study of Crop Combination is important aspect of the agricultural in fact. It provides a good basis for agricultural regionalization. The proportion of crop Combination is based on the physiographic, climatic, socio-economic and technological development in the region. That may be done with the help of different methods like Crop Combination, Crop diversification, Crop Concentration. In point of this present research paper researcher tries to find out crop Combination of study region. Crop Combination index is useful for calculating the number of crop Combination in an area. To calculate index of crop Combination by applying Doi's 1959 method is actually established by One Sheet Table (Σd^2). This gives an idea of number of crops are found in the tahsils. The present study is based on secondary data. The study region is found five crop combinations in the period of investigation. The monoculture crop combination is found in Atpadi and Jath tahsils. Two crop combinations are recorded in Kavathe Mahankal tahsil. Four crop combinations are registered in Tasgaon and Miraj tahsils. Five crop combinations are noted in Shirala, Walwa and Khanapur tahsils. Crop combination is changed mainly due to availability of fertile soil, irrigational facilities, adoption of fertilizers and mechanization of agriculture etc. The Study region also found that the farmers give primary preference to the food crops.

Keywords: Agricultural Regionalization, Crop Combination, Index of Crop Combination, No. of Crop Combination

Introduction:

The analysis of crop-combination is an important characteristic in the agricultural regionalization. The crop combination provides sufficient understanding of the individual crops. It also helps the interpreting features of the social and economic environment of the region. It additionally indicates that the problems and basis for agricultural planning. There are several scholars who have contributed on the aspect of crop combination. The combination analysis was initially introduced in geographical research by Weaver (1954) through his outstanding study of crop combination in Mid-Western United States. Thomas (1963) and Coppock (1964) Singh (1974), Doi (1959) and other scholars have modified this technique involving the examination of cropland occupancy by various crops with the help of standard statistical, algorithm, namely the least squares.

Study Area:

“PERFORMANCE OF ARYA SAMAJ IN WOMEN LIBERATION MOVEMENT”

Laxmi Reddy¹, Prof.Dr. Sanghamitra Sarvade²

¹Research student, Shivaji University, Kolhapur, ²Annasaheb Dange College, Hatkanangle, Kolhapur

ABSTRACT

Maharshi Dayanand Saraswati was a great social reformer of 19th century. He brought about an ideological revolution in India for social change. His ideas were practical, progressive, lively, rational as well as authentic to the scriptures. He not only gave a scientific basis to the social reform movement but also gave it practicality. Advocating gender equality, he considered the upliftment of the society and the country impossible without the upliftment of women. Respecting women's freedom and women's power, she tried to elevate her place in the family and society. Maharishi brought Indian women out of the abyss of injustice and oppression and instilled in them a sense of self-respect. Through the Arya Samaj, women's issues and the concrete steps taken to address them created a distinct place in the Indian women's liberation movement.

Keywords: - Maharshi Dayanand Saraswati, Arya Samaj

INTRODUCTION

Considering the rise and fall of women from ancient times to the present day, we come across many examples of ancient culture. In the Vedic period, a woman performing yajna, prayer and evening rituals appears to be a symbol of power till the time of the epic. At that time Brahmin girls were taught Vedas and Kshatriya girls were taught to shoot bows and arrows. Apart from this, co-education was given to boys and girls together in homes and ashrams. Patanjali has beautifully described the women throwing spears, Chanakya the women wielding bows, Megasthenes the beautiful Amazon women who are bodyguards to Chandragupta. But in the course of time up to the middle Ages, the dignity and rights of women seem to have declined dramatically. During this period, the growing tendency of people to take sannyas, on the one hand, made the society indifferent towards material life and on the other hand, the tendency to view women as idols of vices. She was seen as a major obstacle in the way of asceticism. Woman is a distant disorder and it was thought to be abandoned. Against this background, in modern times, the Arya Samaj has made significant contribution to the women's liberation movement by taking various measures to improve the plight of women.

In the year 1875, Maharshi Dayanand Saraswati established Arya Samaj in Mumbai and through it created awareness in the society to eradicate child marriage, permanent widowhood, disrespect of widows, veil system, dowry system, polygamy, devadasi system.

AWARD FOR WOMEN'S EDUCATION

Swami Dayanand Saraswati was the first social reformer to assert that Shudras and women had the right to study the Vedas and pursue higher education. He gave equal status to boy and girl. 2 Women have the same right to study Vedas as men. Referring to the Atharva Veda, Swami Dayanand says, "In Aryavarta there are examples of women participating in all fields along with men in the past."

Maharshi Dayanand insisted on educating women but at the same time wanted to make the woman a scholar like the great Vidushi Gargi and Maitrai from the ancient times. According to him, "a woman

deserves respect, not ridicule." In Satyarth Prakash, Swami Dayanand Krantikari, while announcing, writes: Girls should be sent to girls' schools, boys' and girls' schools should be one to two kos away from each other, boys' schools should have only male teachers, girls' schools should have all female teachers, girls' schools should have five year old boy "Students should also strictly abstain from celibacy and abstain from all subjects. Parents must send their children to school without keeping them below 5 or 8 years of age.

There should be such a political rule. Parents who do not send their children to school should be punished by the government."

Swami Dayanand knew the importance of female education because mother is the first teacher of children. Therefore, it was very important for women to be educated. Swamiji insisted on education but opposed co-education. Therefore, he not only preached that the schools for boys and girls should be independent, but also made it a rule for the teachers who taught them that only male teachers should teach boys and female teachers should teach girls. In fact, he had a far-sighted idea of making this rule to protect youth from injustice, oppression, rape, physical abuse, immorality, etc., and to prepare them for the task of nation building.

Swami states an all-encompassing sociological truth that "the work in the Grihasthashram can be carried out smoothly only if the husband is pleased with the woman and the woman with the husband. They must learn science, cooking, etc., because without education, they will not be able to carry out the responsibilities of proper arrangement and upbringing, all household chores, proper feeding, taking care of medicines, etc. during the season." That was his opinion. The Upanishad rites of girls were introduced by the Arya Samaj to ensure that women get equal rights with men. As a result, women got the right to education. Followers of the Arya Samaj insisted on setting up separate schools, colleges and hostels for girls. Arya Samaj started separate hostels, schools and colleges for girls in many provinces like Punjab, Ferozepur, Jalindar, Yamunanagar, Amritsar, Talwan for women to study grammar, mathematics, geometry and theology.

OPPOSITION TO CHILD MARRIAGE

Swami Dayanandana has to be given a very high place among those who vigorously promoted women's education and women's freedom in the 19th century. He opposed the practice of parents arranging marriages for minor children. Many years before the issue of consent was raised, Maharshi Dayanandani had thought about this and stated that the best age limit for marriage is 28 for men and 24 for women. Malabari Sheth is generally credited with initiating the movement for raising the age of marriage, but it should be noted that Swami Dayananda had earlier suggested the same for physiological reasons. He has suggested that the marriage should take place only after the meeting of the bride and groom according to their merits and after the ideological exchange of consent. No one seems to have appreciated the freedom of both the parties in the marriage before Dayananda.

SUPPORT FOR WIDOW MARRIAGE

Maharshi Dayanand was a staunch supporter of widow marriage. He says, "It has to be said that it is the injustice of men that he can have multiple marriages and women have to wander through the door after the death of their husbands. The number of widows was very high in the 19th century Indian society. Due to child marriage, many girls became widows at an early age. She had to spend her whole life without her

husband. Recognizing remarriage in such a situation, Maharshi Dayanand said, "A widow should remarry, and a man is not entitled to remarry while his wife is alive, but after her death he has the right to remarry or not. The widow should have the same right." The Aryan socialists also raised awareness by issuing leaflets in various languages in support of widow remarriage. He started many orphanages and widows' homes in Lahore, Mathura and Haridwar and added his thoughts to his work.

SUPPORT FOR SWAYAMVAR CUSTOM

Maharshi Dayanand opposed child marriage and inconsistent marriage. In support of the custom of swayamvar, he said in his Satyarth Prakash Granth, "If parents ever think of arranging marriage, it should not be without the consent of the children. That's the decent thing to do, and it should end there. "Marriage against the will of marital life can lead to unhappiness and many calamities.

Interracial marriage was first encouraged by the Arya Samaj. Many followers of the Arya Samaj themselves set an example before the society by inter-caste marriages. E.g. Ganapatrao Vaidya, a Brahmin Aryasamaji from Marathwada, had intermarried with a woman named Shantati Devi. Pandit Manohar Lalji and Pandit Shankar Dev Vidyalkar were born Harijans but they were married to Brahmin girls.

Throughout his life in the Latur area, Shaharkar Guruji worked to create awareness among the lower castes for inter-caste marriages.

STATUS OF WOMEN IN THE FAMILY

Founded by Maharshi Dayanand, Arya Samaj has been emphasising on strengthening the family organization for the betterment of the society and the nation since its inception. In his book "Satyarth Prakash", Maharshi Dayanand discusses the worldly life of husband and wife in detail. In the book "Sanskarvidhi", he has given detailed information about what a householder should and should not do.

Maharshi Dayanand honored the three stages of a woman's life, namely, daughter, wife and mother, and considered their place in the family glorious. At one point, he warned ungodly and evil men, saying, "How can you, who consider women to be the vehicle of the feet, wish you to have a civilized and cultured offspring from her?"

WOMEN'S FREEDOM AWARD

In Arya Samaj, women of all castes and religions were given admission and were given all kinds of freedom. Gave high positions to women. Organizations like Arya Samaj Pratishthan Sabha, Arya Shiromani Sabha, Arya Dharmasabha raised their voice against the restrictions imposed on women.

The veil system was another feature of social life between Hindus and Muslims. They had become his symbol. The veil system was a means of social prestige and social security. Maharshi Dayanand opposed the veil system. He took women out of the four walls and advised them to take part in housework, religious activities and various social activities. On the one hand, Maharshi considered women as the driving force behind the development of the universe; while on the other hand, he tried to honor them by taking them out of the deep valley of inferiority.

Maharshi Dayanand could not restrain himself from attacking the vices of women by seeing a disguise in front of the king of Jodhpur, and the same disguise asked his cook to pour poison into Maharshi's meal. Therefore, Maharshi Dayanandana attained immortality in the middle of his life. Maharshi continued

to strive for the development of women till the last moment of his life. He believed that society could not take a single step forward without the development of women.

SUMMARY

The Arya Samaj defended the rights of women while uplifting their status and made an unprecedented contribution to the image of nation building by setting an example before them. The Aryan society, by bringing women out of the mire of child marriage, contributed so much to the formation of her independent personality that she was able to participate in the liberation movement on an equal footing with men. Due to the background of Maharshi Dayanand's efforts for the advancement of women, Mahatma Gandhiji considered women to be half of the population and without her progress India's independence was completely impossible.

BIBLIOGRAPHY

- Gupta Sivakumar, History of Modern India (1858-1919), p. No. 180
- Garge S.M. Social Reformer and Superstition, p. No. 55-60
- Dr. Gholap S.D , Social, Religious & Educational Work of Ma harshi Dayanand Saraswati , Proceedings, National Conference on Role of Arya samaj in Social Reform and Freedom Movement in India, Dayanand College,Solapur,Oct.2015, P.no.87
- Indrajit kaur, Status of Hindu women in India, Chugh Publication, Allahabad,1983,P.no.78
- महाजन वि.डी, आधुनिक भारत का इतिहास, एस. चंद प्रकाशन, नई दिल्ली पृ. क्र ६६४,६६५
- भोळे भा.ल, आधुनिक भारतातील राजकीय विचार, कॉन्टिनेन्टल प्रकाशन, पुणे, पृ. क्र.१
- 7.Gupta N.C, Swami Dayanand Saraswati & Educational Philosopher, Eastern Book Publication,P.No.170
- Dr. तलवार रिना, महर्षी दयानंद सामाजिक क्रांती के परिप्रेक्ष्य में, टंकारा समाचार, (ऋषी बोधांक) श्री महर्षी दयानंद सरस्वती स्मारक ट्रस्ट, टंकारा, मार्च २०१९, पृ. 19
- 9.डॉ. पारवे रमेश, हैद्राबाद मुक्ती संग्रामातील मराठवाड्याचे योगदान, (संपा) डायमंड पेपर लातूर, प्रथमावृत्ती २०१५
- 10..Bala Indu, The women question & Arya samaj, Proceeding of the Indian History Congress,Vol.63,Dec.23rd 2002, P.no.920

सत्यं शिवं सुन्दरम्
Estd. 1949

Journal of
The Maharaja Sayajirao University of Baroda

Certificate of Publication

Certificate of publication for the article titled:
ROLE OF AGRITECH START-UPS IN INDIA

Authored by

Dr. Ashok P. Jadhav
Head Department of Commerce
Hon. Shri. Annasaheb Dange ACS College, Hatkanangale
Dist. Kolhapur, Maharashtra

Volume No . 56 No. 1(V) 2022
in

Journal of The Maharaja Sayajirao University of Baroda

ISSN : 0025-0422

(UGC CARE Group I Journal)

Journal MSU of Baroda

ACTIVITIES OF KRANTI VASTRAODYOG SAHKARI SANSTHA, VIT		
	<p>Dr. Shreya Vinay Patil Assistant Prof. of Accountancy, HOD Commerce & Management Balwant College, Vita</p>	
14.	<p>SELF-HELP GROUPS (SHGS) - PROBLEMS OF WOMEN ENTREPRENURSHIP IN INDIA</p> <p>Dr. KAMBLE BAJIRAO N. Assistant Professor Shri Venkatesh Mahavidyalaya, Ichalkaranji. Dist.Kolhapur Maharashtra</p>	112-117
15.	<p>A STUDY OF SOCIAL ACCEPTANCE AND USE OF SUSTAINABLE ENERGY MANAGEMENT PRACTICES</p> <p>Nishigandha D. Patil a, Dr. Ravindra Teli b PhD Research Scholar, School of Commerce and Management, Yashwantrao Chavan Maharashtra Open University, Nashik India Professor of Commerce and Management, Shivraj College, Gadhinglaj, affiliated to Shivaji University, Kolhapur Maharashtra, India.</p>	118-129
16.	<p>IMPORTANCE OF START UPS FOR THE GROWTH OF INDIAN ECONOMY</p> <p>Prof. Jayasheela. G Asst Prof. of Commerce Govt First Women's College, Belagavi Karnataka, Pin no:590 002</p>	130-135
17.	<p>A STUDY OF NON-STORED BASED RETAILING AND STREET VENDORS</p> <p>Mr. NaykawadeToufik Harun Research Scholar Department of Commerce and Management Shivaji University, Kolhapur</p>	136-142
18.	<p>A REVIEW ON RENEWABLE ENERGY SECTOR IN INDIA AND MAHARASHTRA</p> <p>Nishigandha D. Patil PhD Research Scholar, School of Commerce and Management, Yashwantrao Chavan Maharashtra Open University, Nashik India Dr. RavindraTeli Professor of Commerce and Management, Shivraj College, Gadhinglaj, affiliated to Shivaji University, Kolhapur Maharashtra, India.</p>	143-153
19.	<p>ROLE OF AGRITECH START-UPS IN INDIA</p> <p>Dr. Ashok P. Jadhav Head Department of Commerce</p>	154-160

ROLE OF AGRITECH START-UPS IN INDIA

Dr. Ashok P. Jadhav

Head

Department of Commerce

Hon. Shri. Annasaheb Dange

ACS College, Hatkanangale

Dist. Kolhapur, Maharashtra

Dr. Tejpal J. Moharekar

Asst. Professor

Shri

Shahaji Chhtrapati Mahavidyalay,

Kolhapur

Maharashtra

Dr. Tejashree T. Moharekar

Asst. Professor

Department of Mathematics

Shivaji University, Kolhapur

ABSTRACT

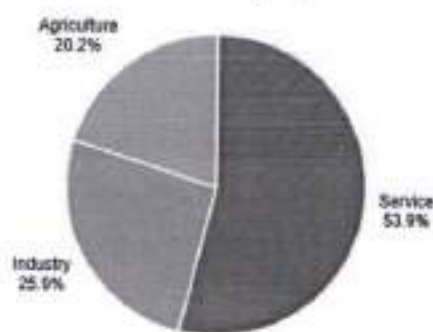
India has become one of the most emerging nations in the world. India has established the most startups in the past year, making it the ecosystem with the most rapid growth. In addition, despite the pandemic, the total valuation of startups in India surpassed \$1 billion, indicating that there will be numerous Top Startups in India in 2022. India has already established a solid reputation within the global startup community. It is time to ensure the success of agritech startups and propel India to the forefront of the agri technology industry. The paper focuses on the Agritech startup ecosystem in India.

Keywords: *Agritech, start-ups, smart agriculture, India, smart farming, technology*

INTRODUCTION

The pandemic served as a catalyst for the adoption of technology in agriculture, which resulted in an unprecedented boom for the Indian agritech sector in the years 2020-21. Up to this point, record investments in agritech have led to an influx of fresh capital from leading investors both in the United States and around the world. This, in turn, is what is driving the rapid pace of innovation that is being led by a variety of start-up companies that are in varying stages of maturity and are building solutions that are market-specific. In terms of investments, innovation, growth, and impact, it is already anticipated that 2022 will be significantly larger than 2021 for the agritech industry. The agricultural community is pinning its hopes on investments in the development of infrastructure and a supportive policy framework in order to push for greater technological penetration in the agricultural markets. Subsidy and infrastructure support in non-metro cities will be essential if the goal is to attract more entrepreneurs into the start-up space and put smaller cities on the map of start-ups. At the same time, targeted fiscal considerations will assist emerging start-ups in scaling their operations within their respective countries and even internationally. The outlook for the agricultural technology sector in 2022 is not only positive, but also transformative. This is because significant budget allocations are anticipated for the agricultural sector this year, in addition to an emphasis on the adoption of technology.

Source: *Statistics Times*

INDIA'S AGRICULTURE SECTOR

Agriculture is critical to the development of India's economy. In 2019-20, agriculture accounted for nearly 17.8 percent of India's Gross Value Added (GVA). According to the World Bank's collection of development indicators, the Indian agriculture sector employed 41.5 percent of the workforce in 2020. Agriculture is a critical socioeconomic sector that requires attention and awareness at all levels. The agriculture sector has faced a number of challenges in recent years, including yield plateaus, soil degradation, water stress, high imports of oilseeds, nutrition deficiency, volatile prices, insufficient infrastructure linkages, post-harvest loss, and information asymmetry. However, one of the most serious issues confronting this industry is the impact of

www.aifjournal.com

PEER REVIEW & INDEXED JOURNAL

RESEARCH JOURNAL

INTERDISCIPLINARY

AAYUSHI INTERNATIONAL

SPECIAL ISSUE OF

Chief Editor

Prin. Dr. P. A. Attar

Malwadi - Kotoli

Shripatrao Chougule Arts And Science College,

Department of Political Science,

ORGANISER

19th Oct. 2018

INTERDISCIPLINARY NATIONAL SEMINAR

INDIAN DEMOCRACY AND ITS CHALLENGES

IMPACT FACTOR 4.574

ISSN 2349-638X

Rama Mehta's *Inside the Haveli*, a representative novel about Rajasthan, gives an insight into the culture and history of Rajasthan and opens up several issues related to gender and hierarchy. Though not an avowed feminist, Rama Mehta occupies a significant place among the contemporary women novelists. They concern themselves with the problems of women and their quest for identity. Her protagonist is modern, educated, spirited, open-minded young girl from Bombay. She is crushed under the weight of male-dominated and tradition bound society. Her attempt to give an honest portrayal of the sufferings, disappointments and frustrations of her protagonist makes the novel more susceptible to treatment from the feminist angle. The novel focuses on the women's world in the Jemana in the middle of the twentieth century. She gives a vivid description of an ancient haveli - Jecwan Niwas, the haveli of Sangram Singhji that enjoyed once a resplendent status and glory under the patronage of the Maharaja but now with no patron to support it and despite the change that time has caused to it, the firm observation of its age-old customs and traditions has not been affected to the least. In order to critique the haveli culture Rama Mehta introduces an 'outsider' as the protagonist of the novel. Geeta is born and raised in a cosmopolitan city and has received liberal education. When she is inducted as a newly-wed bride, into the haveli, she is treated as an alien. The senior maids of the haveli promptly assume the responsibility of teaching Geeta the haveli norms. Brusque at times, they reprimanded her if the path of her saree slips off her head. "in Udapur we keep purdah, strange eyes must not see your beautiful face", snapped Par, pulling back the saree over her face (17). Geeta noticed on her arrival at the haveli that all the women young and old, had their faces covered, even when there were no men around. Only daughters of the family moved around with faces uncovered. Geeta had to sit with her head bent among the innumerable relatives. The purdah culture did not allow any form of dissent. Geeta, a spontaneous vivacious girl is not prepared for the constricted and demeaned life of the haveli, after her marriage. There is bewilderment on Geeta's part and shock on the part of the haveli women, who look on her as an alien. She is taken by the segregation of men and women; she finds unacceptable her inability to speak to her father-in-law directly; she feels trapped in the predicament of the high - class woman. Strict restrictions are imposed upon one's movements and actions. The poor enjoyed more freedom in the feudal society. In the servants quarters there was no segregation of the sexes. They can go out on the

Keywords: *haveli, women, male dominated, feminist, quest for identity, cultural crisis.*

Rama Mehta's Inside the Haveli, a representative novel about Rajasthan which gives an insight into the culture and history of Rajasthan and opens up several issues related to cultural crisis. Though not an avowed feminist, Rama Mehta occupies a significant place among the contemporary women novelists. They concern themselves with the problems of women and their quest for identity. Her protagonist is modern, educated, spirited, open-minded young girl from Bombay. She is crushed under the weight of male-dominated and tradition bound society. Her attempt to give an honest portrayal of the sufferings, disappointments and frustrations of her protagonist makes the novel more susceptible to treatment from the feminist angle. The novel focuses on the women's world in the Jemana in the middle of the twentieth century. She gives a vivid description of an ancient haveli - Jecwan Niwas, the haveli of Sangram Singhji that enjoyed once a resplendent status and glory under the patronage of the Maharaja but now with no patron to support it and despite the change that time has caused to it, the firm observation of its age-old customs and traditions has not been affected to the least.

Abstract

Cultural Conflict in *Inside the Haveli*

Dr. Namdev P. Khavare

Head & Asst. Professor,

Department of English,

Hon. Shri. Amasabeh Dange Arts, Commerce & Science College,

Hadkananigale, 416109,

Affiliated to Shivaji University, Kolhapur.

October 2019
Vol. VIII, Issue-1

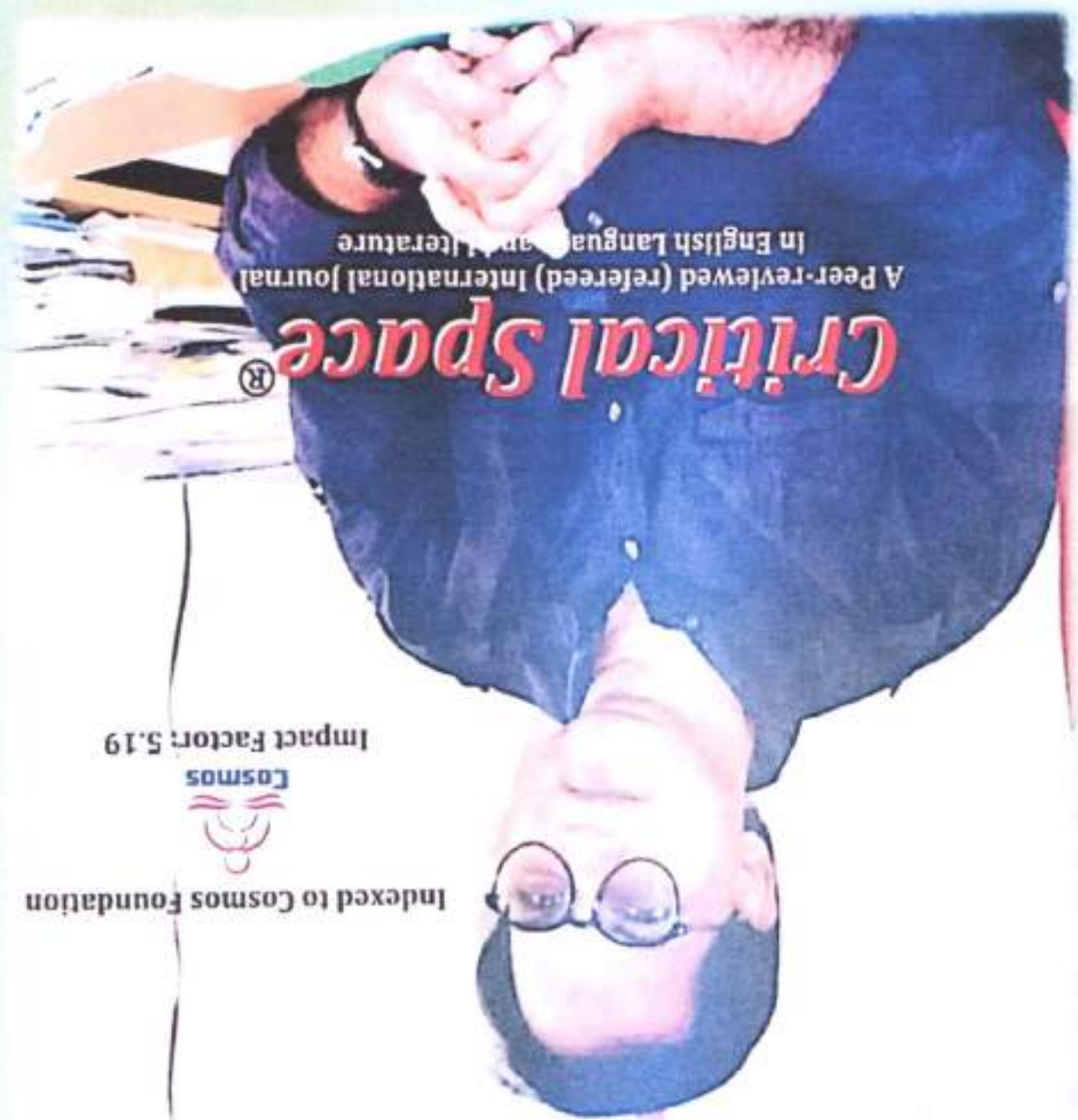
ISSN: 2319-3689

Indexed to Cosmos Foundation

Impact Factor: 5.19

Critical Space®

A Peer-reviewed (refereed) International Journal
in English Language and Literature

Editors

S. S. Lendave H. B. Patil

1.	Reading The Shadow Lines as a Critique of Statism <i>Khaled Inayat & Muhiyud Nurul Islam</i>	01-13
2.	Speech Act of Complaint in English and Marathi <i>Dr. A. M. Sornwade</i>	15-28
3.	Theme of Education in R. K. Narayan's Short Stories on Children <i>Mrs. Shobha Bajrao Patil & Pm. (Dr.) P. R. Shewale</i>	29-36
4.	Socio-Cultural Distinctness of Afrocentric Model of Parenting: An Exploration of Ernest Gaines' Select Novels <i>Dr. H. B. Patil</i>	37-46
5.	Indo-Trinidadian-Canadian Diaspora: Exploration of Triple Marginalization and Disillusionment in Neil Bissoondath's <i>The Innocence of Age</i> <i>Dr. Surendra Upare</i>	47-54
6.	Problematising Fatherhood: An exploration of changing roles of man in Richard Ford's <i>Wildlife</i> <i>Dr. Prakash Bellikatti</i>	55-65
7.	Anti-colonial Struggle and Nguig's Colonial Novels <i>Dr. Balrajima Dada Waghmare</i>	67-77
8.	Caryl Churchill's <i>Drunk Enough to Say I Love You and Seven Jewish Children: A study of Theatre of Dissent</i> <i>Dr. Pnyonka Yadav</i>	79-88
9.	Education Concern: An Evaluation of Sudha Murthy's Short Stories <i>Dr. Patti Sangita Sharmappa</i>	89-92
10.	The Theme of Partition in Khushwant Singh's Novel <i>Train to Pakistan</i> <i>Dr. Namdev P. Khavare</i>	93-97
11.	An Identity Crisis of Tragic Mulattoes in Ernest J. Gaines' Novels <i>Mr. Shekhar B. Mohi</i>	99-102

Contents

NRI No. WAHENG-2012/55583

Critical Space

COSMOS Impact Factor: 5.19

Khushwant Singh was India's best-known writer and columnist. He was founder-editor of *Vojana* and editor of the illustrated weekly of India, *The National Herald* and *Hindustan Times*. Khushwant Singh is one of the most celebrated authors of Subcontinent. Partition has left many scars in the hearts of several Indians and those tragic days which still haunt the new India, the

Keywords: Carnage, Communal, Partition, Muslims, Sikhs, Sectarian

only one does the right thing without thinking anything. It would have cost them their lives. Some avoid some over thinks and language of love only. All of them could have prevented the tragedy, but different, love exists in every religion, and love has no language but the bond between Sikh Jugga and Muslim shows that people can choose to be based on caste systems, religions and political beliefs. The bond village were thrown into a system where the value of human life is unthinkable things that include heartbreaking actions. The people of Pakistan shows how themes of love and religion cause mankind to do other hand, Jugga sacrifices his life to save the train. The train to of the fact that it may cost their lives. Iqbal was the person who fights with his own thoughts whether he should do something or not. On the each had the intentions to save the train, though they were well aware magistrate nor the police are able to stem to rising tide of violence. They passengers. Nooran, who is Jugga's lover, is also on the train. Neither the train taking Mano Majra's Muslims people to Pakistan and kill the released from the jail, they realized that a gang was planning to attack were arrested for the one same murder they did not commit. When they family in the town. The murders were a Gang of Malli, Jugga and Iqbal begins with the robbery and the murder of Lala Ram Lal, the only Hindu Nawaz and others have tried to relieve the horrors of Partition. The story Singh, Chaman Nahal, Atia Hosain, Raj Gill, B. Rajan Mumtaz Shah anyone writing about that particular period. Writers like Khushwant The violence of Partition was terrific that it cannot simply be ignored by

Abstract:

Dr. Namadev P. Khavare

The Theme of Partition in Khushwant Singh's Novel *Train to Pakistan*

Critical Space

ISSN- 2319-3609

NR1 NO. MAHENG/2012/5558

COSMOS Impact Factor: 5.19

Aayushi International Interdisciplinary

Research Journal (AIRJ)

Peer Reviewed And Indexed Journal

ISSN 2349-638X

Impact Factor 7.149

Website :- www.airjournal.com

Theme of Special Issue

Sustainable Development in Science, Social Science

and Languages

Chief Editor

Mr. Pramod P. Tandale

Executive Editor

Dr. Mangalkumar R. Patil

Principal,

Dr. Ghah College, Gadhinglaj

Co-Editor

Mr. Ashvin G. Godghate

Dr. Dattatray N. Waghmare

Dr. Nilesh. K. Shelake

32	Miss. S.S. KADAM	1343 to 1345
33	Prof. C.J. Bharsakhe	1346 to 1359
34	Rajusankar & Geerisonkar	1360 to 1368
35	R.A. Kamikar	1369 to 1370
36	Saeha (Jagpathi)	1371 to 1375
37	Neha A. Desai	1376 to 1378
38	Dr. Sandip Kardar	1379 to 138
39	Prin. Dr. Rajendra More	1384 to 1392
40	Saur H. Gaikwad	1393 to 1398
41	Dr. Ashok Shinde	1407 to 1407
42	Dr. Ashok Shinde	1408 to 1415
43	Dr. Ashok Shinde	1416 to 1422
44	Shubhangi Mane-patil	1423 to 1431
45	Dr. Padmasreechhoje	1432 to 1436
46	Dr. S. Bhoirde	1437 to 1445
47	Prin. Dr. PrakashPatil	1446 to 1451
48	Sahdasayad	1452 to 1453
49	N.M. Varnudmal	1454 to 1456
50	Prof. Sanjay N. Patil	1457 to 1462

26) सारांश : माणसाच्या शोधात निघालेली कविता श्री. नामपल्ले शिवाजी हुल्तानी, नांदेड	106
27) जाहिरातीची भाषा श्री. एकनाथ शामराव पाटील, जि. कोल्हापूर	107
28) सुकृता हुआ तालाब में परिलक्षित सामाजिक जीवन श्री. डॉ. कांबळे विलास नागोराव, जि. लातूर	111
29) कालिदास एवं भवभूति की नाट्यकृतियों में नान्दी तथा भरत—वाक्य बब्बू राम, चण्डीगढ़	113
30) गाथा नये भारत की संतोष दयाल, जिला—चतरा (झारखण्ड)	116
31) विक्रमोर्वशीय के भाव सौन्दर्य की मालतीमाधव के भाव सौन्दर्य से तुलनात्मक... डॉ० अरविन्द कुमार बाजपेयी, कानपुर नगर	120
32) भारतीय सेना में महिलाओं की यौद्धिक भूमिका : एक विश्लेषण अनिल कुमार मीना & डॉ. आर.सी.एस. कुंवर, श्रीनगर गढ़वाल	125
33) ग्रामीण बालिकाओं के मानवमिति परीक्षण द्वारा पोषण स्तर का अध्ययन डॉ. प्रगति देसाई & कु. लालू डुडवे, इन्दौर	133
34) रवीन्द्र कालिया की कहानियों में अभिव्यक्त : अत्यसंख्यक मुस्लिम मिमर्श लीलावती गोपिरेड्डी, बरंगल जिला, तेलंगणा	137
35) सामाजिक एवं राष्ट्रीय परिप्रेक्ष्य में माया वर्मा का योगदान श्रीमती रुबिरा सिंह, ग्वालियर, म०प्र०	141
36) असगर वजाहत और राजन खान के कथा साहित्य में चित्रित समस्याओं का विश्लेषण मोहम्मद आदिल इरशाद अहमद	144
37) खण्डवा जिले में स्वर्ण जयन्ती ग्राम स्वरोजगार योजना का मूल्यांकन डॉ. राजीव कुमार झालानी & डॉ. संजीव जटाले, इन्दौर	147

जाहिरातीची भाषा

प्रा. एकनाथ शामराव पाटील
मा. श्री. अण्णासाहेब डांगे कला,
वाणिज्य, विज्ञान महाविद्यालय हातकणगळे
जि. कोल्हापूर

सगळीकडेच एक गटरगंगा वाहते आहे सारेच कसे प्रवाहपीतल ज्ञाने आहत हवा सर्वांचा शोध घेण्याचं काम सारांशमधील कविता करते. ह्या वेदनेच्या प्रंतानुन वाटचाल करताना कविता विष देणाऱ्याचे छट्ट हान जागा दाखवू त्यांना आपण धरूया आपले वाट गड्या बहारीचं ही फूलं दोस्त हो, पहाच तुम्ही हा गाव उदया नवा भाव वसवण्याचा घ्यास लावून राहिलेला आहे. वाळवंटात हरितभूमीचा शोध घेवू पाहणारी ही कविता उमेद तसेच सहस सामर्थ्य आप्तभूमौगत फक्त गावदर्शनीय हा विरोधाभास दाटून आलेलं मळब सत्-असत्-प्रवृत्ती प्रकृतीचा संघर्ष मांडणं हा सारांशमधील कवितेचा स्थायीभाव ठिकठिकाणी आडवून येतो. ह्या साऱ्या घटनांचा संदर्भ शोधण्याचा एक अट्टाहास सारांश रूपाने मांडताना येणारी असहाय्यता, येणारा उद्वेग, होणारा उपमर्द, नवा गाव उभारण्याची उमेद, वितलेल्या भावकरीच्या समाधानातील बळजबरीचा ठेकर ही अपरिहार्यता ह्या सर्व प्रश्नांची उकल करणं ही या कवितासंग्रहाची खाशैल्य आहे.

सारांशमधील कविता माणसाच्या जगण्याच्या अपरिहार्यतेचा, असक्तीचा त्यांच्यातील गुणागुणांचा शोध शब्दबद्ध करणारा संग्रह हे विविध प्रतिमांच्या माध्यमातून कवितेची सशक्त मांडणी होई. भगवान अंजणीकर सारांश रूपात केल्यात दिसून येते. फलचे फुग्यांचे, वेदनेचा जाहीरनामा, आकाशभर आरक्षण, उन्हात काळोख, उधाराचे आयोग, मुख्यवट्याची खार्ण, जगण्याचा नास, ताणाचे नमसुरी खिळं ब्राडप आणि गडपाची स्पर्धा मोहरलेले रस्ते ही बलस्थाने सोबतीला घेवून वावरणारी ही कविता माणसांच्या शोधात निघाली आहे पण आजुनही साऱ्याच निराकरण नजरेच्या टप्प्यात आलेले नाही काळाच्या ओघात काळावर स्वार होऊन निघालेला हा काव्यप्रवास काळाच्या अंतापर्यंत मसुरी खिळ्यांची जिवघेणी कळ उरात जपत वाटचाल करत राहिल एवढे निश्चित एक अवघड प्रेमय खेडवण्याचं धाडस ही कविता करते. माणसाच्या जगण्यातील संघर्षांची मांडणीला शब्दरूप देणारी ही सारांशमधील प्रत्येक कविता कालओघात टिकून राहिल इतकी ती सशक्त आहे.

संदर्भ :-

- १) सारांश डॉ. भगवान अंजणीकर, निर्मल प्रकाशन, २००५
- २) शब्दांध संपादक निर्मलकुमार सुर्यवंशी २०१४
- ३) सायरा डॉ. भगवान अंजणीकर निर्मलकुमार प्रकाशन,

१९९६.

भाषा, पुनरावृत्ती भाषा, प्रशासकीय भाषा, आकाशवाणीवरील भाषा वाचकांसाठी जगावले. प्रसारमाध्यमांमध्येही चलपी, जाहिरात, उद्घोषणा, निवेदन अशा वेगवेगळ्या कामांसाठी वापरलेल्या भाषेचे स्वरूप भिन्न भिन्न असते.

प्रस्तुत शोधनिबंधात जाहिरातीसाठी वापरल्या जाणाऱ्या भाषेची वैशिष्ट्ये पहावयाची आहेत.

जाहिरातीच्या भाषेचा विचार करतांना इतर साहित्याकृतीप्रमाणे निखळ भाषेचा अभ्यास करता येणार नाही. तथा प्रकारची भाषा वापरण्यामागे कारण कोणते आहे याचा विचार करणे आवश्यक ठरते. यासाठी जाहिरात म्हणजे काय, तिची माध्यमे कोणती आणि तिचा हेतू काय याचा विचार करणे आवश्यक ठरते व हे हेतू साध्य करण्यासाठी भाषेच्या कोणत्या अंगाचा वैशिष्ट्यपूर्ण वापर करण्यात येतो याचा विचार करावा लागतो. काय सांगायचं आणि कसं सांगायचं हे दोन्ही प्रश्न याबाबत महत्त्वाचे ठरतात.

चित्रं आणि भाषा ही जाहिरातीची दोन प्रमुख अंगे आहेत. तथापि केवळ चित्रांनी जाहिरात होते नाही. भाषेचा वापर हे कोणत्याही माध्यमाच्या जाहिरातीचे आवश्यक अंग आहे. चित्रामुळे जाहिरात आकर्षक व वेधक बनते. व वाचकांचे लक्ष वेधून घेते. टी.व्ही. अथवा रेडीओवरील जाहिरातीमध्ये संगीताचा वापर मोठ्या प्रमाणात केला जातो. चित्रांचा वापर दृक संवेदनेवर होतो. तर भाषा ही श्राव्य संवेदनाना आवाहन करते. नुसत्या शाब्दिक जाहिरातीपेक्षा चित्रमय जाहिराती अधिक आकर्षक ठरतात. पण सर्व कल्पना, भावना ह्या काही चित्रांमधून व्यक्त होऊ शकत नाहीत. तिथे शब्दांचीच जरूरी असते. जाहिरातीतून जो संदेश आपल्याला द्यावयाचा असतो. त्यासाठी भाषा हेच माध्यम आवश्यक ठरते व भाषेला आज तरी दुसरा पर्याय नाही. वाचकांच्या किंवा श्रोत्यांच्या भावनेला आवाहन करण्याचे सामर्थ्य केवळ भाषेतूनच व्यक्त होऊ शकते.

जाहिरातीचे घटक

जाहिरातीमध्ये घडळा, त्याचे स्पष्टीकरण देणारा उपमधळा, आशय अथवा जाहिरातीचा तपशील, कंपनीची मुद्रा, कंपनीचे नाव व पत्ता या गोष्टी महत्त्वाच्या असतात. जाहिरातीचा आकृतीबंध हा ठरीव साच्याचा नसतो. जाहिरात करावयाची वस्तू, तिच्या गरजेचे स्वरूप (गरज, दैनंदिन किंवा वैनीची) ग्राहक (स्त्री, पुरुष, शिक्षित-अशिक्षित, श्रीमंत-गरीब, व्यावसायिक-नोकरदार) ज्या भागात रहातो तो परिसर (शहरी, ग्रामीण, औद्योगिक, शैक्षणिक इ.) या सर्व गोष्टींवर शब्दांमधून रचनेपर्यंत जाहिरातीचे स्वरूप अवलंबून असते.

जाहिरातीकडे वाचकांचे लक्ष वेधले जाते ते तिच्या मधल्यापासून घरोघर बंधेकर लोणची, वस्तू तेथे वीज, तासाचे कम

केवळ काही मिनिटांतच किंवा आजकाल गृहिणींना स्वयंपाक घरात फार वेळ रहाव लागत नाही असे मजले वाचकांना विव्दधून देतात. मजले आकर्षक कुतूहलजनक असून तातूंत वाचक इतर घडक्याती वळता.

मनकुराचा भाग ही प्रामुख्याने माहितोपद असली वस्तूचे वैशिष्ट्य, वापरावयाची पद्धत, कारणे, अन्य वस्तूंपेक्षा असलेला श्रेष्ठ दर्जा इत्यादींचे चटकदार विवेचन घेणे येते. जाहिरातीच्या श्रेष्ठी एखादे घोषवाक्य असते. हे घोषवाक्य सुभाषितासारखे असते. ते वाचकांच्या दीर्घकाळ लक्षात राहते. आजच घ्या-बनाजध घ्या, मिंबाका टॉप तोंडाच्या संपूर्ण सुरक्षिततेसाठी, अन्वेष्टा आगळा लिरोल, अत्युच्च आनंदाचे अनाधिक क्षण अनुप्रासचा वापर करून वाचकांना गर्तमानता दिवनी जाते. कधी कधी चपखुल न बसणाऱ्या विशेषणांचाही केवळ अनुप्रासासाठी वापर केला जातो.

रात्री बं रात्री खोकू नका जास्त

छो गो च्या गोळ्या तुम्ही जवळ ठेवा पंत

छो - गो

छोकल्यावर अल्पत गुणकारी गोळ्या

सध्या जाहिरातीमध्ये काव्यात्मकतेला अतिशय महत्त्वाचे स्थान मिळालेले दिसते. (विशेषतः आकाशवाणीवरील जाहिरात) काही काही जाहिरातीमध्ये स्वतंत्र कविता असावी अशी कवने देतात.

१) दागदागिने रूप साजिं

परंपेचा स्नेह पाझरे

आपुलकीची तंजस कांती

विचळ्या श्रावण देहावरती S S S

महेंद ज्वेलर्स

महेंद ज्वेलर्स

२) चितळे दूध चितळे दही

सकस चवीला सही सही

चितळे तुपाची पडता धार

आनंदी सारे घरदार

चितळे श्रीखंड पानापानात

सण साजरा मनामनात

अशा ओळी त्यातील वर्णांच्या पुनरावृत्तीमुळे, निर्माण होणाऱ्या नादमयतेमुळे ऐकणाऱ्यांच्या लक्षात रहातात.

किरपेकदा लोकगीते, बालगीते, अप्पण शंभ्यातला एखादा शब्द बदलून जाहिरातीसाठी त्यांचा वापर केला जातो.

आरोग्याचे डोही आनंद तरंग ही बोनॅटिटाची जाहिरात

आहे.

दारां उभो कोण मं ?

दारां उभो साम्

साम्ने काय आणलय मं

साम्ने आणला नेकलेस

नेकलेस मी घेंत नाहीअं.

नेकलेस मी घेंत सांगा मी घेंते.

चारी दरवाजे उघडा मं बाई

ही दागिन्यांची जाहिरात आहे.

कधी क्रियापदांची काटछाट करून किंवा क्रियापदे पूर्णपणे वगळून गद्याला काव्यात्म रूप दिलेले आढळते. कधी क्रियापदाची नेहमीची जागा बदलून वाक्याची आकर्षक रचना केली जाते.

शुद्धतेची भरपूर हमी

रहस्य रूचकर भोजनालय - डालडा

१२ महिन्यात एकदा दिवाळी

चिवडा सुहानाचा पाहिजे रं

मसाला दर्जेदार तर चिवडा चटकदार

सुहाना चिवडा मसाला

प्रसार माध्यमांमध्ये इंग्रजीचा वापर ही गोष्ट आता नवीन राहिलेली नाही. काही वेळा जाहिरात इंग्रजीमध्ये तयार केली जाते व त्याचे भाषांतर प्रादेशिक भाषेमध्ये केले जाते.

केअर फ्री सुरक्षा - अशी सुरक्षा जी कोणही देणार नाही

शुगर फ्री, डे जर्डस् वनवा. - जितकी मर्जी तितकं गोड खा

सुपर रीन तुम्हाला देते अधिक शुध्ता - इतकी शुध्ता की जितकी

अन्य कोणतीही

डिटर्जेंट बही देऊ शकणार नाही

ही वाक्ये वाचतांना त्यांचे अमराठीपण जाणवते. इंग्रजी शब्दांचा वापर भरपूर प्रमाणात होतो. वस्तूंची नावे तर सरसकट इंग्रजीच असतात. सर्फ, मॅगी, लाईफ बॉय, लक्स, रेक्सोना, टाईड, केअर-फ्री, जॉन्सन बेबी सोप, गोल्ड स्पॉट, लिम्बक, पॉन्डस, न्यूट्रीला चॅक्स, सनफ्लॉवर, पोपकोर्न, पेनबाम, डव, हेड अँड शोल्डर इ.

रोजच्या व्यवहारात वापराच्या लागणाऱ्या वस्तूंची नावे इंग्रजी किंवा इंग्रजीवरून केलेल्या देशीकरणाची आहेत असे दिसते.

अफेला - ऑपल्सपासून तयार केलेले पेय.

मॅगोला - मॅगोपासून तयार केलेले पेय.

अर्थात कही मराठी नावे अपवादाने का होईना पण आढळतात. निरमा, केलास जीवन, अमृतांजन इ.

जाहिरातीचे मधळे व मजकूर खामध्ये इंग्रजी शब्द अगदी

बेमालूमपणे मिसळले आहेत. आज आपल्याला त्यांचे इंग्रजीपण जाणवतच नाही.

साडी सॅल

गुजरायी पद्धतीची राईसप्लेट मिळेल

पॅरागॉन ऑफोस चापल

सकाळ शॉपिंग फॅस्टिक्ल

दिपावली शॉपिंग धमाका

सर्फचे १ किन्सो पॅक

रेड लेबल चहा

अनेक नवनवीन इंग्रजी शब्द जाहिरातीमध्ये आक्रमण करीत आहेत. त्यांच्या ऐवजी मराठी शब्द वापरण्याचा प्रयत्न केल्यास तेच परके वाटतील अशी स्थिती आज जाणवते आहे. जाहिरातीची भाषा ही ग्राहकाची भाषा असते. जास्तीत जास्त सामान्य लोकांपर्यंत पोहोचण्यासाठी परिणामकारक भाषेचा वापर केला जातो. इंग्रजी शब्दांचा मुबलक वापर करण्यामागे हेच कारण असावे.

वस्तू विकत घेण्यासाठी वाचकाचे मन तयार करणे हा जाहिरातीचा हेतू असतो. आपली वस्तू इतरापेक्षा श्रेष्ठ आहे हेच जाहिरातदारांना सांगायचे असते. त्यासाठी शब्दांचा वापर जाणीवपूर्वक केला जातो.

अस्सल सोन्यासारखे शुद्ध,

२४ कॅरेट गॅंगूळ दूध, किती दूट ताजे किती मलई

नव्या युगाची शक्ती - स्वराज्य टूँक्टर

शेतकऱ्याची पॉवर, देशाचा भरवसा - स्वराज्य टूँक्टर

तरल मुलापम सुखस्पर्शी कपडे

अखंड विश्वासाची निरंतर साथ

दि रत्नाकर बँक

एक परिपूर्ण सुनियोजित आहार

जाहिरातीमध्ये ग्राहकांच्या भाषेचा वापर केला जातो. मराठी-इंग्रजी-हिंदी भाषांची चपखल सरमिसळ केली जाते.

संडे हो या मंडे रोज खाओ अंडे

ये दिल मॉगे मोअर

टोमॅटो एफ एम एकदम फ्रेश

उत्पादित वस्तूच्या वापरासाठी मागणी निर्माण करणाऱ्या कलेला जाहिरात असे म्हटले जाते जाहिरातीमध्ये विशेषणांचा वापर करून आपलीच वस्तू सर्वश्रेष्ठ आहे हे ठसविण्याचा प्रयत्न केलेला आढळतो. भाषा नटवणे, मनोरंजक व नाट्यमय करण्याचाही प्रयत्न दिसतो. जन सामान्यांपर्यंत पोहोचण्यासाठी साधी सोपी वाक्यरचना केली जाते. वाचकांच्या मनात अधिक काळ रेंगाळण्यासाठी नादमक्ता,

कसबात्मकतेचा वापर केला जातो. सर्वश्रेष्ठत्वाचा दावा करून आपलेच उत्पादन अधिक महत्वाचे आहे हे वाचकांना पटवून द्यावयाचे असते. आज्ञार्थ वाक्यांचा वापर, चोनी भाषेचा वापर, चालंगीते, लोकगीते, लोकप्रिय भावगीते यांच्यातील शब्द बदलून त्यांचाही वापर जाहिरातीसाठी केलेला जातो. इंग्रजी भाषेचा अतिरिक्त वापरही त्यामधूनच आपणा आढळतो. जाहिरातीच्या भाषेचा विचार करतांना इतर साहित्यकृतोप्रमाणे निव्वळ भाषेचा अभ्यास करता येत नाही. जाहिरातीचे हेतू लक्षात घेऊनच जाहिरातीचा विचार करावा लागतो. बदलत्या काळाच्या गरजा, ज्ञानविज्ञान विषयक लोकजागृती, लोकप्रबोधन या निर्मितांनी अन्य जाहिरात संस्था जाहिरातीची नवनवीन रूपे निर्माण करीत आहेत. जाहिरातीच्या भाषेचा वापरही वैशिष्ट्यपूर्ण रितीने केला जातो.

संदर्भ

नेमाडे भालचंद्र साहित्याची भाषा, साकेत प्रकाशन -

१९८७

धोंगडे रमेश - मराठी भाषा आणि शैली, दिलीपराज प्रकाशन,

पुणे - १९८५.

पवार, गुधाकर, पत्रकारिता प्रश्नमंजुषा, कान्तिनेटल प्रकाशन पुणे, प्रथम आवृत्ती, २०१०.

मेधा कुलकर्णी, म्युलकाळ आकाशवाणी, अक्षर प्रकाशन, प्रथम आवृत्ती, २०११.

मेहंदळे विश्वास, मिडीया, अनुबंध प्रकाशन पुणे, प्रथमावृत्ती २००५.

मोडक केतकी, शेणई संतोष, शेणई गुजाला, उपयोजित मगटी, डॉ. ग. ना. जोगळेकर,

कृतज्ञताग्रंथ, पदमगंधा प्रकाशन, पुणे, ऑगस्ट, २०१२, प्रथम आवृत्ती.

□□□

Vidyawarta™
International Multilingual Research Journal

- 13) EFFECTIVENESS OF BRAND PREFERENCE ON CONSUMERS WITH
Dr. SHAIKH TABASSUM HAMEED, KALABURGI 585102, KARNATAKA || 55
- 14) WOMEN TRAFFICKING IN INDIA DURING 2011 TO 2016
Satendra Kumar Sharma, Allahabad || 60
- 15) Job Satisfaction Among Higher Secondary Schools Teachers of Bilaspur....
Dr. Anita Singh, Chhattisgarh Bilaspur || 63
- 16) THE INFLUENCE OF MEDIUM AND LEVEL OF EDUCATION ON NEEDS OF
Mrs.Kamlesh Upadhyay, Neemuch (MP) || 69
- 17) An Analysis of SSA in Upliftment of Socio-Economic Status in some
Dinesh Yadav, University of Allahabad || 71
- 18) Application of Graph Theory in Transportation
Sanjay Kumar Bisen, Bhopal - Dr. Brajendra Tiwari, Bhopal (M.P.) || 78
- 19) वैचारिक वाहम्याची संकल्पना व स्वरूप
डॉ.नागनाथ लक्ष्मण आवले, कलबुर्गी || 83
- 20) लोकसंस्कृतीचा उपासक: पोतराज
डॉ.बी.आर.दहिफळे, उदगीर जि.लातूर || 84
- 21) इंदिरा सागर प्रकल्पा अंतर्गत पुनर्वसित लोकांच्या सामाजिक व आर्थिक ...
प्रा. हरेश टि. गजभिये, धिमूर, जिल्हा चंद्रपूर || 88
- 22) कॅशलेस अर्थव्यवस्था:-एक दृष्टीक्षेप
प्रा.निलेश दे. हलामी, देसाईगंज जि.गडचिरोली || 91
- 23) क्रांतीकारक : विरसा मुंडा
प्रा.डॉ. महावीर वि. कांबळे, रेठरे बुद्रुक, ता.कराड, जि.सातारा || 94
- 24) जागतीकीकरण आणि कृषी क्षेत्र
प्रा. संतोष ए. कावरे, तुकूम, चंद्रपूर || 97
- 25) वि.स.खांडेकरांच्या साहित्यातील सामाजिकता
प्रा.एकनाथ शामराव पाटील, हातकणंगले, जि. कोल्हापूर || 101

आहे. म्हणजेच शेतीक्षेत्र विकसीत करणे अत्यावश्यक आहे. पाश्चात देशाप्रमाणे येथे उच्च दर्जाची वि. विद्याने तयार करणे, त्यासाठी मोठ्या प्रमाणात प्रयोगशाळा, संशोधन केंद्रे स्थापन करणे, उत्कृष्ट दर्जाची खते शेतकऱ्यांना पुरविणे, संद्रीय खतांचा अधिकाधिक वापर करून जमीनीची सुपीकता टिकवून ठेवणे, आधुनिक साधनसामग्री उपलब्ध करून देणे, सरकारी मदतीत वाढ करून देणे, सिंचनव्यवस्थेत वाढ करणे, शेतकऱ्यांचा कर्जबाजारीपणा कमी करून त्यांना सवलतीच्या दरात कर्जपुरवठा करणे तसेच शेतमालाच्या आयातीवर कर वाढवीने, आयात निर्यात धोरणाबाबत प्रशिक्षण देणे इत्यादी बाबी करणे आवश्यक आहे.

तेव्हाच जागतिकीकरणाच्या युगात भारतीय कृषीव्यवस्था तग धुरू शकेल व सर्वतोपरी देशाचा प्रगत विकास साध्य करणे शक्य होईल.

संदर्भ सूची

१. आधुनिक जग (१९२० ते २०००) - जी. सी. दिक्षीत
२. शेतीचे अर्थशास्त्र - डॉ. गंगाधर वि. कायदे पाटिल
३. भारतीय शेतकरी आणि भारतीय - कृषीविषयक धोरण - प्रा. नरेंद्र के. पाटील (डॉ. आंबेडकर A Nation Builder मधिल लेख)

वि.स.खांडेकरांच्या साहित्यातील सामाजिकता

प्रा.एकनाथ शामराव पाटील

मराठी विभाग प्रमुख,

मा.श्री.अण्णासाहेब डांगे कला, वाणिज्य व
विज्ञान महाविद्यालय, हातकणंगले, जि. कोल्हापूर

मराठी साहित्यातील कथा, कादंबरी, लघु निबंध, नाटक, रूपककथा, चित्रपटकथा, व्यक्तिचित्रणात्मक आत्मविश्वास लेखन समर्थपणे हाताळणारे तसेच समीक्षेतही मौलिक भर घालणारे सुप्रसिद्ध लेखक पद्मभूषण वि.स.खांडेकर काव्यलेखनही करत होते. वरील सर्व साहित्यप्रकारात स्थिर होण्यापूर्वीच त्यांची लेखनी काव्यप्रांतात स्थिरावली होती. त्यांची पहिली कादंबरी १९३० मध्ये प्रसिद्ध झाली. त्यापूर्वीच 'विद्युत्प्रकाश' हा त्यांचा काव्यसंग्रह १९१७ साली प्रसिद्ध झाला होता.

भावना, कल्पना व विचार यांच्या उलट सहचार्यातून ललित वाङ्मयाची निर्मिती होते. संवेदनशील मनाचे प्रतिभावंत आपल्या मनात उसळणाऱ्या उत्स्फूर्त भावनांना कवितेच्या रूपात वाट करून देत असताना वि.स.खांडेकर यांनी विविध प्रकारचे साहित्य निर्माण केले असले तरी त्यांचा मूळ पिंड हा कविचाच होता. विद्यार्थी दशेत त्यांनी केशवसुत, बालकवी यांच्या कविता खूप आवडीने वाचल्या होत्या. आपणही अशीच काव्यरचना करावी असे त्यांना वाटत होते. कविता त्यांनी केल्याही पण फारशा जतन केल्या नाहीत. पुढे राम गणेश गडकरी यांच्या सहवासात आल्यानंतर त्यांच्या कवितांचा खांडेकरावर प्रभाव पडला मात्र बालकवीप्रमाणे वि.स.खांडेकर निसर्गप्रिमी असले तरी त्यांचे सामाजिक मन नेहमी जागृत असे. म्हणून

निसर्गप्रमाने भारावून जाऊन त्यांनी काही, ओळी रचल्या असल्यातरी कवितेच्या नंतरचा भाग हा सामाजिक समस्येवर येऊन धांबायचा व या बाबतीत वि.स.खांडेकर केशवसुतांच्या जवळ जायचे.

मराठी साहित्य शारदेच्या मंदिरात स्वतःचे स्वतंत्र स्थान मिळविणारे प्रतिभावंत लेखक म्हणजे वि.स.खांडेकर. संपूर्ण मानव जातीच्या कल्याणासाठी आपली लेखणी त्यांनी झिजवली. वि.स.खांडेकरांचे साहित्य सभा जलसा एखाद्या दिपस्तंभाप्रमाणे मार्गदर्शन करीत आहे. त्याचे कारण असे की साहित्य हे दोन प्रकारचे असते. एक म्हणजे कृत्रिम साहित्य आणि दुसरे म्हणजे वास्तव साहित्य. खांडेकरांचे साहित्य हे वास्तववादी साहित्य आहे. कलेसाठी कला की, जीवनासाठी कला हा वाद साहित्य श्रंतात खूप गाजला. खांडेकरांचा पक्ष हा जीवनवादी होता.

गणेश आत्माराम खांडेकरांचा जन्म ११ जानेवारी १९८८ रोजी सांगली येथे झाला. 'एका पानाची कहाणी' हे त्यांचे आत्मचरित्र वाचले तर त्यामध्ये त्यांचे संपूर्ण जीवनचरित्र पाहावयास मिळते. लहानपणापासूनच त्यांना वाचनाची आवड होती. लहानपणीच आजारी वडील त्यांचा दवाखाना, औषध १ गोळ्या यासारख्या समस्या असताना गणपती मंदिरात पुराणिक आजोबा, बाबा, काका माईनकर यांची मदत त्यांना घ्यावी लागली.

आज जागतिकीकरणाच्या युगात साहित्यात येणारे विषय बदलले आहेत. त्यामुळे आजच्या युगात खांडेकरांच्या साहित्याचे महत्त्व आजच्या वाचकांना वाटणार नाही. परंतु मध्यंतरीच्या काळात खांडेकरांच्या साहित्याने अनेक मानसन्मान मिळविले. गावाकडील काकांना दत्तक गेल्यानंतर चांगले दिवस येतील असे त्यांना वाटले. गणेश आत्माराम खांडेकर, विष्णू सखाराम खांडेकर झाले खरे, परंतु त्यांच्या हालअपेष्टात आणखीन वाढ झाली. खांडेकरांचे बालपण सांगली येथेच गेले. लहानपणापासून ते हुशार होते. तितकेच खोडकर होते. बालपणीचा काळ सुखाचा असतो. असे रसाळपणे म्हणणाऱ्या कवींना आपल्या लहानपणीच्या गोष्टी नव्हती आठवत

असतात की नाही कुणाला ठाऊक, मला तरी त्या नोट आठवत नाहीत. असे खांडेकर ते दिवस ती माणसे' या आपल्या आत्मचरित्रात्मक लेखनात म्हणतात.

खांडेकरांनी यथार्थवादी पात्रांची कल्पना व आदर्शवादी पात्रांची वाचकांच्या मनावर समाजाचे सत्य बिंबविण्यासाठी केली आहे. 'सुधारणावाद, आदर्शवाद या गोष्टी या कालखंडातील साहित्यातून येणे स्वाभाविक होते. या दोन्हीही वैशिष्ट्यांचा प्रत्यय खांडेकरांच्या लिखाणातून येतो.' खांडेकरांनी सामान्य माणूस केंद्रबिंदू मानून साहित्य लेखन केले. माणसाचे विचार, भावभावना आणि त्यांच्यातील गुण दोघांचा आलेख याद्वारे मांडला. आपल्या प्रगल्भ प्रतिभेच्या बळावर खांडेकरांनी चिंतनशील भावनेतून अवतीभोवतीच्या वास्तवचे चित्रण केले आहे.

'दोन मने' या कादंबरीत खांडेकरांना जे अनुभव मानवी मनातील इह्याबाबत आले त्याचे चित्रण ते करतात. माणूस व मन, मन आणि इह्य यांच्या रेखाटनासाठी 'दोन मने' या कादंबरीत अनेक पुरुष आणि स्त्री पात्रांची निर्मिती खांडेकर करतात. बाळसाहेब, सुबोध, निर्मळ, आगटे या पात्रांना प्राधान्य मिळेल असे प्रारंभी दिसते पण श्री आणि चपला यांच्या भोवतीच संपूर्ण कथानकाची गुंफण आढळते. मानवी जीवनातील उदात्ता दर्शविण्यासाठी खांडेकर श्री आणि चपला या पात्रावरच अधिक लक्ष केंद्रित करतात. इतर पात्रांना खांडेकर कमी महत्त्व देतात त्यासाठी पुढे चपलेच्या रमणीयत्वाने उचल खाल्ली आणि पुढे पुन्हा विरोधी शक्ती श्रीमधू ये दाखविण्याची पाळी आली. अखेर चपलेवरही स्वामीत्व प्रस्थापित करणारी, उच्च आदर्शवादी शक्ती म्हणून 'श्रीच कथेचा नायक बनला' अशी कबुली स्वतः खांडेकरांनीच दिली आहे. 'रिकामा देव्हारा', 'सुखाचा शोध' या कादंबऱ्या चित्रपट कथेच्या रूपाने प्रथम समोर आल्या व त्यानंतर त्या कादंबरी स्वरूपात पुढे आल्या. 'रिकामा देव्हारा', या कादंबरीत नायक अशोक हा प्रोफेसर आहे. मानसशास्त्राचा प्रोफेसर असल्याने स्त्रिया व मजूर, कष्टकरी यांचे दुःख पाहून त्यांच्यासाठी काही तरी केले पाहिजे अशी

मूल्ये नाहीसो ज्ञाती आणि नवी आत्मिक मूल्ये निर्माण ज्ञाती नाहींत. अशा परिस्थितीत सर्वसामान्य माणूस स्वामीसारखा वावरत आहे. आधळेपणाने मुखाना शोध घेणे हाच त्याचा धर्म आहे. वेगवेगळी मूल्ये अजूनही अतृप्तच आहे. नवनवीन मुखान्या मागे आधळेपणाने धावणे या व्यतिरिक्त त्याच्या जीवनात इतर कोणतेही सुख अथवा मूल्य नाही. 'ययाती' हा आजच्या सर्वसामान्य माणसाच्या जीवनाचा प्रतिनिधी आहे. असे खाडेकर म्हणतात.

सांगली हे नाटयवेडे शहर असल्याने त्याच्या आवडीला पोषक अशीच परिस्थिती सांगलीत होती. कोकणातील भिंकेडोंगरीच्या परिघात ते तामनतास बसून राहत खाडेकरांच्या जीवनावर प्रकाशझोत टाकण्यापेक्षा आजच्या वर्तमानकाळात ते कामे उपयुक्त आहे. हे सांगणे मला महत्त्वाचे आहे.

एखाद्या वर्गातला हुशार विद्यार्थी त्याच्यावर स्थानिक विद्यार्थ्यांचा कितीही दबाव असला तरी तो आपली हुशारी परिश्रम चांगले गुण मिळवून आपली हुशारी सिद्ध करतो तसे खाडेकरांच्यावर अनेक साहित्यिकांचा दबाव होता परंतु आपल्या लेखनीतून आपली ममर्षता सिद्ध केली. २५ सप्टेंबर १९७० ला साहित्य अकादमीची फेलोवशिप खाडेकरांना अर्पण करण्याचा सोहळा कोल्हापूरला झाला. त्यावेळी सत्काराला उतर देताना खाडेकर म्हणाले की, "ययातीमध्ये कलेचा परमोत्कर्ष गाठला आहे. असे म्हटले जाते पण मी तेवढ्यावरच संतुष्ट नाही. अजूनही नव्या मूल्यांची जाणीव प्रकर्षाने करून देण्याची माझी उमेद आहे. अन परमेश्वर कृपेने आयुष्य लाभले तर मी निश्चित नवी कलाकृती निर्मू शकेन." (जावडेकर, वि.स.खाडेकर सचित्र चरित्र, पृष्ठ २०९) वि.स.खाडेकर यांच्याबद्दल त्यांच्या अमृत महोत्सवी समारंभात साहित्यिका दुर्गा भागवत म्हणतात, "खाडेकरांच्या इतके सहिष्णू, सुशिल लेखक मी महाराष्ट्रात दुसरा पाहिला नाही. खाडेकरांमधला माणूस हा 'महामानव' आहे. त्यांची सौजन्यधारक नैसर्गिक आहे. जन्मच त्यांचा उन्नतावस्थेत गेला. त्यांची लेखणी सुशील आणि पवित्र राहिली. लेखकाच्या चारित्र्य असावे लागते, असलेच पाहिजे.

खाडेकर नमते तर मराठी नितिमत्ता पोरकी होऊन भटकली असती. काळाला अर्थ देत त्याच्यासारखा लेखक जगत असतो. त्याची पसिटी फुलाच्या मुगधामारखी आहे आणि हे फूल त्याच्या निर्मल चारित्र्याचे फूल आहे. खाडेकरांचा आदर्श दिग्दर्शक राहो." (साप्ताहिक साधना जुलै १९७४) हे अखेरचे वाक्य बोलताना दुर्गाभागवतांचा कंठ भावनातिरेकामुळे सद्गदित झाला. सारे सभागृह यामुळे भारवून गेले. खाडेकर हे स्वतः शिथिल होते. अपुरा पगार त्यामुळे मध्यमवर्गीय जीवन ते जगले. खाडेकर हे मध्यमवर्गीय व सामाजिक काटंबरीकार आहेत. मध्यमवर्गीयांच्या सुख दुःखाची आशा आकांक्षाची साफल्य वैफल्याची स्वप्नाची आणि स्वप्न भंगाची होणाऱ्या कौडमान्यांची चिंते काढणारे ते काटंबरीकार आहेत. मध्यमवर्गीय, सर्वसामान्य परंतु भ्रमेय काही तरूणांची परिस्थितीमुळे होणारी कुचबना खाडेकरांच्या साहित्यातून व्यक्त होते. त्यामुळे आजच्या वर्तमानकाळातही ते तितकेच उपयुक्त आहे. अश्रु काटंबरीमधोलनायक हा पेशाने शिक्षक आहे. परंतु समाजकार्य करताना त्याला स्वतःच्या डोळ्यांचे ऑपरेशन ही करता येत नाही. स्वतःच्या मुलाची साथी सायकल घेण्याची इच्छाही पूर्ण करता येत नाही. दोन मने, दोन धुव, चाफा, असा कितीतरी काटंबऱ्याचा उल्लेख करता येईल. की ज्यातून आजच्या पिढीला उपयुक्त ठरेल. असे चित्रण आहे. अर्थात ते घेणाऱ्याने कसे घ्यायचे हे मात्र ज्याच्या त्याच्यावर अवलंबून आहे. बागेतील एखादे फूल देवाघरणी वाहायचे की तोडून टाकून टायचे की आणखी काय करायचे हा जसा एखाद्याचा वैयक्तिक प्रश्न आहे. तसे खाडेकरांचे साहित्य हे अतिशय मौल्यवान आहे मग ते कथात्मक अथवा काटंबरी साहित्य असो त्यामध्ये पानांपानी उपदेशात्मकता ओतप्रोत भरली आहे.

महावीर कॉलेज कोल्हापूरचे माजी प्राचार्य डॉ.सुनिलकुमार लवटे मुळात हिंदी विषयाचे असापक असतानादेखील त्यांनी खाडेकरांचे अप्रकाशित साहित्य प्रकाशित केले. त्यांच्याच पुढाकाराने शिवाजी विद्यापीठाच्या भाषाभवनाच्या वास्तुत वि.स.खाडेकर स्मृती संग्रहाला उभारले आहे. ते पाहिले की खाडेकरांचे

**DEPRIVATION OF MYTHICAL WOMEN IN THE SELECT PLAYS OF UMA
 PARMESHWARAN, MALIKA SARABHAI, C.S. LAKSHMI AND GOURI RAMNARAYAN**

Dr. N. P. Khavare

*(Head, Department of English, Hon. Shri. Annasaheb Dange, Arts, Commerce & Science College, Hatkanangale.
 416109 Affiliated to Shivaji University, Kolhapur. Maharashtra.)*

doi.org/10.33329/joell.8.1.14

ABSTRACT

Myths are appeared in worlds mythology in the form of historical revelation or sometime it basis on the fictitious construction. It sometime appears in both forms as historical facts and mythical fantasy. The epics, the Mahabharata and the Ramayana have been remained the treasure trove of arts. These epics depicts about Indian legendary or historical heroes (not women prominently) written in grand style. Rustom Bharucha captures attention in regard, with the Mahabharata's manifold representation. Indian Feminist playwrights have left no life's section untouched to resist against patriarchal dominance in the sphere of drama and theatre world. At their earliest phases of writing plays, they honestly and sincerely imitated the patriarchal tradition of drama and theatre. Gradually, with their collective conscious feelings and strong resistance they attempted to shackle patriarchal theatre tradition and created their own theatre tradition and dramaturge to expose misrepresentation of women's issues on the stage. They became bold enough to voice against patriarchal ideologies of theatre tradition and presented women's concerns on centre stage vehemently. In the later phase of drama creation, women playwrights highlighted their concerned issues emphatically and made it entirely of their own theatre tradition. For bringing their issues on the centre stage, they exploited Indian mythical stories from the Ramayana and the Mahabharata to raise question why mythical women were misrepresented and unnoticed by male historians and epic writers.

Keywords: *Patriarchy, Dramaturgy, Epic Women, Marginalized, Milieu, Humiliation*

ISSN 0976 - 8165

THE CRITERION
AN INTERNATIONAL JOURNAL IN ENGLISH
11th Year of Open Access

**Bi-Monthly Refereed and Peer-Reviewed
Open Access e-Journal**

Vol. XI, Issue-5 (October 2020)

Editor-In-Chief : Dr. Vishwanath Bite
Managing Editor : Dr. Madhuri Bite

The Criterion
www.the-criterion.com

000

AboutUs: <http://www.the-criterion.com/about/>

Archive: <http://www.the-criterion.com/archive/>

ContactUs: <http://www.the-criterion.com/contact/>

EditorialBoard: <http://www.the-criterion.com/editorial-board/>

Submission: <http://www.the-criterion.com/submission/>

FAQ: <http://www.the-criterion.com/fa/>

ISSN 2278-9529
Galaxy: International Multidisciplinary Research Journal
www.galaxyimrj.com

Self-Assertion of Women in Terry McMillan's *Mama*

Tejashri Shivaji Patil

Ph.D. Research Student,
Affiliated to Shivaji University,
Kolhapur, Maharashtra

&

Dr. N. P. Khavare

Head, Department of English,
Hon. Shri. Annasaheb Dange Arts, Commerce & Science College,
Hatkanangale. 416109
Affiliated to Shivaji University, Kolhapur, Maharashtra.

Article History: Submitted-05/10/2020, Revised-21/10/2020, Accepted-26/10/2020, Published-31/10/2020.

Abstract:

Women play a vital role in every civilized society. Therefore, it is hard to believe the development of society without an active participation of women. Though the place of women in society differs from one culture to that of another, it becomes imperative to note that woman has never been regarded as an equal to man in the patriarchal society. The role of woman, most of the time, is confined within the four walls of the house. However, the various feminists have raised their voice against the victimization and marginalization of women in society. Terry McMillan is one of the great exponents of feministic issues in contemporary African American literature. The present research paper focuses on self-assertion of women in Terry McMillan's novel *Mama*.

Keywords: feminism, patriarchy, self-assertion, career, divorce, single parenthood.

Literature Review

Terry McMillan was born on October 18, 1951, in Port Huron, Michigan. She was the oldest of the five children born to Edward and Madeline. Her concern is with the issues of feminism with reference to her select novels. The literary output of Terry McMillan is generally considered as one of the projections of contemporary issues of gender studies as her works focus on the urban experiences of African-American men and women. She is regarded as one of the most radical Black novelists in African-American fiction. Her fiction gives expression to the new

13) Chemical Analysis of Water in villege Deulgaon Mahi,Tq.Deulgaon Raja, S. R. Ingle, K. N. Sonune, D. M. Nagrik, S. S. Kalwaghe, S. S. Kotalwar & R. D. Khalapure, Dist. Jalna (MS) INDIA	65
14) A STUDY ON PROPERTY STATUS OF WOMEN POLITICIANS IN DIGBOI LAC Pradip Chandra Das, Digboi	67
15) Higher Education in India – Issues, Challenges and Suggestions Dr. HD GOPAL, RAMANAGARA DISTRICT	71
16) The loving attitudes of Hero and Heroine in Abhijñānaśākuntala of Kālidāsa Nilachal Mishra, Nayagarh, Odisha, India	79
17) गांधी सेवा मंडळाच्या स्थापनेतून दादासाहेब कन्नमवारंचा राष्ट्रीय चळवळीत सहभाग प्रा. डॉ. डी. एन. कामडी, जि. गडचिरोली	84
18) केरळ राज्यातील महापुरामुळे झालेला सामाजिक बदल : एक समाजशास्त्रीय अभ्यास डॉ. विठ्ठल भिमराव मातकर, ता.जि.बीड	86
19) मधु सावंत यांच्या कथेतील बदलते श्राणीय जीवन दर्शन प्रा.डॉ. मोरे संगीता दत्ताजी, जि. बीड	90
20) विठ्ठल बाबांच्या कव्यातील कृषी आणि कृषकरांच्या व्यक्तीचा शोध डॉ. गजानन मुंढे, जि. वारिाम	92
21) छावणी : एक संघर्ष डॉ. एकनाथ शामराव पाटील, जि. कोल्हापूर	96
22) प्रेक्षालय तालिकेची तत्व व व्यवहार प्रा. डॉ. रामेश्वर सूर्यभानजी पवार, जि. परभणी	98
23) मानवी मनातील करुणेचा मार्ग रुंद करणारी : उष्टावळ प्रा.डॉ. बंधुटी पावडे, नांदेड	100
24) अण्णाभाऊ साठे यांच्या कांदबरीतील स्त्री पात्र प्रा.डॉ. संदिल गजेंद्र साहेबरव, जि. उस्मानाबाद	103
25) कृषी उत्पन्न बाजार समिती : एक वरदान प्रा. डॉ. ए. डी. गोस्वामी, भुसावळ	105

संदर्भ :

- १) 'गाव-गाडा', वि.ना.आत्रे, सरिता प्रकाशन पुणे, पुनमुद्रण, जुलै २०१८. पृ.क्र.७
- २) ग्रामीण साहित्य स्वरूप व दिशा, वासुदेव मुलाटे, कैलास पब्लिकेशन्स, औरंगाबाद, प्र. आ.जून १९९४. पृ.क्र.२९.

३) काया मातीत मातीत, विठ्ठल वाघ, देशमुख आणि कंपनी, पुणे. व्दितिय आवृत्ती १९९४. पृ.क्र. २७- प्रस्तावना.

21

छावणी : एक संघर्ष

डॉ. एकनाथ शामराव पाटील

मा.श्री. अण्णासाहेब डांगे

कला, वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय हातकणंगले,

जि. कोल्हापूर

संदर्भ ग्रंथ :

- १) प्रदक्षिणा, खंड दुसरा, कॉन्टिनेन्टल प्रकाशन पुणे, प्र.आ.१९९१.
- २) मराठी कविता आकलन आणि आस्वाद, डॉ.नागनाथ कवेतापल्ले, स्वरूप प्रकाशन, औरंगाबाद. व्दितिय आवृत्ती २०१०.
- ३) म्हणी आणि लोकधर्म, विठ्ठल वाघ, लोकवाङ्मय गृह, मुंबई, प्र.आ.१९९७.
- ४) ग्रामीण वाङ्मयाचा इतिहास, संपा-चंद्रकुमार नलगे, सुरेश एजन्सी, पुणे प्र.आ.१९९६.

□□□

पश्चिम महाराष्ट्रातील सोलापूर, सांगली सातारा या जिल्हातील काही तालुके हे दुष्काळाने होरपळले जातात. त्यामध्ये सांगोला, मंगळवेढा, माण, खटाव, आटपाडी इ. येथील माणसे नेहमी संघर्षमय जीवन जगत असतात. हा संघर्ष निसर्गाशी, सरकारी अधिकाऱ्यांशी, लोकप्रतिनिधींशी किंवा गावगुंड, सावकारी करणाऱ्या सावकारांशी असेल. हा संघर्ष अनेक साहित्यिकांच्या लेखनीमधून आलेला आहे. याच तालुक्यातून काही नामवंत साहित्यिक जन्माला आले. त्यामध्ये ग.दि.माडगूळकर, व्यंकटेश माडगूळकर, शंकरराव खरात, भगवानराव पंतप्रतिनिधी, ना.स.इनामदार, श्रीधर स्वामी, संत दामाजीपंत, कान्होपात्रा, चोखामेळा, लावणी सप्ताई सत्यभामाबाई पंढरपूरकर, गावक आनंद शिंदे, मिलींद शिंदे इ. होय.

वरील साहित्यिकांच्या पंगतीला नविनच एक नाव आज वाचकांच्या समोर येत आहे. ते म्हणजे प्रा. अनिल नवात्रे, नव्या दमाच्या, नव्या विचारांचा तरुणाईला मराठी साहित्याची प्रेरणा देणारा सामाजिक प्रश्नावर विचार मांडणारा. त्यांची छावणी : एक उद्वस्त गाव ही कांदबरी २०१६ मध्ये प्रकाशित झाली. त्याच्यापूर्वीही त्यांनी काही प्रमाणित लेखन केले आहे. लोणार समाजाला एकत्र जोडणारा लेखक. त्यांच्या छावणी एक: उद्वस्त गांव विषयी, त्यातील संघर्षाबाबत थोडसे

छावणी : एक उद्वस्त गाव ह्या कांदबरीमध्ये अनेक पात्रे आहेत, प्रत्येक पात्र ही वेगवेगळ्या संघर्षातून जातांना दिसतात. दुष्काळावर प्रकाश टाकणारी त्यावर मात करून मान सन्माने जीवन जगत असलेल्या, माणदेशातील माणसांचे जीवन विदारक दृष्य, शेतकऱ्यांच्या जीवनातील व्यथा, वेदना,

कांदबरीच्या लेखकाने स्वतः अनुभवले आहे. कांदबरीत काही प्रमाणात कल्पनिकता आलेली असली तरी तीमधील वास्तव नाकारता येणार नाही. कांदबरीत शेतकऱ्यांच्या जीवनात नेहमीच उपेक्षा व निराशा आलेली आहे. शेतकऱ्यांच्या दुःखाचा फायदा घेणारे काही डोंबकावळे उदा. गावाचा सरपंच, गावामध्ये सावकारी करणारे सावकार, ही निर्दयी मनाची माणसे देखील कांदबरीत दाखवताना राग, द्वेष, संताप ह्या सर्वांना गिळून गप्प बसणारा शेतकरी दिसतो. माणदेशातील वास्तव जीवनावर प्रकाश टाकणारी कांदबरी नवख्या लेखकाने अगदी अभ्यापूर्वक शेतकऱ्यांच्या प्रश्नांचा वेद घेतला आहे.

या कांदबरीची उपयोगिता शासनाला कशी उपयुगी पडते याचे उदाहरण म्हणजे कांदबरीतील बबलू नामक पात्राने शेतकऱ्यांना पाणी आडवा, पाणी जिरवा या संकल्पनेच्या माध्यमातून सांगितल्या आहेत. अन त्या जशाच्या तशा महाराष्ट्र शासनाच्या नावाने सुरू झाल्या.

छावणी : एक उदस्त गांव ही कांदबरी लेखकाने अत्यंत ग्रामीण ढंगाने लिहिली असल्यामुळे तीमधील भाषाशैली थोडी वेगळी वाटते. ग्रामीण माणसे, त्यांचे आचार, विचार, राहणीमान, धार्मिकता इथे दिसते. अनेक जाती धर्माची माणसे, आपल्या जातीला गोचीडासारखी चिकटून बसली आहेत. सर्वत्र दुष्काळ जरी असला तरी, सर्व माणसे सुख दुःखाला सामोरे जाणारी आहेत.

कांदबरीमध्ये दामूअण्णा, सदाअण्णा ही पात्रे वयोवृद्ध आहेत पण दुष्काळाची चिंता त्यांना लागून राहते त्यामुळे पांढूंगाला दुष्काळ टळावा, भरपूर पाऊस पडावा म्हणून साकडे घालणारी आहेत. वर्षानुवर्षे पंढरीची वारी करणारे वारकरी, दुष्काळामुळे वारीला गेलेच नाहीत. खूब रं दामूअण्णा, लय वंगाळ दिस पडलं रं !पुरा जन्मापासून असा कवा घडलं न्हाय बघ ! असे उद्गार काढणारे, दामूअण्णा कांदबरी मध्ये एक वेगळा ठसा उमटवतात.

कांदबरीमध्ये हृदय पिळवटून टाकणाऱ्या काही घटना घडलेल्या आहेत. कर्बाला व दुष्काळाला कंटाळून रामा कैकाडी लिबाच्या झाडाला रात्रीच फास घेऊन आपली जीवनयात्रा संपवतो. त्यामुळे त्याचा मुलगा बबलू, दोन वयात आलेल्या मुली, पत्नी हे कुटूंबच पूर्ण उदस्त झाले आहे. हे दृष्य म्हणजे निसर्गाने व सावकारी करणाऱ्या माणसानेच रामा कैकाड्याच्या, गळ्याचा फास आवळता म्हणायला हरकत नाही. रामा कैकाड्याच्या प्रेताची विटंबना करणारे सरकारी अधिकाऱ्यांना धारेवर धरणारे स्वाधी तुरुण कांदबरीला स्पर्श करून जातात. कांदबरी अनेक

पात्रांनी भरून राहिली आहे. कांदबरी सतत वेगवेगळ्या वळणात रूतून बसताना जीव अगदी कासावीस होतो.

दुष्काळामुळे माणसानाच पिण्यासाठी पाणी नाही तर शेती कशी पिकणार हा प्रश्न माणदेशातील माणसाना लागून राहिला आहे. जनावरांना चारा नाही, पिण्यास पाणी नाही, त्यामुळे जनावरे जनावरांच्या छावणीमध्ये सोडावी लागली, जनावरांच्या अंगाचा सापळा बघून जीव कासावीस व्हायचा, आपल्या जीवापाकडे कानाडोळा करायला देखील नकोसं वाटायचं.

आमदारकीच्या निवडणूका आल्या होत्या. सर्वेराव पाटील निवडणूकीला उभा होता. पाटलाच्या छावणीतील जनावरांना ओला, वाळका चारा भरपूर देऊ लागला. जनावरे काही दिवस मजेत जगत होती. सर्वेरावपाटील गुंडगिरी, दमदाटी करणारा, दादागिरी करून निवडणूक जिंकणारा एक क्रूर माणूस. प्रामाणिक पणावर अप्रामाणिकपणे विजय मिळवलेला गुंड माणूस कांदबरीत दिसून येतो.

रामा कैकाड्याची बायको संगिता खूपच सुंदर होती. सर्वेराव पाटलाची वाईट नजर तिच्या अंगभ्रंशांघावरून खिळत होती. सर्वेराव पाटलाकडून गहाण ठेवलेली जमीन खूप हुशारीने तिने बबलूच्या नावावर करून घेतली होती. त्याचा राग सर्वेरावला होता. त्याचा बदला घेण्यासाठी, छावणीतील संगिताच्या सोन्या बैलाला ठार मारले होते. सोन्याच्या विचाराने संगिता तडफमडून मरून जाईल असं सर्वेरावला वाटत होते. पण ती धीराने जगली हा राग सतत आमदार सर्वेराव पाटलाला होता. म्हणून आमदार व त्यांच्या गुंडानी संगिताची अविवाहीत मुलगी गौरीची इज्जत तुटून तिचा गळा आवळून ठार मारून संगिताचा बदला घेतला. माणूसकीला काळीमा फासणाऱ्या अनेक घटना ह्या कांदबरीत आहेत.

बबलूचे शिक्षण पूर्ण झाले होते. मंत्रालयातील सचिवपदाच्या परीक्षा देत होता. तो मंत्रालयात सचिव झाला. इकडे राधाचा संसार सुखाने चालला होता. संगिता मुलांचे सुख पहात होती. संगिताच्या डोळ्यात सर्वेराव पाटलाचा बदला घेण्यासाठी घडपडत होती. दरोख कोयत्याला धार लावत होती. अचानक पावसाच्या सरी आभाळालून कोसळत होत्या. सर्वेराव पाटील छावणीत पावसामुळे अडकून आहे हे तिला समजले. हातात कोयता घेऊन कोसळणाऱ्या पावसाची फिकीर न करता संगिता छावणीकडे धावत गेली. आमदार पाटलाने तिचा अवतार पाहिला. क्षणात कोणताच विचार न करता पाटलाचं मुंडक घडावेगळं झाले. बदला घेतल्याचं सुख तिच्या चेहऱ्यावर दिसत

28) जागतिकीकरणानील दारिद्र्य: भारतीय अर्थव्यवस्थेच्या संदर्भात प्रा. डॉ. शिधार्थ मेत्राम, भंडार	145
29) प्रसार माध्यमांचे मूलभूत साधन : भाषिक संवाद प्रा. एकनाथ शामराव पाटील, जि. कोल्हापूर	151
30) राज्याच्या अभ्यासाचे दृष्टीकोन डॉ. संभाजी संतोष पाटील, पुणे	155
31) रवी जीवनातील अस्वस्थ कोलाहल लक्ष्याक्षि मांडणारी 'लक्षणीय' कविता ... प्रा.डॉ. शोभा ऐकडे, बडनेर	160
32) शासनाच्या निर्मल प्राम योजनेच्या अनुषंगाने नेसरी प्रामपंचायतीची दिशा प्रा. ससाणे जगदीश केरावराव, नेसरी	163
33) काहलील गिब्रान आणि काव्यात्मक समाज क्रांती सुष्टे गोपीनाथ रेटे, मुंबई	168
34) गुरसागर में लोकतांत्रिक मूल्यों की अभिव्यक्ति अंशु दुबे, रीवा (म.प्र.)	172
35) उत्तराखण्ड में पौराणिक तीर्थ एवं आश्रम परम्परा डॉ. विनीता नेगी, गोपेश्वर (चमोली)	175
36) उत्तराखण्ड में पर्यटन से प्रभावित पर्यावरण –सुधार की आवश्यकता डा. सुनील पर्वार, मसूरी, उत्तराखण्ड	179
37) आचार्य हजारी प्रसाद द्विवेदी जी के उपन्यासों में स्त्री दृष्टिकोण डॉ. धनश्याम पाठक, सुल्तानपुर (उ०प्र०)	184
38) मुगलकालीन भूदान प्रथा का तत्कालीन सामाजिक, धार्मिक एवं आर्थिक व्यवस्था ... रश्मि, जयपुर	187
39) अंतर्सम्बन्धों को दर्शाता साहित्य और सिनेमा डा० कुमारी रीना, शिमला	192
40) भारतीय राजनीति पर कोरोना वायरस का प्रभाव डॉ. जगमोहन सिंह, गोपेश्वर (चमोली)	197
41) दलित महिलाओं के प्रति अपराध : एक समाजशास्त्रीय अवलोकन डॉ० संजय कुमार, मेरठ (उ०प्र०)	199

प्रसार माध्यमांचे मूलभूत साधन : भाषिक संवाद

प्रा. एकनाथ रामराव पाटील

मा. श्री अण्णासाहेब डांगे कला, वाणिज्य व विज्ञान
महाविद्यालय हातकणंगले, जि. कोल्हापूर

मानवी जीवन विकसनात संवादाचे स्थान अनन्यसाधारण आहे. सृष्टीवरील जीवांच्या निर्मितीनंतर इतर सर्व पशु, पक्षी, प्राणी या सर्वांत मानव प्राणी सर्वश्रेष्ठ ठरला. याचे मुख्य कारण त्याला निसर्गातच प्राप्य झालेली इतर प्राण्यांहून वेगळी अशी मौखिक अभिव्यक्ती आणि त्यातून त्याने विकसित केलेले संवादतंत्र होय. या संवादाच्या जोरावरच त्याने अनादिकालापासून आजतागायत आपले अभाटित्व सिद्ध केले आहे. त्यामुळे संवाद ही अखिल मानवजातीची मूलभूत गरज बनली आहे. आपल्या मनात सातत्याने निर्माण होणाऱ्या विचार भावनांची वाढ संवादाद्वारेच आपण इतरांच्यासमोर व्यक्त करीत असतो. त्यामुळे संवाद हा दोन किंवा त्यापेक्षा अधिक व्यक्तींमध्ये होणारी माहितीची, विचारांची देवाणघेवाण होय.

संवाद म्हणजे आदान-प्रदान, देवाण-घेवाण, संप्रेषण, संज्ञापन इत्यादी. थोडक्यात संवाद म्हणजे आपल्या मतांचा केलेला आदान-प्रदान किंवा देवाण-घेवाण होय. एका व्यक्तीद्वारे इतर व्यक्तीकडे अथवा व्यक्तीसमूहाकडे चिन्हाद्वारे घालणारी अंतरप्रक्रिया म्हणजे भाषिक संवाद.

ज्यावेळी विविध प्रसारमाध्यमांचा वापर करून भाषिक संवाद साधला जातो व तो संवादातील संदेश खूप लोकांपर्यंत जातो. त्यास जनसंज्ञापन असे देखील म्हणतात. मानवी जीवनात भाषिक संवादला अनन्य साधारण महत्त्व आहे. त्यामुळे संवाद हा परस्परमध्य

होणे पसर गरजेचे आहे. कारण मानवी जीवन हे भाषिक संवादावर अवलंबून आहे.

आपल्या मराठी भाषेचा विचार करायचा झाले तर विविध प्रसारमाध्यमांमध्ये तिचा होणारा वापर हा एकाएकी झालेला वापर नाही. व बदल नाही. प्रत्येक प्रसारमाध्यमांचा एक इतिहास आहे. आकाशवाणी, दूरदर्शन, वर्तमानपत्रे, चित्रपट, माहितीपट, नाटक, लोकनाटय, पत्तनाटय, कोर्टन, पिंगळ, जोशी, गोंधळी, वासुदेव या सर्वांनी भाषिक संवाद साधण्याचे कष्ट केलेले आहे. चांगले विचार जनसामान्यांपर्यंत पोहचविण्याचे काम या सर्वांनी केलेले आढळते. वरील प्रसारमाध्यमांपैकी आज पिंगळ, वासुदेव इत्यादी बदलत्या काळांनुसार मागे पडले आहेत. आजमितीला वर्तमानपत्रे, आकाशवाणी, मराठी नाटके, मराठी सिनेमा, मराठी पुस्तके, नियतकालिके इत्यादी प्रसार माध्यमे मराठी भाषेचा विविध अंगाने प्रसार करताना दिसत आहेत.

मानवाच्या प्रभावी व्यक्तिमत्त्वाच्या जडण-पडणीसाठी भाषा संवादाचे कार्य घडणे महत्त्वाचे असते. मराठी भाषेची मातृभाषेबद्दलची अनास्था पाहता व प्रसारमाध्यमांतून हिंदी, इंग्रजी मिश्रीत भाषाराळांचा वापर पाहता मराठीच्या भवितव्याची काळजी वाटते. त्यासाठी भाषेचे पुढील मूलभूत नऊ क्षेत्रे विकसित केली पाहिजेत श्रवण, भाषण, वाचन, लेखन, आकलन, कार्यात्मकता, व्याकरण, स्वयंअध्ययन, भाषेचा व्यवहारात उपयोग, शब्दसंपत्तीवर प्रभुत्व इत्यादीबरोबरच शुद्धलेखन, शब्दकोशाचा वापर, नियतकालिके, मासिके, वर्तमानपत्रे इत्यादींची अतिरूची वाढवून इंग्रजी शाळांतूनही मराठी भाषा अध्ययन, विज्ञानविषयक शिक्षण मराठीतून दिले गेले पाहिजे. यासाठी भाषेचे चिंतन करणारी अभिवर्ती भाषाविषयक अभ्यास, भाषाविषयक तळमळ इत्यादी गोष्टींचे उपक्रम राबवित्यास भाषिक संवादाचे व्यक्तिमत्त्व विकासासाठी लागणाऱ्या भाषिक कौशल्यांचाही विकास होणार आहे.

संवादाचे अनेक प्रकार आहेत. १) अत्मसंवाद, २) द्विव्यक्ती संवाद, ३) समूह संवाद, ४) जनसंवाद इ. वरील प्रकारच्या भाषिक संवादाशिवाय माणवाचे जीवन अशुभे आहे. हा संवाद फक्त मनुष्य प्राणीच

अवलंबतो. इतर प्राण्यांना हा भाषिक संवाद साधता येण अशक्य आहे.

प्राचीन काळी समाजजीवनाच्या सर्व व्यवहारा मध्ये गुरूकुल शिक्षण पद्धतीला एक वेगळे परिमाण प्राप्त झाले होते. या गुरूकुल शिक्षण पद्धतीतील गुरू-शिष्यांमधील संवाद हा इतर संवाद व्यवहाराचा व माध्यमांचा आदर्श होता. पुढे ऐतिहासिक काळात राजा व प्रजा असे दोन वर्ग निर्माण होऊन त्यांच्यातील संवाद हा आदर्शवत ठरला. ऐतिहासिक काळातील खलिता या माध्यमातूनही त्या त्या काळात संवादाची उतम भूक भागविल्याचे निदर्शनास येते. पण पुढे एकोणिसाव्या शतकापासून आधुनिक काळात विविध प्रसारमाध्यमे उदयाला आली. त्याद्वारे संवाद साधला जाऊ लागला. अर्थात विविध प्रसारमाध्यमांच्या निमित्ताने संवादतंत्राने घेतलेली झेप ही कल्पनातीत आहे. समाजजीवनाला व्यापून असणाऱ्या प्रसारमाध्यमांच्या अभिव्यक्तीच्या प्रत्येक घटकांचा संवाद हा मूलभूत पाया आहे. त्यामुळेच तर तो घटक जिवंत राहिला आहे. या अनुषंगाने प्रसारमाध्यमांचे मूलभूत साधन : संवाद यांचा विचार प्रस्तुत शोषनिबंधात केला आहे.

ब्रिटिशांनी आपल्या एकछत्री अंमलानंतर येथील राज्यकारभार सुरळित चालण्यासाठी कुशल प्रशासन यंत्रणा उभी केली शिवाय त्याच्या जोडीला आणखी एक गोष्ट आणली ती म्हणजे दळणवळणाची आणि प्रसारमाध्यमांची अनेक साधने होय. पोस्ट, तारयंत्रे, रेल्वे, वाहतुकीची विविध साधने इत्यादीसारखी दळणवळणाची विविध साधने रेडिओ, वस्तुपत्रे व नियतकालिके यासारखी प्रसारमाध्यमे, यातून खऱ्या अर्थाने संवाद क्रांती होण्यास मदत झाली. दुसऱ्याच्या नजरेतून समस्येकडे पाहण्याची व त्या सोडविण्याची कल्पकता प्रसारमाध्यमांद्वारे अधिक सुलभ झाली. लिहिणारा, बोलणारा आणि वाचनार, ऐकणारा या दोघात परस्परबद्दल विश्वास निर्माण होवू लागला. त्यातून दोघात कमी प्रत्यक्ष तर कमी अप्रत्यक्ष अर्थपूर्ण संवाद होवू लागला. संवादाची वेगवेगळी रूपे तयार होऊन संवादाचा वेग वाढला. व्यापही वाढला. समाज विकासाच्या प्रक्रियेमध्ये संवादला पुन्हा अधिक महत्त्व प्राप्त झाले. स्वातंत्र्यप्राप्तीनंतर भारतासारख्या

विकसनशील देशाने पंचवार्षिक योजनांद्वारे भारतीय समाजव्यवस्था व अर्थव्यवस्था यांच्या विकासाचा पाया मजबूत करण्याचा प्रयत्न केला. भरीतभर म्हणून १९९१ साली ऑर्थर डिकेल प्रस्तावानुसार मुक्त अर्थव्यवस्थेचे धोरण पत्करून जागतिकीकरणाचा पुरस्कार केला. त्यातच विकासाच्या नावाखाली खाजगीकरण स्वीकारले. माहिती आणि तंत्रज्ञानाच्या एका नव्या जगात आपण प्रवेश केला. हे जग कसे आहे? याचे बरे वाईट परिणाम काय? याची येथे चर्चा करण्यापेक्षा एक महत्त्वाचा परिणाम आपण यानिमित्ताने साधला. तो म्हणजे समाजजीवनाच्या सर्व स्तरात अनेक नव्या प्रसार माध्यमांचा आपण स्वीकार केला. याच्या जोडीने नवी संवाद कौशल्ये उदयास आली.

आधुनिक काळात माणसाच्या गरजा आवडी-निवडी व विचारसरणी यांचा विचार करून वेगवेगळ्या उत्पादन कंपन्या आपल्या वस्तु बाजारात आणत असतात या वस्तूंचे उत्पादन केल्यानंतर त्यांच्या वितरणासाठी बाजारपेठ व ग्राहक यांची आवश्यकता भासते. ग्राहकांनी वस्तूची खरेदी केली नाही तर त्यांचे उत्पादन कसे वाढणार? उद्योगाचा विकस कसा होणार? यासाठी आपल्या मालाची जाहिरात करणे आवश्यक असते, कारण व्यापार आणि उद्योग यांचे सामान्य माणसाशी संवाद साधण्यासाठी जाहिरात हे एक उपयुक्त साधन आहे.

समाजातील सर्व माणसाचे दैनंदिन व्यवहार संवाद व भाषेवर अवलंबून असते. भाषा व संवादाच्या माध्यमातून मानव आपल्या भाव-भावना विचार स्वतःला मिळणारा आनंद सहज प्रगट करतो. म्हणून भाषा व संवाद या माध्यमाला सर्वश्रेष्ठ ठरविले आहे. तसेच भाषा हे आत्मपरिक्षणाचे व विचारांचे एक अत्यंत प्रभावी असे साधन आहे. भाषिक संवाद सर्वांना जमेल असे नाही. त्यासाठी शिक्षणाची गरज आहे. लेखन, वाचन व बोलणे समजून घेणे वैचारिक देवाण-घेवाण करणे ही भाषा या माध्यमाची मूळ कौशल्ये आहेत.

मानवाच्या विकासासाठी त्याचे व्यक्तिमत्त्व सुधारण्यासाठी भाषिक संवाद कौशल्ये आत्मसात करणे महत्त्वाचे आहे. मानवी संवादामुळे व्यक्तित्वाच्या सामाजिक, शैक्षणिक, राजकीय आणि धार्मिक दर्जाही सुधारतो. या

सर्व गाष्टीमुळे व्यक्तिचे जागतिक पातळीवर त्याचे नाव होते. ती मानवसमुहात प्रसिद्धीस येते.

आज एकविसाव्या शतकात वावरत असताना जग हे एक गाव बनले आहे. असे जेव्हा आपण म्हणतो तेव्हा त्याच्या मुळशी माहिती आणि तंत्रज्ञानाच्या या नव्या जगात उदयाला आलेली विविध प्रसार माध्यमे आहेत. मौखिक, लेखन, पोस्ट, वृत्तपत्रे व नियतकालिके इत्यादी पारंपारिक माध्यमांच्या संवाद साधनांबरोबर रेडिओ, टेलिफोन, मोबाईल, इंटरनेट ई-मेल चॅटिंग आणि सोशल नेटवर्किंग इत्यादी सारख्या कितीतरी प्रसारमाध्यमांच्या आधारे आज संवाद ज्वरी झाली आहे. त्यामुळेच तर जग हे एक गाव बनले.

मौखिक आणि हावभावांच्याद्वारे साधला जाणारा संवाद हा तर मानवाच्या उत्पत्तीपासून चालत आला आहे. मानवी जीवनात याला अनन्यसाधारण महत्त्व आहे. आदिमानवापासून ते आजच्या आधुनिक आणि वैश्वीकरणाला मानवापर्यंत हा संवाद सर्वश्रेष्ठ मानायला हवा. कारण तो वेत तो हृदयापर्यंत जाऊन भिडणारा, कधीकधी भाषेपलिकडचाही असतो. ब्रिटिशांच्या राजवटीनंतर आधुनिक युगातल्या प्रवेशानंतर वरतपत्रे, नियतकालिके आणि जाहिरातीसारखी माध्यमे आणि त्याद्वारे साधला जाणारा संवाद यामुळे मानवी जीवन बदलू लागले. एक विचार अनेकांपर्यंत एकत्रवेळी नेऊन पोहचविण्यासाठी, समूह मनाला आवाहन करण्यासाठी संवादाचे एक प्रभावी साधन म्हणून ही माध्यमे महत्त्वाची ठरली. त्यातच पुढे विसाव्या शतकाच्या पूर्वार्धात रेडिओसारख्या माध्यमांची भर पडल्यामुळे समूह मनाशी अनेक पदरी संवाद साधण्यास मदत झाली. याद्वारे केवळ लिहिणाऱ्या, वाचणाऱ्यांशी एवढेच नव्हेतर ज्यांना लिहिता, वाचता येत नाही अशा सर्वांची, समाजजीवनतल्या सर्वच स्तरांमधल्या माणसांशी संवाद साधण्यास मदत झाली.

या प्रसारमाध्यमांबरोबर विसाव्या शतकाच्या उत्तरार्धात टेलिकम्युनिकेशन नेटवर्क हे एक महत्त्वाचे प्रसारमाध्यम उदयाला आले. यामध्ये टेलिफोन, ब्रॉडकास्टिंग (टी.वी./रेडिओ) आणि इंटरनेट यांचा समावेश झाला. आज दूरदर्शन आणि त्याद्वारे प्रसिद्ध होणारी शेकडो चॅनल्स यामुळे कोट्यवधी लोकांशी घरबसल्या

संवाद साधता येऊ लागला आहे. त्यामुळे लोकांच्या ज्ञानकक्षा रुंदावत आहेत. मानवी जीवनाशी संबंधित आरोग्य, विज्ञान, शेती, गुंतवणूक, देश-विदेशातील घटना-घडामोडी, खेळ, संगित आणि पाककृती इत्यादीशी अनंत मार्गांनी दूरदर्शन हे माध्यम सामाजिक, सांस्कृतिक विकासाच्या बाबतीत संवाद साधण्यासाठी पुरक ठरले आहे. इंटरनेट या माध्यमामुळे तर आज जग हे एक खेडे बनले आहे. यामुळे संवादाची पद्धतच बदलून गेली आहे.

जगातल्या कुठल्याही कोपऱ्यातल्या अगदी अपरिचित माणसांशीसुद्धा इंटरनेटद्वारे आज संवाद साधला जात आहे. सोशल नेटवर्किंगसारख्या माध्यमातून पूर्वी कधीही न पाहिलेल्या माणसांशी मैत्री करून, संवाद साधून उद्योगव्यवसायात विस्तारासाठी, आपल्या अडचणी सोडवणुकीसाठी त्याची मदत झाली आहे. फार काय अगदी जोडीदार निवडीपर्यंत आजच्या तरुणांने मजल मारली आहे. संवाद क्रांतीतील या अपघट वेगशी ज्याने जोडून घेतले आहे तो वैश्विक बनला आहे. मानवी जीवनाच्या ऐहिक प्रगतीसाठी ही संवाद ज्वरी उपकरक ठरली आहे. इंटरनेटवर वर्तमानपत्रे, संशोधन लेख वाचणे, हवी ती माहिती हव्या त्यावेळी जाणून घेणे, त्यासंदर्भात आपल्याला कधी अधिक माहिती असल्यास त्यात ती समाविष्ट करणे ही आज विकसित आणि विकसनशील देशातील लोकांची दैनंदिनी झाली आहे. संवाद साधण्याचा हा अप्रत्यक्ष मार्ग प्रसारमाध्यमांच्या बदलत्या रूपांमुळेच शक्य झाला आहे. ई-लर्निंगद्वारे घरबसल्या शिक्षणाची सोय झाली आहे. केवळ एका बटणात ज्ञानाचे भांडार उपलब्ध होत आहे. ई-कॉमर्स, ई-बिझनेस, ई-मार्केटिंग, ई-बँकिंग, ई-मॅन्युफॅक्चरींग आणि ई-कॅश याद्वारे कोणत्याही देशातील व्यक्तीशी अगदी कमीतकमी वेळेत संवाद साधून सुलभ व्यवहार करणे शक्य झाले आहे. ई-मेलद्वारे माहितीची त्वरीत देवाण-घेवाण होऊन संवादाच्या पद्धतीत आमूलाग्र बदल झाला आहे. पी.ट्यू.पी.नेटवर्क याद्वारे समान आवड दर्जा असणाऱ्या व्यक्ती संवाद साधू शकतात. वाय.फाय.द्वारे (वायरल फायडेलिटी) बिनतारी यागि आपण संगणाच्या आधार घेऊन संवाद साधू शकतो. ब्लॉग म्हणजे

संकेतस्थळ होय. विविध विषयाबद्दलचे स्वतःचे मत समजाला कळवे म्हणून व्यक्ती अगर संस्था ब्लॉग उघडते. किंवा दुसरी एखादी व्यक्ती असे संकेतस्थळ उघडून हवीती माहिती पाहू शकते. यावर लिखित, ऑडिओ, व्हिडीओ इ. स्वरूपात मजकूर असतो. राजकीय व्यक्ती, सिनेकलाकार, शास्त्रज्ञ यांच्यापासून ते अगदी समाजातल्या सामान्य थरातील व्यक्ती आपल्या चाहत्यांशी संवाद साधू शकते. गुगल, याहू इत्यादिसारख्या शोध यंत्रांद्वारे आपणास हवी ती माहिती केव्हाही मिळू शकते. विकिपिडिया तर हा अनेक भाषीय सामुहिक ज्ञान वापरचा मार्ग आहे. संवादाचा हा एक वेगळ्याच नमुना मानता येईल. कोणीही त्यामध्ये अधिक माहिती भरून सुधारणा करू शकतो. याशिवाय चॅट, रुम, फेसबुक, व्हाट्सअपद्वारे व्यक्ती आपली मते मांडू शकते वा दुसऱ्याची वाचू शकते.

भारतासारख्या खंडप्राय आणि विकासाच्या वाटेवर वेगाने प्रगती करणाऱ्या व जागतिक महासत्तेचे स्वप्न पाहणाऱ्या आपल्या देशात प्रसारमाध्यमांमुळे आज जगण्याने संदर्भ बदलत आहेत. याची अनेक उदाहरणे आपल्या आजूबाजूला पहावयास मिळतात. कोणतेही प्रसारमाध्यम आज मानवी जीवनाचा अविभाज्य भाग बनू पाहत आहे. माहिती तंत्रज्ञान क्षेत्रातील प्रसार माध्यमांच्या विकासाच्या अफाट वेगाने भारताने प्रगत म्हणून ओळखल्या जाणाऱ्या अनेक युरोपीय, पाश्चिमात्य देशांनाही मागे टाकले आहे. जगाचा पारंपारिक इतिहास पाहता राजकीय क्रांती आणि सामाजिक क्रांती हे दोनच शब्द समाजविकासाच्या प्रक्रियेत महत्त्वाचे वाटतात. पण आधुनिक युगात औद्योगिक क्रांती, हरित क्रांती हे शब्द परबलीचे बनले आहेत. त्या मॉलिक्यूल भविष्यकाळात जो इतिहास लिहिला जाईल त्यात आता माहिती तंत्रज्ञान क्षेत्रात प्रसारमाध्यमे आणि त्याद्वारे साधल जाणारा संवाद हा तंत्रज्ञान क्षेत्रातील क्रांतीचा निश्चिंतपणे समावेश होईल अशी स्थिती आहे.

वैद्यकीय क्षेत्रातही गेल्याचे निदान शोधून त्यावर उपचार पद्धती अधिक सुकर आणि सुलभ होण्याच्या दृष्टीने प्रसारमाध्यमांच्याद्वारे साधल जाणारा संवाद हा अधिक महत्त्वाचा मानला जात आहे. गंभीर रूग्णांचा ईसीजी, सीटी स्कॅन या गोष्टी डॉक्टर इंटरनेटवरून बघू

शकतात. आपल्या सहकाऱ्यांमार्फत त्या रूग्णांवर योग्य तो उपचार करतात. एखाद्या रूग्णांच्या बाबतीत अगदी गुंतागुंतीची स्थिती उद्भवली असेल तर व्हीडीओ कॉन्फरन्सिंगद्वारे ते आणखी काही डॉक्टरांशी त्या क्षणीच सल्लामसलत करू शकतात. अनेक शक्यतांचा विचार होऊ शकतो. आणि कमीतकमी धोक्याचा पर्याय निवडण्यासाठी हा सल्ला महत्त्वपूर्ण ठरतो. केवळ तज्ञ डॉक्टरांना या प्रसारमाध्यमांद्वारे साधल्या जाणाऱ्या संवादाचा उपयोग आहे असे नाही. तर वैद्यकीय शिक्षणाच्या तंत्रातही आता सुगमता आली आहे. बाय-पंचर विद्यार्थ्यांना अभ्यासासाठी एखादे मनुष्य शरीर उपलब्ध असे आता एलसीडी, व्हीडी इत्यादीसारख्या तंत्रज्ञानामुळे प्रत्यक्ष मनुष्य शरीराची गरज कमी भासून त्या माध्यमांद्वारे माहिती जाणून संवाद साधू शकतो. वैद्यकीय क्षेत्रात वरील प्रकारच्या कार्यात हल्लीची प्रसारमाध्यमे विलक्षण प्रभावी ठरत आहेत आज जागतिक पातळीवर व्हिडीओ कॉन्फरन्सिंगद्वारा वेगवेगळ्या विषयांतील तज्ञ आपले वैद्यकीय ज्ञान इतरांपर्यंत पोहचवत असतात. त्याचा फायदा असा होतो की, घरबसला जगातील वेगवेगळे प्रॅक्टिशनर्स, त्या त्या विषयातील तज्ञ डॉक्टर्स एकमेकांशी व्हिडीओ कॉन्फरन्सिंगद्वारा चर्चा करतात, आपल्या ज्ञानाची देवाण-घेवाण करतात. नवीन तंत्रज्ञान एकमेकांपर्यंत पोहचविण्यासाठी आणि ते जाणून घेण्यासाठी आज प्रसारमाध्यमे आणि त्याद्वारे साधल जाणारा संवाद ही काळाची गरज बनली आहे.

एकदरीत प्रगत तंत्रज्ञानाद्वारे आज आपण हजारो मैलावरून एखाद्या व्यक्तीशी एखादे बटन क्लिक केल्यास तासनतास संवाद साधू शकतो. वेळ, श्रम, पैसा या सर्वांची यातून बचत झाली आहे. पण इंटरनेट, एस.एम.एस., मोबाईल, ई-मेल, चॅटिंग आणि सोशल नेटवर्किंगद्वारे प्रसारमाध्यमांच्या साहाय्याने आज संवाद क्रांती होत असली तरी यामुळे विकसित झालेली संवादकौशल्ये टेक्निकल ओरिएंटेड होत आहेत. खरे तर सोशल नेटवर्किंग हे जरी आजच्या प्रगत युगातील अत्यंत सोयीचे साधन बनले असले तरी व्यावसायिक कार्परेट जगात ते वादग्रस्तही होत आहे. त्यामुळे त्याच्या वापरला काही एक प्रमाणात मर्यादा पडत

गौरीधर या विधीयव्याख्ये स्वकथ्य	डॉ. प्रजापत प्रजापत विरक्त	२१६
रंजनन लोकनाट्य - 'सपथी'	डॉ. वैद्यनाथी विरक्त जीवार्थ	२१७
महाराष्ट्र साहित्यकारांनी लोक साहित्यातील मुलींचा अभ्यास	डॉ. विद्यालक्ष्मी विरक्त	२१८
लोकगीत परंपरेतील डाका (डाकावाक्य) कुंभारवाचा	डॉ. एकनाथ प्रजापत परंपरी	२१९
कीर्तनसंस्कृतः विचार व शिस्त	डॉ. सुभाष कासुराज परंपरी	२२०
राजापुत्र साहित्यकारांनी कर्मानुसारचे परंपरागत राजकुल	डॉ. विकासराजराज परंपरी	२२१
सावकाशची विवाही: विधी व गणी	डॉ. अनुपम विरक्त	२२२
संस्कृतसंस्कृत	डॉ. योग इलमं संस्कृत	२२३
लोकसंस्कृतीचा वैज्ञानिक अभिप्रेत - लोककथा	डॉ. गणपत रामा खेडे	२२४
लोकसंस्कृतीचा उदभवः वास्तुविषय	डॉ. राजकी खेडेकर खेडे	२२५
गौरीधी सत्य परंपरेतील श्री-प्रतिमा	डॉ. मधुसूदन इलमं	२२६
विष्णुवाक्य : हिंदू-मुस्लिम सांस्कृतिक	डॉ. लक्ष्मी सुख मुकुट	२२७
सत्यवाक्य विष्णुवाक्य लोकसंस्कृत		
लोकसाहित्याचा जलवायु संदर्भात परंपरीत : एक अभ्यास	डॉ. लक्ष्मी सुख मुकुट	२२८
'अभिजात' लोकसाहित्यकार	डॉ. सुधीर खेडे	२२९
हूनने : लोकसाहित्याचे एक रूप	डॉ. संजयकुमार मधुसूदन मधुसूदन	२३०
लोकसाहित्यातील जीवन-विकासकालावधी	प्रतिभाश्री खडकुरी विरक्त	२३१
मराठी साहित्यातील लोकसाहित्य - इतर	डॉ. भारत विठ्ठलराज शिंदे	२३२

साहित्याचा विकास व बदलणारे घटक : साहित्याचा विकास	डुधाराज साहित्याचा विकास	१६१
बंगाली साहित्यातील विधीयव्याख्ये	डॉ. परमेश्वर महादेव शिंदे	१६२
लोकसाहित्यातील अर्थी ललित साहित्याचा अर्थ	डॉ. जय प्रकाश खेडे	१६३
कीर्तनसंस्कृत अभिप्रेतः 'अभ्यास'	डॉ. मधुसूदन मधुसूदन	१६४
लोकसाहित्याचा वैज्ञानिक अभिप्रेतः लोकगीत	डॉ. कदम संभाजी खेडे	१६५
लोकसाहित्यातील लोकसाहित्याचे विकास विषय	डॉ. मधुसूदन मधुसूदन	१६६
लोकसाहित्यातील लोकगीतः कर्मानुसारचे	विष्णुवाक्य विरक्त	१६७
अभिप्रेत लोकसाहित्यातील जीवन अर्थ	डॉ. मधुसूदन मधुसूदन	१६८
कीर्तन परंपरेचे विकास व साहित्यातील	डॉ. मधुसूदन मधुसूदन	१६९
महाराष्ट्रातील साहित्यातील लोकगीतः भक्तांचा अभिप्रेत	डॉ. मधुसूदन मधुसूदन	१७०
संत एकनाथांच्या साहित्यातील लोकसाहित्य	डॉ. मधुसूदन मधुसूदन	१७१
हूनने साहित्यातील जीवन अर्थ	डॉ. मधुसूदन मधुसूदन	१७२
महाराष्ट्रातील साहित्य - अर्थ व परंपरा - अभ्यास व वैज्ञानिक	डॉ. मधुसूदन मधुसूदन	१७३
प्रयोगात्मक लोकसाहित्याचा विकास अभिप्रेत	डॉ. मधुसूदन मधुसूदन	१७४
गौरीधी लोकसाहित्य	डॉ. मधुसूदन मधुसूदन	१७५
साहित्य व परंपरा लोकसाहित्यातील	डॉ. मधुसूदन मधुसूदन	१७६
अभिप्रेत लोकसाहित्यातील जीवन अर्थ	डॉ. मधुसूदन मधुसूदन	१७७
साहित्याचा विकास - जीवनसाहित्याचा विकास	डॉ. मधुसूदन मधुसूदन	१७८
मराठी लोकसाहित्यातील जीवन अर्थ	डॉ. मधुसूदन मधुसूदन	१७९

डॉ. एकनाथ शामराव पाटील
मा.श्री.अण्णासाहेब डांगे कला, वाणिज्य व विज्ञान
महाविद्यालय हातकण्णाले जि.कोल्हापूर.

'डाक' (डहाक) हा विधी म्हणजे मृत व्यक्तीच्या उत्तरजीवेच्या प्रकारातील एक विधी आहे . कुंभारकडून हा विधी केला जातो .यावेळी कुंभार डाकवाजवितात म्हणून या विधीला 'डाक' म्हणतात.कुंभार समाज व मराठा समाजांमध्ये हा कुलाचार विधी म्हणून पाळला जातो. कुंभारकडून अत्य क्रियाकर्म करून घेतल्याशिवाय मुताव्यास मोक्ष मिळत नाही अशी श्रद्धा हा विधीमागे आहे.

डहाकाचा प्रारंभ कसा झाला हे 'डहाका' (डहाका)च्या प्रारंभ कथेत कवी रामा बाळा यानी सांगितले आहे.नारदाच्या सांगण्यावरून पांडवानी पंडू राजाचे उत्तर क्रियाकर्म कार्य केले त्या कार्याच्या वेळी व्यासांनी त्यांना अठरा पैजा आणावयास सांगितल्या . त्यात डहाका (डाक) प्रथम आणावयास सांगितली.

व्यास म्हणे आधी आणा डहाका त्यायोगीता मुक्ती
चौवेदाच्या नादी तिच्या पंडू उधराती

ही डहाका / डहाका भर्गवक्रुषीची कन्या भर्गवक्रुषीच्या दंडातून तिचा जन्म झाला .व्यासांनी अयोनी जन्म असलेली कन्या या विधीला मागितली व पांडवानी विनंती करून ही भर्गवक्रुषी कडून कार्यासाठी आणली . अन उत्तर क्रियांमध्ये डहाका / डाकेचा अप्रपूजेचा मान सांगितला. अशा प्रकारे पांडवपित पंडू राजाच्या जाग कार्यापासून डाक वाजविण्यास प्रारंभ झाला .तेव्हा पासून म्हणजे सुमारे पाच हजार वर्षे पासून डाक वादन पांपसा सुरू झालेली दिसून येते.

डाक वाजविण्याचा विधी मृताच्या अकराव्या दिवशी केला जातो.मगत व्यक्तीच्या घरी हे क्रियाकर्म करणारे उपाध्ये /मैतर कुंभार समाजाचे असतात. हा विधीच्या वेळी डाका (डहाका) हे डमरू च्या आकाराचे वाद्य असते . त्याच्या भोवती झांज हे वाद्य असते. काही ठिकाणी टाळ हि वाजवितात . पाच ऊस बांधून एक चौक केलेला असतो. त्यामध्ये फुलाची माळ घापलेल्या नारळासाह करारा असतो .त्या चौकात अठरा पानांच्या विडयावर अठरा पैजा म्हणजे तांदळाच्या पिठाची अठरा चिजे तयार करून ठेवतात . त्यात प्रथम गणपती , नारद , कृष्ण ,महादेवाची पिंड शीर, गाय वासरू , गडे, सावज (जनावर) सुर्य, नाग, सुवर्ण, गिणळ, शिडी, मृतपिंड (स्त्री /पुरुष) केदाळभूल, कावळा, पिरामृत, अमृतकुंभ इत्यादी चिजे म्हणजे (पांडवानी आणलेल्या अठरा पैजा) तसेच केळीच्या खुंटाची मंडपी (घर) तयार केलेली जाते. त्यास तीन दोरे ठेवलेली असतात.नंतर चौकात खाऊच्या पानाची माळ बांधलेली असते.ही माळ बांधण्याचा अधिकार व सोडण्याचा अधिकार मृत व्यक्तीच्या भाव्यालाच असतो. मुताच्या दोन्याने कलहाला नववेढे घालतात. सव्वावर पांढरे कापड, सुपान्या, फळे इत्यादी साहित्य असते. त्यानंतर गणेश व डाक पूजन करतात.

ISSN No. 2319-6025 लोकसंस्कृतीची आविष्कार रूपे । २३७

- १५ . काळ आला होता पण वळ आला नव्हता - पूर्ण नाश होण्याचा वळ आला असताना ती टाळून निभावून जाणे.
१६. असेल तेव्हा दिवाळी नसेल तेव्हा शिमागा - कमाई भरपूर झाली की चैन करावची व कमाई नसली की उपाशी राहावचे.
- १७.ओल्याबरोबर सुकेही जळते - दृष्टांच्या करणीने त्यांचे नुकसान तर होतेच पण त्याबरोबर सज्जन लोकानाही त्रास होतो.
- १८ . मनात मनोरे पुढे ताट कोरे - मनात पुष्कळ इच्छा असतात पण गरिबीमुळे त्या पूर्ण होऊ शकत नाहीत.
- १९ . माय तशी बेंटी गाढू तशी रोटी - आईचे गुण मुलीत उतरतात धान्याच्या दर्जानुसार त्यापासून केलेले अन्नही त्याच दर्जाचे होते.
- २० . मन धिती ते वैरी न धिती - मनात जेवढे वाईट विचार येत असतात तेवढे शत्रुही करत नाहीत.

समाप्तेष :

म्हणी या समाजाबला अतिशय सोप्या आहेत. त्यांचे अर्थ माहीत असतील तर अडाणी माणूस देखील सहज या म्हणी वापरू शकतो. लोकसाहित्य हे मौखिक पद्धतीने चालत आल्यामुळे हजारो वर्षापासून म्हणी एका पिढीकडून दुसऱ्या पिढीकडे चालत आलेल्या आहेत त्यामुळे यामध्ये नव्याने फारशी भर पडली नाही म्हणून हा एक छोट्या व सुटसुटीत असा लोक वाड्यामय प्रकार आहे ,की त्यामध्ये स्पष्ट व सहज समोरच्याला काही सांगितले जाते परंपरेने चालत आलेला हा म्हणीचा लोकसाहित्यातील व जनमानसातील वारसा ग्रामीण भागातील स्त्री-पुरुषांनी जपलेला आहे. यातूनच महाराष्ट्राची संस्कृती जिवंत आहे. त्याबद्दल चे संकलन तासागाव हातुसगातील विविध व्योमटातील व्यक्तींकडून केलेले आहे.संदर्भा मध्ये त्या प्रातिनिधिक व्यक्तींचा उल्लेख केला आहे .

- १ . सोनबाई बबन पाटील.
- २ . अशोक कदम .३.सुमन बायटंडे.

२३६ । लोकसंस्कृतीची आविष्कार रूपे ISSN No. 2319-6025

नंतर हाक वाजवत कुंभार उपाध्ये सुरवातीस गण म्हणतात. त्या गणामध्ये 'गणपतीस वंदन' करून या कार्यास बावत्र बौरांना बोलावले जाते. तसेच अठरा पैजांची नावे घेतली जातात. तसेच डहाका प्रारंभव म्हवी हि त्वातून गाविली जाते. गणानंतर 'पानाडी' म्हटली जाते. 'पानाडी' म्हणजे पाणी पाजण्याच्या वेळचे गीत. ह्या विधीमध्ये मयताचा मुलगा / वारस कासंडी घेऊन बसलेला असतो. व पाण्याची धार घालतो. आग्नेय-पाव्हणेरावळे समाजातील घरतील माणसे मृतात्म्यास पाणी पाजतात. म्हणजे खाऊची दोन पाने घेऊन त्यावर पैसे ठेवतात. मृताचा वारस त्या पानावर पाण्याची धार सोडतो. पाणी पाजणारी व्यक्ती तीनवेळा पयत व्यक्तीच्या पिंडाला पाणी पाजतात. यावेळी उपाध्ये मंडळी हाक वाजवित पाणी पाजणाऱ्या व्यक्तीचे मयत व्यक्तीशी असलेले नाते संबोधुन गीत गातात. त्या गीताचे स्वरूप पुढील प्रमाणे असते.

एकादशी एक वृष बारशी कारण । उपवास घाली आपल्या मावळ्या कारण ॥
 भाषीयाच्या उपवास होईल उदार । होईल उदार आज पाव्हणा पवी कारण ॥
 ओवाळा ओवाळा तुम्ही साजवी गोत्र । गोत्र संगे काशी कापूर चंदनाच्या राशी ॥
 सकाळ गोत्र मिळून तुम्ही पाणी पाजावं । सुवर्ण धार तुम्ही घाला तयाला ॥
 असे गीत पाणी पाजताना गाविले जाते. ह्यातून मृतात्म्याचा उदार होऊन त्यास सद्गती मिळते असा असा भाव व्यक्त होतो.

हाक विधी संध्याकाळी असेल तर पाणी पाकून झाल्यानंतर सर्वांना जेवावला परवानगी दिली जाते. जेवणानंतर पुन्हा हाक गीते गाविली जातात. या हाकांच्या गीतामध्ये प्रामुख्याने देवदेवतांची बर्पने व कथागीते असतात. या गीताचे स्वरूप सर्व साधारणपणे गौपळी, बासुदेव, पांगुळ यांच्या गीतासारखे असते. पण गौपळी गीतासारखे त्यात नाट्य नसते. या कथागीतात 'नगावलाची कथा' 'पंडुराजाची कथा' 'नारदाख्यान', 'कमठाख्यान', 'हरीशंद्र- तारामती आख्यान', 'गंजे सावजकथा' 'चक्रव्यूह कथा', 'अष्टमेघ कथा' इत्यादी आख्याने गीत स्वरुपात गात गात एक-एक त्याचा अर्थ सागत असतो. एखादा अभंग किंवा गौळण म्हटली जाते. त्यातून अध्यात्माची बर्चा केली जाते. सराठवाड्यात डहाकाच्या गीताबरोबरच सवाल जबाबबेची कार्यक्रम 'कल्पी तु-याप्रमाणे' होतात. ज्या स्वरुत डहाका वाजवला जातो तेवढ्याच स्वप्नप्रमाणाने प्रश्नाची उत्तरे देण्याची चढाओढ दोन्ही पक्षात असते. त्यात डहाका वाजविणारा 'जान्याला' प्रश्न विचारतो व जान्या त्याची उत्तरे देतो. कथा गीतात अध्यात्मिक आशय असतो. सवाल जबाबाच्या अध्यात्मिक कवनाचे स्वरूप लावण्यासारखे असून त्यात शेवटी रचनाकाराचे नाव गोवले जाते. मुंजा, नरसिंह व कामाचिंही गाने कार भक्तिभावाने गाविले जाते. मंजोबाच्या गाव्यात एका बाळाचा अंत झाल्याची करून कथा येते,

आर तो मुंजा येल्हाळ रे । बाळा मुंजा रे '

माण कसावान आलं रे. । बाळा मुंजा रे '

नंतर 'आत्मा कुडी भांडण' हे गीतरुपाने सादर केले जाते.

प्राण गेला होडी होडी । आत्मा टाकून गेली कुडी

कलताची गत न्यारी । तुटली स्वर्गाची देरी

असा अध्यात्माचा प्रारंभ असलेली गीते गाविली जातात. या गीताचा अर्त असले नावे गोवित असतो. हा कार्यक्रम एवजप्र चालतो. दिवसा डाकेचा कार्यक्रम असेल तर कथा सांगितली जात नाही. राहिलेली पुढील विधीगिते पहाटे म्हणतात. त्यात 'भातके' हा गीत प्रकार असतो.

ऐशा ऐशा धावी देवा संसारी यावं । धावीच्या वादनातून जीवन वाढावं ॥

वेकुंठ भवती आज राज्य करावं मांग । आपल्या भावीयाला बरावा राखावा ।
 भातकानंतर मृत व्यक्तीचे नाव घालून 'गंडपी' गाविली जाते.

.....च्या इवानाला केळीचं हो खांब

केळीचं हो खांब, त्याला उसाचा डोब

एहे पुण्य धडो तुम्हा सकळीजना ।

त्यानंतर 'मार्ग / वाटा' गाविल्या जातात. त्यात मृतात्म्यास योग्य मार्ग कोणता तो सांगितला जातो. नंतर 'आरती' केली जाते. त्या आरतीमध्ये मृताच्या कपिला गावीच्या शेपटीला धरून स्वर्गी जातो. अशी श्रद्धा त्यामध्ये व्यक्त केलेली असते.

काळी कपिला गाऊजी तिला येताचा दावा

..... नावे गाव वासरू सोडवा

गाऊजीचा शेपट धरून बैसासाला जाव. शिव हर हर ॥

आरती संपल्या नंतर हा विधी पूर्ण होतो. या विधीपाठीमागे जोतिबा, खंडोबा, यशवती इत्यादी लोकदेवता प्रमाणे मृतात्मा देवत्व ठपला जावा असा श्रद्धेचा भाव असला असे वाटते. हाक विधी प्रामुख्याने अंत्य क्रियाकर्मांच्या वेळी केला जातो. हा विधी संपूर्ण महास्राष्ट्रप्रभ केला जातो. भारतात काही राज्यात केला जातो. काही ठिकाणी फक्त गीते गाविली जातात. पाकाल्य देशात इंग्लंड मध्ये मृतात्म्याच्या स्मृतीश्रित्त्व लोकगीते गातात. त्यांना 'रुश्रीर' म्हणतात. रशिया मध्ये 'ब्रिलहळब 'बिगी' तर आयरिस भाषेत 'जशाशपी' म्हणतात.

हाक परंपरेच्या मागील सांस्कृतिक पार्श्वभूमी त्याविषयीचा लोकप्रभ, विधी करण्याच्या पद्धती त्यासाठी लागणारी साधने वादवे विविध साधने कथात्मक संदर्भ देत आजही परंपरा कुंभार समाजात सुरू असल्याचे पहायला मिळते. मानवी भाव भावनांचा जीवनानुषाचा कलात्मक आविष्कार 'डहाक' सारख्या विधीद्वारे जतन केला आहे, संदर्भ

लोकसाहित्याचे स्वरूप : डॉ. प्रभाकर मांडे.

लोकसाहित्य कला आणि संस्कृती : गंपारे, रोंगटे, मिसाळ

मराठी लोकसंगीत : शारद खवहारे

लोकसांस्कृतीचे उपासक : रा. चि. वेरे

लोकसांस्कृतीचा अंतःप्रवाह : शारद खवहारे

गाव गाड्याबाहेर : प्रभाकर मांडे

लोकसाहित्य, लोकसांस्कृती : विद्या खवहारे

Impact Factor-7.675 (SJIF)

ISSUE No-(CCCXVIII) 318 (D)

ISSN-2278-9308

September-2021

B.Aadhar

Peer-Reviewed & Refreed Indexed

Multidisciplinary International Research Journal

Thoughts and Works of Dr. Babasaheb Ambedkar

Chief Editor
Prof. Virag S. Gawande
Director

Editor
Dr. Pramod S. Meshram
I/c Principal,

This Journal is indexed in :
- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
- Cosmos Impact Factor (CIF)
- International Impact Factor Services (IIFS)

For Details Visit To : www.aadharsocial.com

Aadhar PUBLISHED BY

		डॉ. सखाराम डाखोरे	
37	'घडई' कांदवरीतील आंबेडकरी विचार	डॉ. संजय शामराव पाटोळे	172
38	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे कामगार विषय विचार व कार्ये	संताजी महादेव गावकरे	176
39	ध्यासपुरुष डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर आणि त्यांची पत्रकारिता	श्री. संतोष मारुती लोंडे	179
40	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांच्या विचारांचा भारतीय साहित्यावरील प्रभाव	प्रा. डॉ. शरद खांडेभराड	183
41	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर प्रणित स्त्री मुक्ती लढा आणि भटक्या विमुक्त जाती जमातीतील स्त्रीया - एक अवलोकन	प्रा. सौ. शेख. एस. एम	187
42	स्त्री उद्धारक डॉ भीमराव रामजी आंबेडकर	प्रा. बाजुळगे शिवराज पुरुषोत्तम	193
43	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांची प्रेरक पत्रकारिता	डॉ. शोभा इहाळे	200
44	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे कृषीविषयक धोरण आणि कृषी संपन्न संपन्नतेसाठी मांडलेल्या उपायोजना	डॉ. सीताराम म्हस्के	204
45	'उत्थानगुंफा'तून प्रतिबिंबित झालेले आंबेडकरी तत्वज्ञान	डॉ. उषा सोरते	211
46	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर व समतेसाठीचे सत्याग्रह	डॉ. उत्तम छाजू राठोड	217
47	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे शिक्षणविषयक विचार व कार्ये	डॉ. वैभव प्रकाश देहकर	222
48	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे शैक्षणिक कार्ये : एक चिकित्सक अभ्यास"	डॉ. विनोद संभाजी सोनवणे	228
49	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर आणि हिंदू कोड बिल	प्रा. डॉ. व्ही. जी. भास्कर	232
50	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर व कामगार सुधारणा	प्रा. डॉ. शारदा गोविंदराव बंडे	235
51	दलित वंचितांच्या शिक्षणाविषयी डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांची भूमिका	डॉ. सतीश कामत	238
52	राष्ट्रनिर्माण में डॉ. बाबा साहेब आंबेडकर की भूमिका	डॉ. संतोष रायबोले	241
✓ 53	महार वतन बिल - डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचा समाजशास्त्रीय व अर्थशास्त्रीय दृष्टिकोन	डॉ. सरवदे संधमित्रा विठ्ठलराव	246
54	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचा महिलाविषयक दृष्टीकोन व कार्ये	प्रा. सौ. रश्मी रमेश देसाई	250

महार वतन बील - डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचा समाजशास्त्रीय व अर्थशास्त्रीय दृष्टिकोन
डॉ. सरवदे संघमित्रा विठ्ठलराव
सहयोगी प्राध्यापक, इतिहास विभाग मा. श्री. आण्णासाहेब डांगे कला, वाणिज्य व विज्ञान
महाविद्यालय, हातकणंगले जि. कोल्हापूर

जाती संस्थेवर आधारित गावगाड्यांचे एक अर्थशास्त्रीय, समाजशास्त्रीय, राज्यशास्त्रीय व मानसशास्त्रीय उत्त्वज्ञान आहे. डॉ.बाबासाहेब आंबेडकरांनी महार वतन बील मांडताना या उत्त्वज्ञानाची चिकित्सा केली. वतनदारीने महार समाजाची अपप्रतिष्ठा तर केलीच पण त्यांना साचार आणि दीनवाणी बनवले होते. उद्दिष्ट : डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी महार वतन बिलासंबंधीची समाजशास्त्रीय व अर्थशास्त्रीय दृष्टिकोनातून केलेली चिकित्सा स्पष्ट करणे.

वतनाची व्याख्या : वतन हा शब्द 'वर्तन' (उपजीवीकेचे साधन) या संस्कृत शब्दापासून निघाला आहे. राहण्याच्या अरबी भाषेत वतन म्हणतात. जातघंदा, वंशपरंपरागत कामे, चाकरी, नेमणूक, उत्पन्न, अधिकार, मानपान, हक्क, वडिलोपार्जित मिळकत, स्थावर अगर स्थावरच्या योग्यतेची मालमत्ता, जन्मभूमी या सर्वांना वतन शब्द लावतात. वतन धारण करणारा तो वतनदार गावाच्या वसुलावर पिकावर, हरजिनसावर देऊळ दर्गासारख्या धर्मादायावर किंवा गावकऱ्यांच्या संस्कारांवर, धर्मकृत्यांवर ज्यांचा थोडाफार पिढ्यान्पिढ्या अगर व्यक्तीविशिष्ट निरंतर काही काळापर्यंत हक्क आहे ते सर्व वतनदार होत. थोडक्यात, वतनामध्ये वंशपरंपरेचा हुद्दा व वतनी मिळकत या दोन्ही गोष्टींचा समावेश होतो.

वतना संबंधित इंग्रजांनी केलेले कायदे : इ.स. १८३९ चा अक्ट २० अन्वये इंग्रजी सरकारने परगणे वतनदाराची चाकरी बजा करून त्यांना नक्त नेमणूका ठरवून दिल्या. पाटील कुलकर्णींची चाकरी वंशपरंपरेने कपम करून त्यांना त्यांच्या सर्व परभारे उत्पन्नाबद्दल वसूल रकमेवर रोकड मुशाहिरा ठरवून दिला आहे.^१ चाकरी बद्दल रोख वतन देण्याची पद्धत चालू झाली. पुढे १८७४ साली वंशपरंपरेच्या हुद्यासंबंधाचा फायदा पास करण्यात आला. साधारण लोकांमध्ये वतनाचा कायदा या नावाने हा कायदा प्रसिद्ध आहे.^२ या कायद्यात वतनदार म्हणजे सरकार उपयुक्त गावकामगार असे सरकारने ठरवून टाकले होते. पाटील, कुलकर्णी, चौगुला, जागल्या व महार हे उपयुक्त गावकामगार म्हणून राखून ठेवण्यात आले होते.

सन १८७४ च्या जुन्या वतन कायद्याच्या काही कलमांमध्ये दुरुस्ती करण्यासाठी महार वतन बील मांडण्यात आले.

महार वतनाचे स्वरूप : गावगाड्यांच्या कारभारात पाटील, कुलकर्णी, चौगुला, जागल्या व महार हे घटक महत्त्वपूर्ण होते. त्यात महारांचे स्थान सर्वात खालचे होते. महारांना मुलकी व फौजदारी स्वरूपाची कामे करावी लागत होती. गावाचा श्रीव व शेताचा बांध-उरळ्या ध्यानात धरणे, त्या न मोडल्या जातील अशी खबरदारी घेणे व त्या बद्दलच्या भांडणात पुरावा देणे, दरोबस्त पिके व खळी राखणे, रात्री काळी, पांढरीत गस्त घालणे, गावाचा वसूल तहसिलात घेवून जाणे, अधिकारी गावात आल्यावर त्यांची सोय करणे, अशी प्रशासकीय कामे याशिवाय चावडीपुढील व गावाचे रस्ते झाडणे, गाव साफ ठेवणे, मेलेले जनावर ओढणे, मयताचा निरोप देणे, याशिवाय घरकी कामेही त्यांना करावी लागत होती. थोडक्यात, गावातील जेवढी प्रशासकीय, घाणीपुणीची व उन्हातान्हातील कष्टाची अशी कामे त्यांना करावी लागत होती. विशेष म्हणजे, महारांना ही कामे जबरदस्तीने करावयास लावली जात असत.^३

दलित पॅथर : दलित अस्मितेची चळवळ

डॉ. सरवदे संघमित्रा विठ्ठलराव, सहयोगी प्राध्यापक, इतिहास विभाग,
मा. श्री. अण्णासाहेब डांगे कला, वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय, हातकणंगले.

sanghmitra99@gmail.com

आंबेडकरी तत्त्वज्ञानाची बैठक बुद्ध, कबीर, फुले, शाहू व आंबेडकर या वैचारिक परंपरेवर आधारलेली आहे. ही वैचारिक परंपरा केवळ दलितच नाही तर समग्र बहुजनांच्या परिवर्तनाचा जाहीरनामा मांडते. म्हणजेच, दलित, शोषित, सर्व जातीय, सर्व धर्मीय स्त्रिया व बहुसंख्य समाजाच्या विकासाची दिशा या विचारसरणीत मांडली आहे. देशातील तत्कालीन ब्रिटिश राजवटीच्या आगमनाने दलित चळवळीच्या उभारणीसाठी अनुकूल पार्श्वभूमी तयार केली गेली. महात्मा फुले, राजर्षी शाहू महाराज व डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी दलितांच्या प्रश्नांवर सखोल संशोधन करून व त्याची मिमांसा करून त्यांनी समतेसाठी लढे उभे केले. दारिद्र्य आणि सर्व प्रकारच्या गुलामगिरीने गांजलेल्या या समाजाला उन्नतीचा मार्ग गवसला.

भारताला स्वातंत्र्य मिळून नवी राज्यव्यवस्था अस्तित्वात आली, त्यानुसार भारतीय राज्य घटनेने कागदोपत्री सर्वाना समान अधिकार बहाल केले. परंतु, राज्यघटनेने प्रदान केलेले स्वातंत्र्य, नागरिक हक्क व समानतेची संधी दलितांना नाकारण्यात येत होती. राज्यघटनेने अस्पृश्यता नष्ट केली असली तरी समाजामध्ये अजूनही अस्पृश्यतेची वागणूक त्यांना मिळत होती. चातुर्वर्ण्य व्यवस्था व तिच्यातून निघालेल्या रूढी परंपरेचा प्रभाव भारतीय उच्च वर्णियांवर होता आणि आजही काही प्रमाणात तो दिसतो आहे. हा भेदाभेद नष्ट करून दलितांना न्याय मिळवून देण्यासाठी दलित पॅथरची चळवळ उदयास आली.

1970 च्या दशकात अमेरिकेतल्या कृष्णवर्णीय लोकांनी मार्टिन लुथरच्या अहिंसात्मक मार्गाने गेलो तर आपल्याला सहज न्याय मिळणार नाही, त्यामुळे क्रांतिकारक संघटनाच आपल्याला न्याय मिळवून देईल या हेतूने ह्यूवी न्यूटन व बॉबी सील या दोन शिलेदारांनी कॅलिफोर्नियात ब्लॅक पॅथरची स्थापना केली होती. याच धर्तीवर भारतामध्ये दलित पॅथरची सुरुवात झाली.¹

थोडक्यात, 'टिट फॉर टॅट' म्हणत, 'दलितांवर अत्याचार घडेल तिथंच उत्तर द्यायचं', अशा आक्रमक ध्येयाने पछाडलेल्या बंडखोर तरुणांनी दलित पॅथरची स्थापना केली, त्याला नूकतीच 50 वर्षे पूर्ण झाली आहेत.

उद्देश्य :

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या विचारांची ताकद घेऊन दलितांमध्ये आत्मविश्वास आणि सामर्थ्य निर्माण करणाऱ्या या जहाल विचारसरणीच्या दलित पॅथरच्या कार्याचे महत्व अधोरेखित करणे.

दलित पॅथरची चळवळ उदयास येण्यास खालील घटना कारणीभूत ठरल्या.

इंदापूर बावडा प्रकरण :

नामदेव ढसाळ, राजा ढाले हे 'दलित पॅथर'च्या चळवळीचे संस्थापक होत! ढसाळ हे सुरुवातीला कामगार व शोषित लोकांसाठी काम करणाऱ्या जॉर्ज फर्नांडिस यांच्या पक्षात काम करत होते. या पक्षामधले ज्यादा तर लोक मागासवर्गांशी संबंधित असतानाही इंदापूर-बावड्याच्या प्रकरणात पक्षप्रमुखांनी लक्ष न घातल्याने नामदेव ढसाळ अस्वस्थ होते. इंदापूर बावडा प्रकरण म्हणजे पुणे जिल्ह्यातील इंदापूर तालुक्यात बावडा या गावी स्पृश्यांनी अस्पृश्यांवर घातलेला बहिष्कार होय! महाराष्ट्र शासनाच्या मंत्रिमंडळातील सदस्य शंकरराव पाटील यांचे बंधू शहाजीराव पाटील यांनी हा बहिष्कार घातला होता आणि सरकार त्यांच्यावर कोणतीही कारवाई करत नव्हते. या प्रकरणात राज्यमंत्री असलेले शंकरराव पाटील यांनी राजीनामा द्यावा, अशी लोकांनी मागणी केली. दलित युवक आघाडी, युक्रांद व समाजवादी युवक सभेच्या कार्यकर्त्यांनी शंकरराव पाटील यांचा राजीनामा मागीतला. दलितांवर असे अनेक प्रकारचे अन्याय होत होते.²

एलिया पेरूमल कमिटी : सन 1965 साली दलितांवर होत असलेल्या अन्याय अत्याचाराचा अभ्यास करून त्यावर उपाय सुचविण्यासाठी ही कमिटी नेमली होती. या कमिटीने 1970 साली आपला रिपोर्ट संसदेसमोर ठेवला. या अहवालात वर्षात 1,177 दलितांचे खून नोंदविण्यात आले होते. पण प्रत्यक्षात ही संख्या कित्येक पटीने अधिक होती.¹

रिपब्लिकन पक्षातील फुट :

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरानंतर त्यांच्या कल्पनेतील रिपब्लिकन पक्षाला फुटीचे ग्रहण लागल्यामुळे आंबेडकरी चळवळ यांबल्यासारखी झाली व दुसऱ्या बाजूला दलितांवर होणाऱ्या अन्याय अत्याचाराचे प्रमाण वाढत गेले. इ.स. 1970नंतर रिपब्लिकन पक्षाने रस्त्यावरचे जन-सामान्यांचे प्रश्न घेऊन लढण्याऐवजी राखीव जागा, सवलती या सुरक्षित प्रश्नांवरच काम करू लागल्याने पक्षाचा जन-सामान्यांवरचा प्रभाव कमी झाला. दलित समाजावर होणारे अन्याय, अत्याचार, त्यांच्यावर गावो गावी टाकले जाणारे बहिष्कार, एलिया पेरूमल समितीने दलितांवर होणारे अन्याय-अत्याचारांची दिलेली आकडेवारी अशा कारणांमुळे दि. 9 जुलै 1972 रोजी दलित पंथरची स्थापना झाली. 'सम्यक क्रांती आमचा संकल्प' हा त्यांचा नारा होता. नामदेव हसाळ, राजा ढाले, ज. वि. पवार हे प्रभूती लेखक लढाऊ व आक्रमक भूमिका घेऊन सामाजिक व राजकीय मैदानात उतरले होते. सवलतीच्या व निवडणुकांच्या नेभळट राजकारणाला तसेच, हिंदूमधील पुनरुज्जीवनवादी शक्तींना स्पष्ट विरोध करून सर्वांगीण क्रांतीची जहाल भाषा हे तरुण उच्चारत होते. थोडक्यात, भारतीय समाज व्यवस्थेमध्ये दलितांना मिळालेल्या अमानुष वागणुकीतून व संतापातून दलित पंथरची चळवळ उभी राहिली. पंथरच्या चळवळीचे वैशिष्ट्य म्हणजे या चळवळीसाठी पुढारी किंवा कार्यकर्त्यांचा शोध घ्यावा लागला नाही, कारण ही चळवळ लोकाधिष्ठित असल्याने पुढारी आपोआपच मिळत गेले.²

एलिया पेरूमल कमिटी रिपोर्टनुसार दलित स्त्रियांवर बलात्कार, त्यांची नम धिंड काढणे, दलितांवर बहिष्कार टाकणे, त्यांच्या पाणवट्यात विडा टाकणे असे अनेक गुन्हे होऊनही त्याची नोंद घेतली जात नव्हती. या अहवालानंतरही सरकार मूक गिळून गप्प होते. या संपूर्ण घटनेतून आंबेडकरी जनतेमध्ये एक क्रांतीची ठिणगी पडणार असे चित्र होते. दलित साहित्यिक दलितांवरील या अत्याचाराने अस्वस्थ झाले होते. दलितांवरील हे अन्याय नाही थांबले तर दलितांमध्ये क्रांतीची बंडाळी होण्याची भाषा साहित्यातूनही केली जात होती. या काळात दलित साहित्य मोठ्या प्रमाणात निर्माण झाले. त्यातून दलित समाजामध्ये नव्या सामाजिक व राजकीय जाणिवा व्यक्त होत गेल्या. या अन्याय-अत्याचाराच्या विरोधात एखादी जहाल संघटना उभी करण्याच्या विचारातून ज. वि. पवार आणि नामदेव हसाळ यांनी दलित पंथरची स्थापना केली. पंथरचा जन्म हा जसा इथल्या विषम व्यवस्थेविरुद्ध विद्रोह होता.³ सन 1970 मध्ये महाराष्ट्रात दलित पंथरची चळवळ सुरू झाली, नंतर ही चळवळ गुजरात, कर्नाटक, आंध्र प्रदेश, उत्तर प्रदेश या राज्यांमध्ये पसरली.⁴

दलित पंथर : व्याख्या

डॉ.बाबासाहेब आंबेडकरांच्या महापरिनिर्वाणानंतर आंबेडकरी चळवळीचे आक्रमक व समर्थपणे नेतृत्व करणारी जहाल विचार घेऊन युवकांनी उभारलेली आक्रमक चळवळ म्हणजे दलित पंथर होव!⁵

दलित पंथरच्या जाहीरनामा व त्यांचा कार्यक्रम :

दलित पंथरच्या जाहीरनाम्यात त्यांचा कार्यक्रम आढळतो. दलित किसानांच्या जमिनीच्या प्रश्नांना हात पातलाच पाहिजे, खेड्यातील सरंजामशाही पद्धतीचे अवशेष दलितांची छळवणूक करून अत्याचार करतात या सर्व गोष्टींचा अंत व्हायला हवा, भूमिहीन शेतकऱ्यांच्या कमाळ जमीन धारणा कायद्यातून उपलब्ध होणाऱ्या जमिनीचे वाटप केले पाहिजे, वेशी बाहेरच्या वस्त्या गावकुलात आणल्या पाहिजेत, सर्व उत्पादनाची साधने दलितांच्या मालकीची झाली पाहिजेत, सामाजिक सांस्कृतिक आणि आर्थिक शोषण नष्ट करून भारतात समाजवाद आणला पाहिजे, केवळ राष्ट्रीयीकरणाने भागणार नाही, सर्व दलितांना रोजगार हमी मिळाली पाहिजे, बेकार दलितांना बेकार भत्ता मिळाला पाहिजे, सर्व दलितांना मोफत शिक्षण, औषधोपचाराची सोय, निवारा, स्वस्त धान्य मिळाले पाहिजे, देवस्वानचे अनुदान बंद करून त्यांची संपत्ती जप्त करून दलितांसाठी वापरण्यात आली पाहिजे. धार्मिक आणि

जातीय वाङ्मयावर बंदी आणली पाहिजे, जातवार पाडण्यात आलेल्या सैन्याची रचना रद्द केली पाहिजे, काळाबाजार करणारी साठेबाज सावकार आणि जनतेच्या आर्थिक शोषण करण्याचा नायनाट केला पाहिजे, जीवनोपयोगी वस्तूंचे भाव उतरलेच पाहिजे हा दलित पंथरचा जाहीरनामा होता. दलित पंथरच्या या कार्यक्रमाचा फार वेगाने राज्यभर प्रसार झाला आणि दलितांना जी बाबासाहेबांच्या निधनानंतर मळगळ आली होती, ती गेली.

मराठी साहित्याच्या क्षेत्रातही दलित लेखक आणि लेखिकांनी वास्तववादी लिखाण करून दलितांचे प्रश्न मांडण्यात आणि दलितांच्या चळवळीला पुढे नेण्यात महत्त्वाचे योगदान दिलेले दिसते.⁸ दलित पंथरच्या स्थापनेत नामदेव ढसाळ, राजा ढाले, रवी पवार, भाई संगारे, अरुण कांबळे, रामदास आठवले, लतीफ खाटीक, अविनाश महातेकर, इत्यादींचा महत्त्वाचा वाटा होता.

दलित पंथरने 'दलितांची केलेली व्याख्या :

दलित कोण? असा प्रश्न विचारून त्यांनी अनुसूचित जाती जमाती, बौद्ध, कष्टकरी जनता, कामगार भूमिहीन शेतमजूर, गरीब शेतकरी, भटक्या जमाती, आदिवासी, इत्यादिचा समावेश असलेली दलितांची व्यापक व्याख्या केली.⁹

दलित पंथरची कार्यपद्धती :

दलित समाजाविषयी अपार जिज्हाळा, सामाजिक विषमते विरुद्ध बंड, या विषमतेवर नेदरकार भाषणातून प्रहार करणे, विचार वादळी सभा, प्रचंड मोर्चे, हाणामान्या, यातून होणाऱ्या पोलीस केसेस यामुळे दलित पंथर नावारूपाला आली, या पंथरच्या वैशिष्ट्यामुळेच या संघटनेने सर्व समाजाचे लक्ष आपल्याकडे खेचून घेतले.¹⁰

राजा ढाले, नामदेव ढसाळ, ज. वि. पवार, रामदास सोरटे, लतीफ खाटीक, अविनाश महातेकर, प्रल्हाद चेंदवणकर, अर्जुन डोंगळे, भाई संगारे, अरुण कांबळे, रामदास आठवले, गंगाधर गाडे, टी. एम. कांबळे, एम. एस. प्रधान, आदी नेत्यांनी चळवळ जोपासली. 'विद्रोह' हे दलित पंथरचे मुखपत्र होते. ते नामदेव ढसाळ, ज. वि. पवार चालवत असत. यात पंथरची जहाल भूमिका मांडलेली असायची. दलित समाजाविषयी अपार जिज्हाळा आणि सामाजिक विषमतेविरुद्ध अन्याय, अत्याचाराविरुद्ध पराकोटीची चीड असलेले विशी-पंचविशीतील तरुण पोर ही दलित पंथरची खरी ताकद होती. वरळीची दंगल, भगवद्गीतेचे दहन, शंकराचार्यांना जोडा मारणे, शिवसेनेबरोबर झालेल्या मारामान्या यामुळे पंथरचा शहरी व ग्रामीण भागावर दारार निर्माण झाला.¹¹

राजा ढाले यांचा साधना साप्ताहिकात लिहिलेला लेख :

इ.स. 1972 साली भारतीय स्वातंत्र्याचा रौप्यमहोत्सवाचा दिवस होता, पण पंथरने तो 'काळा दिवस' म्हणून पाळला. पंथरचे नेते राजा ढाले यांनी 'साधना' या साप्ताहिकातून एक लेख लिहून एकच खळबळ उडवली. साधनेतील लेखात राजा ढाले लिहितात, "लोकांची सहानुभूती मिळवण्यासाठी स्वतःला दलित म्हणून घेणे वेगळे आणि प्रत्यक्षात दलित, उपेक्षित म्हणून जगणे व लह्याला सामोरे जाणे वेगळे. ब्राह्मणाच्या बाईचा कासोटा गावात सोडला जात नाही. सोडला जातो तो बौद्ध स्त्रीचा नि याला शिक्षा काय तर 50 रुपये दंडाची! राष्ट्रध्वजाचा अपमान केला तर 300 रुपये दंड! राष्ट्रध्वज म्हणजे निव्वळ कापड, विशिष्ट रंगत रंगवलेले प्रतीक! या प्रतीकाचा अपमान झाला तर दंड नि सौन्या गावच्या सौन्यासारख्या प्रत्यक्षातील चालत्याबोलत्या स्त्रीचे पातळ फेडले तर 50 रुपये दंड !" याच लेखात ते पुढे म्हणतात, "लोकांचे दुःख मोठे की प्रतीकाच्या अपमानाचे दुःख मोठे? कोड काय? आमच्या अन्नूची किंमत एका पातळाच्या किंमती एवढी! या गुन्ह्यात म्हणूनच राष्ट्रध्वजाच्या अपमानाला होणाऱ्या दंडापेक्षा जबर शिक्षा हवी. न पेक्षा लोकांत राष्ट्र प्रेम राहणार आहे काय ?"¹²

वरळीची दंगल :

दि. 5 जानेवारी 1974 रोजी वरळीच्या आंबेडकर मैदानावर पंथरची जाहीर सभा होती. या सभे दरम्यान मोठी दंगल झाली. राजा ढाले, नामदेव ढसाळ, भाई संगारे, लतीफ खाटीक, ज. वि. पवार या व इतर पंथर नेत्यांना अटक झाली, त्यांना दोन दिवस पोलीस कोठडीत ठेवण्यात आले. या दंगलीत सवर्ण व पोलीस यंत्रणा यांच्याकडून अत्याचार झाले. या दंगलीविषयी प्रा. अरुण कांबळे यांनी असे मत मांडले की, 'दलित पंथर' या चळवळीचे लढाऊ आणि आक्रमक स्वरूप लोकांच्या पुढे आले ते वरळी दंगलीमुळे ! वरळी येथील दंगल दलित पंथर व शिवसेना

यांच्यात झाली. या वेळी डाव्या शक्ती पंथरच्या पाठीशी होत्या. भागवत जाधव व रमेश देवसवकर यांच्या आत्मबलिदानातून ही संघटना उभी राहिली. या दंगलीमुळे दलित तरुणांना आपल्या प्रतिकारक्षमतेची जाणीव झाली.¹²

कोठेही अन्याय, अत्याचार झाल्याची बातमी मिळताच तिथे पंथर्स धडकायचे. सभा पेऊन अत्याचार करणाऱ्यांचा निषेध करायचे व पीडितांना आधार द्यायचे.

दलित पंथरमधील फूट :

शेवटी, राजा ढाले व नामदेव हसाळ यांच्यात तात्त्विक मतभेद होऊन दलित पंथरचे विघटन झाले. बुद्धवजा आंबेडकर असा दलित शोषितांचा, कष्टकऱ्यांचा लढा उभारला पाहिजे, अशी नामदेव हसाळांची भूमिका होती. तर दलित पंथर बुद्ध तत्त्वप्रणालीप्रमाणे चालवली पाहिजे, असा राजा ढाले यांचा आग्रह होता. नागपूर येथे भरलेल्या पहिल्याच अधिवेशनात राजा ढाले यांनी नामदेव हसाळांना पंथरमधून काढून टाकले. पुढे राजा ढाले यांनी दलित पंथर ही संघटनाच बरखास्त करून 'मास मूव्हमेंट' ही संघटना स्थापन केली.

पुढे काही काळानंतर इ.स. 1977 साली भाई संगारे, अरुण कांबळे, रामदास आठवले, दयानंद म्हस्के, रमेशचंद्र परमार, गंगाधर गाडे, प्रीतमकुमार शेगावकर आणि एम. एस. प्रधान आदींनी 'भारतीय दलित पंथर' या नावाने पंथरची पुनर्बांधणी केली. या संघटनेचे पहिले अध्यक्ष अरुण कांबळे हे होते. तर दुसरे अध्यक्ष गंगाधर गाडे व तिसरे अध्यक्ष रामदास आठवले होते.¹⁴

रामदास आठवले, गंगाधर गाडे, अरुण कांबळे या प्रभृतींनी या चळवळीच्या कक्षा बऱ्याच विस्तारल्या. रोजगार हमी योजनेच्या प्रकल्पात काम करणारे दलित, कामगार व भूमिहीन शेतमजूर यांच्या प्रश्नांना ते हात घालीत असत. नामांतराचा प्रश्नही त्यांनी या चळवळीच्या माध्यमातून घसास लावला. लोकांची कामे करून त्यांच्या उपयोगी पडणे, आर्थिक योजना हाती घेऊन कार्यकर्त्यांच्या योगक्षेमाची करणे, चळवळीची मजबूत आर्थिक पायावर उभारणी करणे, सामाजिक, सांस्कृतिक व आर्थिक आघाड्यांवर रणनीती नीट ठरवून आगेकूच करणे या काही जमेच्या बाजू दलित पंथरबाबत सांगता येतील.¹⁵

नामांतर व रिडल्स प्रश्नांत पंथर अग्रभागी होती. तर मंडल आयोगाची अंमलबजावणी व्हावी यासाठी पंथरने इ.स. 1982 मध्ये महाराष्ट्रात मुंबई येथे पहिली परिषद घेतली. दलित पंथरचा महिला कक्ष नुसता नावा पुरताच होता. त्याचे स्वतंत्र असे फारसे काम चालू नव्हते.

दलित पंथर व नामांतराचा लढा :

नामांतराच्या लढ्यात दलित पंथरची महत्त्वपूर्ण भूमिका होती. दलित पंथरच्या फुटीनंतर पुनर्बांधणी करून दलित पंथरने नामांतर लढ्याचा महत्त्वाचा कृती कार्यक्रम हाती घेतला होता. गंगाधर गाडे यांच्या नेतृत्वाखाली मराठवाड्यात नामांतर आंदोलनाचे चांगली मुसंडी मारली होती. सन 1978 च्या स्वातंत्र्य दिनाला मराठवाड्यातील प्रत्येक जिल्ह्यातून मोर्चे काढले गेले. रामदास आठवले, गंगाधर गाडे, प्रीतमकुमार शेगावकर, प्रा. अरुण कांबळे इत्यादी नेत्यांनी संपूर्ण मराठवाड्यात दौरे करून नामांतर लढ्यास अनुकूल वातावरण केले. पंथर हा लढा केवळ मराठवाड्याचा अथवा महाराष्ट्रा पुरता मर्यादित न ठेवता तो संपूर्ण देशामध्ये पसरवण्याचे काम केले. कारण हा डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या गौरवाचा आणि आंबेडकरी जनतेच्या अस्मितेचा प्रश्न होता. जुलै 1979 मध्ये विधान भवनावर प्रचंड मोर्चा काढला व ऑगस्ट मध्ये पंथरच्या या कार्यकर्त्यांनी विधान सभेच्या प्रेक्षक गॅलरीतून खाली उडी मारून नामांतरास पाठिंबा देण्याच्या घोषणा केल्या. नामांतरासाठी अशी वेगवेगळ्या प्रकारे आंदोलने होत होती. 6 डिसेंबर 1979 ला औरंगाबाद मध्येही दलित पंथरचे गंगाधर गाडे आणि माईसाहेब सचिता आंबेडकर यांच्या नेतृत्वाखाली मोर्चाचे आयोजन केले होते. औरंगाबाद येथील भडकल गेट ते कलेक्टर कचेरीवर निघालेल्या मोर्चाला क्रांती चौकात पोलिसांनी अडवल्यानंतर माईसाहेबांसह हजारो कार्यकर्त्यांनी स्वतःला अटक करून घेतली. या सर्वांची खानगी हरमुल जेलमध्ये करण्यात केली होती. परंतु, हा जेल भरून गेला आणि जागा कमी पडल्याने नंतर पोलिसांनी कार्यकर्त्यांना सोडून दिले. सतत मोर्चे निदर्शने, धरणे अशा प्रकारचे कार्यक्रम त्यांनी सुरूच ठेवले.

अगदी नामांतराची घोषणा होईपर्यंत नामांतर चळवळ जिवंत ठेवण्याचे कार्य दलित पंथरसह सर्व नामांतरवादी संघटनांनी केले.

नामांतराचा निर्णय होत नाही म्हणून नांदेडचे पंथरचे कार्यकर्ते गौतम वाघमारे यांनी 25 सप्टेंबर 1993 ला आत्मदहन केले. 20 डिसेंबर 1993 मध्ये प्रतिभा तायडे यांनी आत्मदहन केले. रामदास आठवलेंनी 14 एप्रिल 1994 पर्यंत नामांतर न झाल्यास आपला राजीनामा देण्याचा दबाव मुख्यमंत्री शरद पवारोंवर टाकला होता.¹⁶

दलित पंथर व रिडल्स लढा :

2 ऑक्टोबर 1987 रोजी नागपूर येथे महाराष्ट्र शासनाने 'डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर रायटिंग अँड स्पीचेस' हा खंड प्रकाशित केला. या चौथ्या इंग्रजी खंडामध्ये डॉ. बाबासाहेब यांच्या 'रिडल्स इन हिंदूइझम' या ग्रंथामधील 'रिडल्स ऑफ रामा अँड कृष्णा' हे परिशिष्ट आहे. हे लिखाण म्हणजे हिंदू देव देवता आणि धर्मशास्त्र यांच्यावरील संशोधनपर लिखाण आहे. परंतु, या लिखाणामुळे महाराष्ट्रात मोठे वादळ निर्माण झाले. यालाच 'रिडल्सचा लढा' असे म्हणतात. या लढ्यामध्येही दलित पंथरने महत्त्वपूर्ण भूमिका बजावली. या संदर्भात डॉ. य. दि. फडके सारख्या दलिततर विचारवंतांनी म्हटले की, ग्रंथाची होळी पेटवून शिवीगाळ करून अथवा मोर्चांनी हा वाद मिटवता येणार नाही. तर विचारांचा मुकाबला विचारानेच केला पाहिजे.' या प्रसंगी, मुंबईत नामदेव ढसाळ, राजा ढाले, अरुण कांबळे, चंद्रकांत हांडोरे, अविनाश महातेकर, इत्यादी मंडळींनी प्रचंड मोठा मोर्चा काढण्याचा निर्णय घेतला. औरंगाबाद येथे मुख्यमंत्र्यांच्या प्रतिमेचे दहन करण्यात आले. या प्रसंगी पंथरच्या अनेक कार्यकर्त्यांना या वेळी अटक करण्यात आली. रिपब्लिकन पार्टी, मास मुक्कमेंट, दलित सेना, समता सैनिक दल या दलित संघटनांच्या सोबत दलित पंथरनेही 'रिडल्स'च्या प्रश्नात संपूर्ण ताकदीनिशी आपले योगदान दिले.¹⁷

दलित पंथर व मंडल आयोग लढा :

भारत सरकारने भारतीय संविधानाच्या अनुच्छेद 340 नुसार 'बॅकवर्ड क्लास कमिशन' । जानेवारी 1979 रोजी नेमले होते. या कमिशनने आपला अहवाल तयार केला होता. पण इंदिरा गांधी सरकार व नंतरच्या राजीव गांधी सरकारने त्याचा विचार करण्यास नकार दिला. दहा वर्षांनंतर व्ही. पी. सिंग सरकारने लागू केला. यालाच 'मंडल आयोग' असेही म्हणतात. या आयोगाच्या अंमलबजावणीसाठी सन 1982 मध्ये महाराष्ट्रातील पहिली परिषद भारतीय दलित पंथरने वडाळा, मुंबई येथे घेतली. पाठोपाठ ठाणे, धुळे जिल्ह्यातील विटाई, कोल्हापूर, इत्यादी ठिकाणी परिषदा झाल्या. नामांतराचा प्रश्न मंडल आयोगाशी जोडून 'नामांतर-मंडल आयोग संयुक्त परिषदा' पार पडल्या. पंथर नेते अरुण कांबळे यांनी पुण्याला झालेल्या मंडल आयोग परिषदेत समतेचा लढा हा भांडवलशाही व ब्राह्मण शाही या दोहों विरुद्ध एकाच वेळी आहे, हे डॉ. आंबेडकरांचे सूत्र प्रभावीपणे मांडले. पुढे ते जनता दलाचे देश पातळीवर सेक्रेटरी झाले.¹⁸

दलित पंथर सार्वत्रिक निवडणुकात स्पष्ट राजकीय धोरण घेऊ न शकल्याने कधी काँग्रेसला पाठिंबा तर कधी स्थानिक पातळीवर भाजप सोडून कोणत्याही मध्यम मार्गी पक्षाशी दोस्ती असा हेलकावे खात राहिला. मंडल आयोगाला श्रौपवण्यासाठी सन 1989 मध्ये भाजपने अडवाणीच्या नेतृत्वाखाली काढलेल्या राम रथ यात्रेने देशातील वातावरण तंग बनले. सेक्युलरिझमच्या प्रश्नावर रामदास आठवले यांनी काँग्रेसशी आघाडी केली आणि 1991 या वर्षी झालेल्या रिपब्लिकन पक्ष ऐक्यात दलित पंथर विसर्जित झाली.¹⁹

निष्कर्ष :

या चळवळीमुळे दलितांना जातिभेदा विरुद्ध आणि दैनंदिन जीवनातील सामाजिक, आर्थिक, अन्याया विरुद्ध लढण्याची प्रेरणा निर्माण झाली. या चळवळीने देशभरातली दलितांना आपले हक्क आणि प्रतिष्ठा प्रस्थापित करण्यासाठी संघटित केले. आत्म प्रतिष्ठेच्या रक्षणासाठीचे लढे उभे राहिले.

आपल्यावर अन्याय होत आहे आता आपणच प्रतिकार केला पाहिजे असा प्रचार दलित वस्त्या-वस्त्यांमधून पोट लिटिकेने सुरू झाला. 'डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर जिंदाबाद'च्या घोषणा देत या भीमशक्तीच्या कॉर्नर सभा सुरू झाल्या. अशा तऱ्हेने रिपब्लिकन पक्षाच्या मरगळीतून दलित चळवळ बाहेर पडली. दलित पंथर ही

संघटना ही चळवळ केवळ एक जहाल संघटना नसून ती प्रगल्भ आवेडकरी विचारधारेचे वैचारिक अधिष्ठान असलेल्या बुद्धिवादी साहित्यिकांनी सुरू केलेली विधायक अशी चळवळ होती.

संदर्भ :

1. कांबळे मच्छिंद्र, आवेडकरी चळवळ प्रज्ञा प्रकाशन कोल्हापूर, प्रथमावृत्ती, 2016, पृ. 44.
2. उपरोक्त, पृ. 44.
3. उपरोक्त, पृ. 45.
4. लिंबाळे, शरणकुमार, भारतीय दलित पंथ, प्रचार प्रकाशन, कोल्हापूर, 1992, पृ. 28.
5. कांबळे मच्छिंद्र, आवेडकरी चळवळ प्रज्ञा प्रकाशन कोल्हापूर, प्रथमावृत्ती, 2016, पृ. 45.
6. देवगावकर डॉ. एस. जी., देवगावकर शैलजा, डुंबरे जयमाला, सामाजिक चळवळी परंपरागत आणि आधुनिक, श्री साईनाथ प्रकाशन नागपूर, दुसरी आवृत्ती, 2014, पृ. 177.
7. कांबळे डॉ. नारायण, आवेडकरी चळवळीचे बदलते संदर्भ, चिन्मय प्रकाशन, औरंगाबाद, प्रथमावृत्ती, 2012, पृ. 38.
8. देवगावकर डॉ. एस. जी., देवगावकर शैलजा, डुंबरे जयमाला, सामाजिक चळवळी परंपरागत आणि आधुनिक, श्री साईनाथ प्रकाशन, नागपूर, दुसरी आवृत्ती, 2014, पृ. 178.
9. साळवे दिनकर, 1956 नंतरची दलित चळवळ, दिग्माक प्रकाशन, पुणे, पुनर्मुद्रण, 2001, पृ. 14.
10. कांबळे डॉ. नारायण, आवेडकरी चळवळीचे बदलते संदर्भ, चिन्मय प्रकाशन, औरंगाबाद, प्रथम आवृत्ती, 2012 पृ. 38 व 39.
11. 'अन्विक्षण' त्रैमासिक, डॉ. बाबासाहेब आवेडकर जयंती विशेषांक, वर्ष पहिले, अंक 4, एप्रिल-जून 2011, पृ. 55.
12. चेंदवणकर, प्रल्हाद, 'पंथरचा जन्म' दलित पंथ, संपादक : लिंबाळे, शरणकुमार, पृ. 37.
13. Jogdand, P. G., Dalit Movement in Maharashtra, Kanak Publications, New Delhi, First Ed., 1991, P. 82, 83.
14. 'अन्विक्षण' त्रैमासिक, डॉ. बाबासाहेब आवेडकर जयंती विशेषांक, एप्रिल-जून 2011, पृ. 57.
15. भोळे, भास्कर लक्ष्मण, संदर्भ दलित चळवळीचा, बजाज पब्लिकेशन, अमरावती, 2008, पृ. 82.
16. कांबळे मच्छिंद्र, आवेडकर चळवळ, प्रज्ञा प्रकाशन, कोल्हापूर, प्रथम आवृत्ती, 2016, पृ. 57
17. उपरोक्त, पृ. 62 व 63
18. साळवे दिनकर, 1956 नंतरची दलित चळवळ, दिग्माक प्रकाशन, पुणे, पुनर्मुद्रण, 2001, पृ. 32
19. उपरोक्त, पृ. 33

सातारा इतिहास संशोधन मंडळ, सातारा

SANSHODHAN

Research Journal

Issue IX

संशोधन

अंक नववा

अनुक्रमणिका

बिजभाषण	डॉ. उमेश बगाडे	१
---------	----------------	---

प्राचिन विभाग

अ. क्र.	लेखकाचे नाव	शोधनिबंधाचे नाव	पान. क्र.
१	प्राचीन भारतातील स्त्रियांचा दर्जा	प्रा. डॉ. सुनिता हनुमंतराव गित्ते	६
२	चांभार स्त्रियांचे गावगाड्यातील स्थान	डॉ. संघमित्रा विठ्ठलराव सरवदे	१३
३	Drupadi : A Victim of Yuganta	Dr. Sonali Pawar.	१८

मध्ययुगिन विभाग

४	शिवकालीन वतनदार स्त्रिया	प्रा. डॉ. उज्वला नलावडे	२३
५	माधवराव पेशव्यांच्या दक्षिण धोरणामध्ये मराठा सरदारांचे योगदान	प्रा. डॉ. आर. बी. सातपुते	२७
६	मध्ययुगीन भारतीय इतिहासातील स्त्री प्रगतीच्या वाटचालीतील स्थित्यंतरे	प्रा. डॉ. सुनिल क्षीरसागर	३४
७	Sant Janabai's Literature : A Social and Historical Study	Dr. Swarali Chandrakant Kulkarni	३८
८	अनोखी दुर्गजोडी पुरंदर व वज्रगड	पूजा दादासो गायकवाड	४४
९	Valour's Women's Contribution in Medieval Maharashtra	Dr. M. V Jadhav	४९

आधुनिक विभाग

१०	राजर्षी छ. शाहू महाराजांचे व्यापार विषयक धोरण	प्रा. बी. ए. कोटलगी	५६
११	Role of Dr. Ambedkar in Upliftment of Indian Women	Dr. Jaypal Chandrakant Sawant	६१
१२	महिला, संरक्षण, कल्याणविषयक कायदे आणि संविधानातील तरतूदी	डॉ. भानुदास धोंडिबा शिंदे	६८

स्वातंत्र्याचा
अमृतमहोत्सव

सातारा इतिहास संशोधन मंडळ, सातारा

SANSHODHAN

Peer Reviewed Research Journal

Issue - XIII

संशोधन
अंक तेरावा

अ. क्र.	संशोधकाचे नाव	शोधनिबंधाचे नाव	पृष्ठ क्र.
१५.	Mr. Kakade Bhimarao Hariba	Social Status of Indian Woman In Gandhian Era and Role of Gandhi	130
१६.	प्रा.डॉ.संघमित्रा विठ्ठलराव सरवदे	स्वातंत्र्याचा इतिहास, पाळणा गीतातून स्त्रियांची अभिव्यक्ती	१३६
१७.	सौ.जयवंती मधूकर अढलीकर	भारतीय स्वातंत्र्यलढ्यात महाराष्ट्रातील अवंतिकाबाई यांचे योगदान	१४१
१८.	सौ.सविता सिताराम वेलदोडे	महिला स्वातंत्र्यसैनिकांचे भारतीय स्वातंत्र्यलढ्यातील योगदान	१४८
१९.	प्रा.डॉ.सीमा नवनाथ इंदलकर	भारतीय स्वातंत्र्यलढ्यात वैयक्तिक सत्याग्रह करणाऱ्या महिला सत्याग्रही	१५२
२०.	श्री.महेश वसंत कुलकर्णी	महिला स्वातंत्र्य सैनिकांचे भारतीय स्वातंत्र्यलढ्यातील योगदान	१५७
२१.	प्रा.डॉ.प्रसाद सुरेश भागवत	गोपाळ कृष्ण गोखले राष्ट्रीय चळवळीतील एक उदारमतवादी विचारवंत	१६१
२२.	प्रा.डॉ.दत्तात्रय पांडुरंग खराडे	गौधी और असहयोग आंदोलन	१६८
२३.	प्रा.डॉ.संजय हणमंत मोसले	उषा मेहता यांचे भारतीय स्वातंत्र्य लढ्यातील योगदान	१७४
२४.	प्रा.डॉ.सुरेश विठ्ठलरावपाधरकर प्रा.डॉ.अंकुश मास्ती सोहनी	भारतीय स्वातंत्र्य लढ्यातील डॉ.अनी बेझंटचे ऐतिहासिक कार्य	१८०
२५.	Dr. Barolia Sanjay Yadav Monalee	Forgotten Stars of Indian Freedom Struggle from Panna District	188
२६.	प्रा.डॉ.प्रेमचंद गुंडू गायकवाड	भारतीय स्वातंत्र्य संग्रामातील शेतकरी आणि कामगारांचे योगदान : एक ऐतिहासिक अवलोकन	१९५
२७.	प्रा.डॉ.चंद्रकांत बाबुराव कुंभार	सातारा जिल्ह्यातील स्वातंत्र्यलढे	२०३
२८.	प्रा.डॉ.सौ.मंजिरी म. कुलकर्णी	अजलकोट संस्थानातील स्वातंत्र्यसैनिकांचे कार्य	२१२
२९.	प्रा.डॉ.केत अंबादास धर्मा	१९४२ च्या 'छोडो भारत' चळवळीतील सोलापूर जिल्ह्यातील व्यापारी वर्गाचा सहभाग	२१७

ISSN2278-5914

Satara Itihas Sanshodhan Mandal, Satara

(Inst. Reg. No. Maharashtra/13482/Satara/2010)

Research Booklet

SANSHODHAN

संशोधन

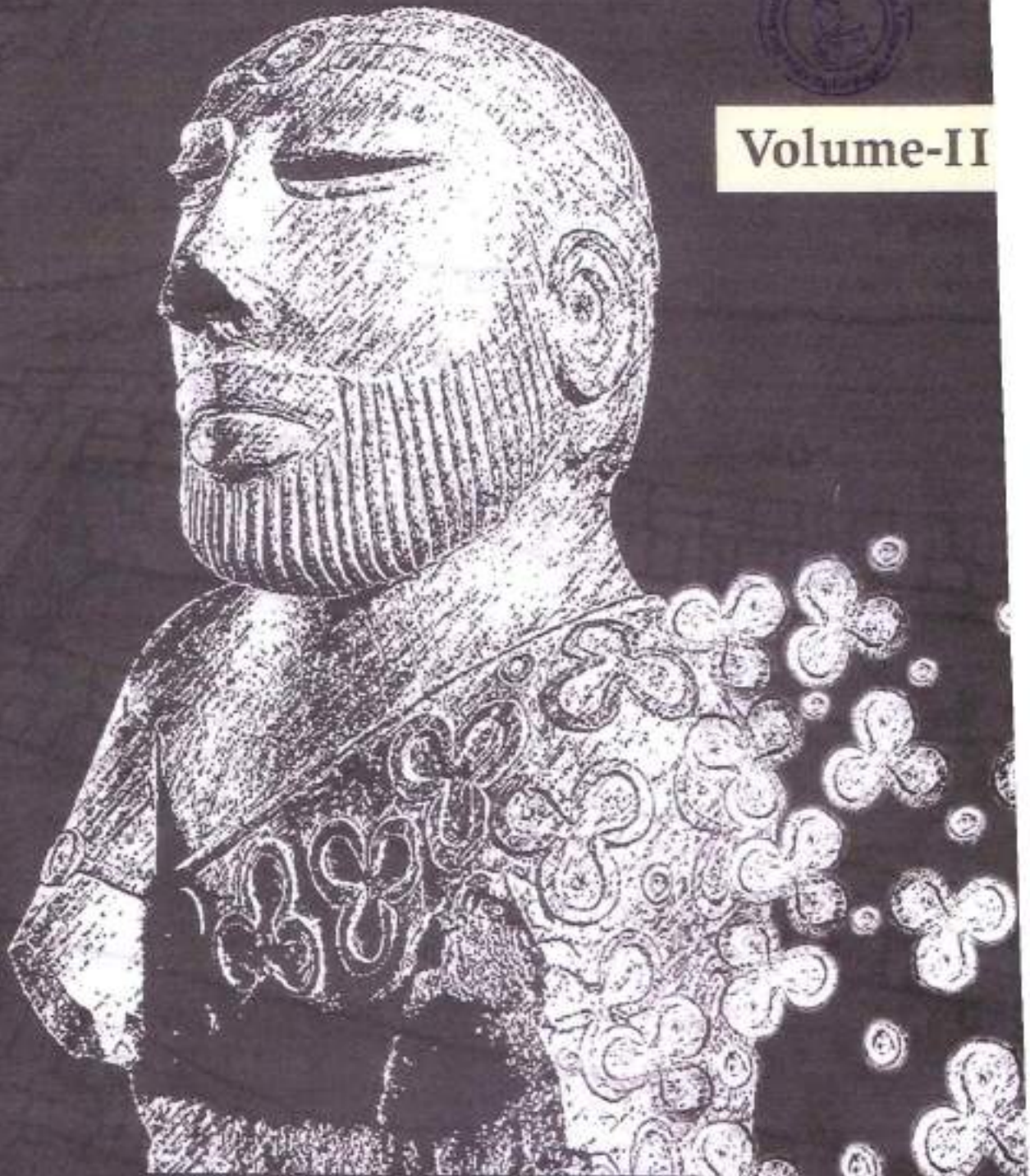

२७. १८५७ च्या उठावाचे भारतीय अर्थव्यवस्थेवरील पारिणाम १५६
प्रा.डॉ.चंपाताई श्रीरंग बोधले
२८. महर्षी विठ्ठल रामजी शिंदे जीवन व कार्य (इ.स. १८७३ ते १९४४) १६०
कु.प्रतिभा गुलाब मोरे
२९. छ.राजर्षी शाहू महाराज यांचे औद्योगिक धोरण : एक आढावा. १६५
प्रा.एस.एस काशिव
प्रा.सी.पी.गायकवाड
३०. सातारा जिल्हा लोकल बोर्डातील लोकनेते बाळासाहेब देसाई यांचे कार्य १६८
प्रा.डॉ.संतोष तुकाराम कदम
३१. कोल्हापूर - किल्लूर संबंध १७२
प्रा.डॉ.सी.वंदना रामचंद्र लोंढे
३२. क्रांतिसिंह नाना पाटील यांचे स्वातंत्र्य लढ्यातील योगदान प्रस्तावना १७६
प्रा. लता विगंबर आदे
- 33. Nature And Classification of AIDS and Tuberculosis 182**
Diseases In Satara District(MS) :
A Geographical Analysis
Mr. Santosh Prakash Patil
Prof. C. U. Mane
३४. अहमदनगर शहरातील विडी कामगारांची घरकुल योजना १९१
प्रा.गणेश शंकर विधाटे
३५. स्त्रीवादी दृष्टीकोनातून गावगाड्यातील लोहार स्त्रीयांचे स्थान १९७
डॉ.संप्रमित्रा बि.सरबदे
३६. माण तालुक्यातील पर्यटन एक ऐतिहासिक अभ्यास २०१
प्रा. के.एस. शिंदे
प्रा. डि.के.रसाळ
३७. इतिहास संशोधन आणि वैज्ञानिक दृष्टिकोन : एक दृष्टिक्षेप २०७
प्रा.शशिकांत महादेव मोहिते
३८. इतिहास लेखन आणि इतिहास संशोधनासमोरील आव्हाने २१४
प्रा.विनोद सखाराम चोरकर
३९. इतिहास लेखनासमोरील आव्हाने २१९
प्रा.एम्.डी. चिंदे

Culture, Tradition and Continuity

Disquisitions in Honour of Prof. Vasant Shinde

Volume-II

Editors

Prabodh Shirvalkar

Esha Prasad

21. Systematic Exploration of Kot Dijian Sites in District Loralai, Northern Balochistan, Pakistan – <i>Muhammad Zahir and Muhammad Adris Khan</i>	345
22. Coastal Protohistoric Settlements on the Saurashtra Coast – <i>A.S. Gaur and Sundaresh</i>	363
23. Comparing Small Sites: Analysing Lithic Assemblages of the Mewar Plain – <i>Teresa P. Raczek</i>	373
24. Socio-Religious Significance of Cattle Figurines in the Ahar Culture – <i>Julie A. Hanson</i>	389
25. Reconstructing an Administrative System: Storage and Sealing at Gilund – <i>Marta Ameri</i>	419
26. Lead Isotope Analyses of Metal Artifacts from Harappan and Ahar-Banas Sites – <i>Randall Law and Virginie Renson</i>	437
27. A Study on the Microlithic Assemblage from Kaothe in Maharashtra – <i>Garima Khansili and Benjamin Kerbok Khongwir</i>	447
28. The Black and Red Ware From Coastal Sites in West Bengal: Chronology and Culture History – <i>Kaushik Gangopadhyay</i>	455
29. Dental Anthropology of Protohistoric Banahalli: Odontometric Observations – <i>Subhash Walimbe</i>	469
30. Protohistoric Investigation in the Upper Krishna Basin-Maharashtra and the Recent Discovery at Siddhewadi – <i>Niranjan Kulkarni</i>	487
31. Ganga Civilisation from Himalayas to Bay of Bengal – <i>K.N. Dikshit</i>	501
32. Cities in Panchala Times: An Archaeological Perspective – <i>Bhuvan Vikrama</i>	513
33. Roman Contact on the West Coast – <i>A.P. Jamkhekar</i>	521
34. Faunal Diversity and Animal-Based Subsistence During the NBP Cultural Phase in the Ganga Valley – <i>P.P. Joglekar</i>	531
35. Excavation at Chandravati, Sirohi, Rajasthan – <i>J.S. Khurakwal</i>	549
Plates	567

Protohistoric Investigation in the Upper Krishna Basin-Maharashtra and the Recent Discovery at Siddhewadi

Niranjan Kulkarni

Introduction

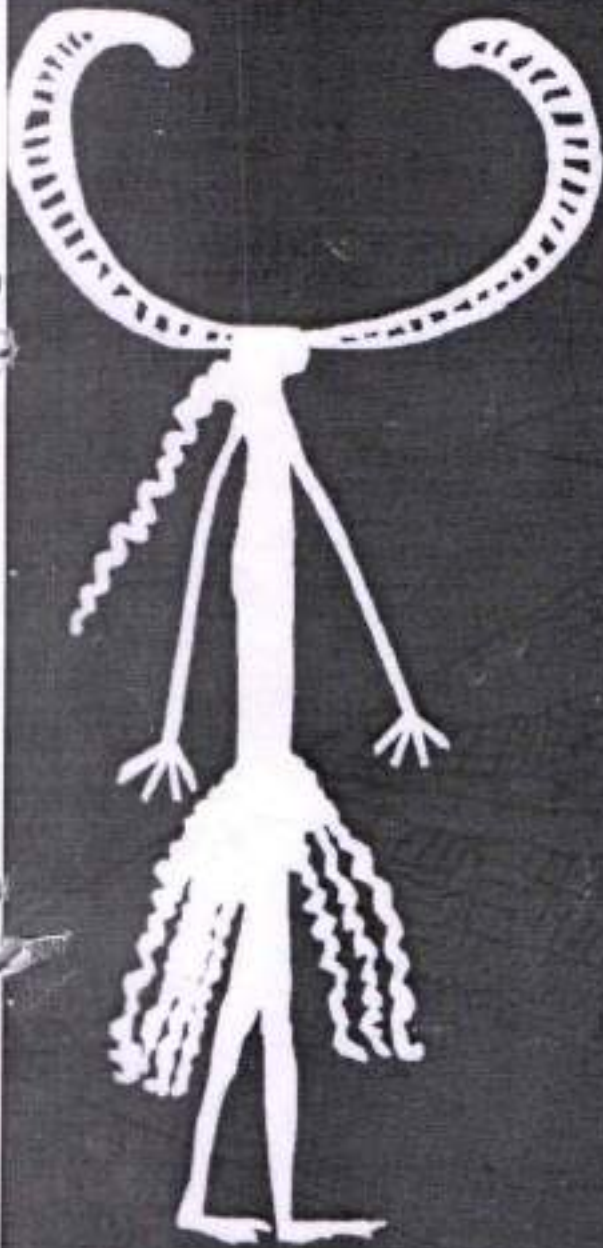
Protohistoric Deccan can be witnessed through the remains pertaining to Neolithic-Chalcolithic and Megalithic periods. However, considering the situation of Protohistoric Maharashtra, except for monumental work in Tapi-Godavari-Bhima valley; we find lack of evidences in other significant river valleys of the area. The Tapi valley was meticulously studied with a regional approach (Shinde, 1984). However, except for excavations at Nevasa (Godavari Valley) (Sankalia et al., 1960) and Inamgaon (Bhima valley) (Dhavalikar et al., 1988); other valleys still needs to be studied with regional approach. So far Protohistoric studies in Krishna valley in Maharashtra (henceforth UKB i.e. upper Krishna basin) is concerned, it remained unexplored.

Problem

It is necessary, at the outset, to mark the study area. It would also help us to know the potentiality of the area for the settlement of the first farmers.

The study area of UKB comprises of three districts of southern Maharashtra, viz. Satara, Kolhapur and Sangli. The area is bordered by Western Ghats from its west and by Mahadeo ranges from its north, east and southeast.

Considering geographical relief, climate, rainfall, vegetation and people, we can observe three major belts in the study region (Fig. 30.1). Generally, the western belt indicates high relief, heavy rainfall, thick vegetation and people are involved in rice

B. R. Publishing Corporation
425, Nimri Colony, Ashok Vihar
Phase-IV, Delhi-110052
Tel. 011-23259196, 23259648

ISBN 9789388789682 (Set)

Rs.15000 (Set of 3 Vols.)

Received: 10th April 2022

Revised: 28th April 2022

Accepted: 25th May 2022

CONTENT ANALYSIS AN OVERVIEW

Balaji A. Kamble

Research Scholar, S.R.T.M.University, Nanded

Dr. Shivaji N. Sontakke,

Librarian / Vice Principal Kai Rasika Mahavidyalaya, Deoni, Dist.Latur

ABSTRACT- Content analysis is a method for analyzing the content of a variety of data, such as visual and verbal data. It enables the reduction of phenomena or events into defined categories so as to better analyze and interpret them. This paper provides an overview of content analysis from a marketing perspective. The basic concepts and techniques are presented for operational content analyses. As a methodology, it can be both qualitative, usually in developmental stages of research, and quantitative where it is applied to determine frequency of phenomena. Thus, it lends itself to the use of computers to analyze data and, therefore, some of the main packages currently available to researchers are mentioned. The benefits and limitations of adopting content analysis are discussed along with an introduction to sequential analysis, a complementary approach which may be used to enhance understanding and strengthen research design

Keywords: Content Analysis, Formulation of Content, Qualitative, Studies using content analysis

Introduction: Content Analysis is described as the scientific study of content of communication. It is the study of the content with reference to the meanings, contexts and intentions contained in messages. The term Content Analysis is 75 years old, and Webster's Dictionary of English language listed it since 1961. "Content analysis of the manifest and latent content of a body of communicated material (as a book or journal) through a classification, tabulation, and evaluation of its key symbols and themes in order to ascertain its meaning and probable effect." Content analysis is essentially a systematic analysis of the occurrence of words, phrases, concepts, and so on in books, films, and other kinds of materials. (ALA Glossary of Library and Information Science, 1983). Content analysis is a research tool used to determine the presence of certain words or concepts within texts or sets of texts. Researchers quantify and analyze the presence, meanings and relationships of such words and concepts, then make inferences about the messages within the texts, the writer(s), the audience, and even the culture and time of which these are a part. Texts can be defined broadly as books, book chapters, essays, interviews, discussions, newspaper headlines and articles, historical documents, speeches, conversations, advertising, theater, informal conversation, or really any occurrence of communicative language.

Review of Literature : In 1952, Bernard Berelson published Content analysis in Communication Research, which heralded recognition for the technique as a versatile tool for social science and media researchers. Some scholars adopted it for historical and political research as well (Holsti, 1968). However, the method achieved greater popularity among social science scholars as well as a method of communication research (Wimmer and Dominick, 1994:163). The development of content analysis as a full-fledged scientific method took place during World War II when the U.S. government sponsored a project under the directorship of Harold Lasswell to evaluate enemy propaganda. The resources made available for research and the methodological advances made in the context of the problems studied

under the project contributed significantly to the emergence of the methodology in content analysis. One of the outcomes of the project, the book entitled *Language of Politics* published in 1940s (Lasswell et. al. 1965), still remains a classic in the field of content analysis. Later on, the method spread to other disciplines (Woodrum, 1984).

1. Definition And Need of Content Analysis : Content denotes what is contained and content analysis is the analysis of what is contained in a message. Broadly content analysis may be seen as a method where the content of the message forms the basis for drawing inferences and conclusions about the content (Nachmias and Nachmias, 1976). Further, content analysis falls in the interface of observation and document analysis. It is defined as a method of observation in the sense that instead of asking people to respond to questions, it "takes the communications that people have produced and asks questions of communications" (Kerlinger, 1973). Therefore, it is also considered as an unobtrusive or non-reactive method of social research.

According to Berelson (1952) content analysis is a research technique for the objective, systematic, and quantitative description of the manifest content of communication. Holsti (1968) says that it is any technique for making inferences by systematically and objectively identifying specified characteristics of messages. Kerlinger (1986) defined content analysis as a method of studying and analyzing communication in a systematic, objective, and quantitative manner for the purpose of measuring variables.

Krippendorff (1980) defined content analysis as a research technique for making replicable and valid inferences from data to their context. As for Weber (1985) it is a research methodology that utilizes a set of procedures to make valid inferences from text. These inferences are about sender(s) of message, the message itself, or the audience of message. According to Stone, content analysis refers to any procedure for assessing the relative extent to which specified references, attitudes, or themes permeate a given message or document.

In short the content Analysis is if the method show emphasis placed on aspects such as system, objectivity, quantification, context and validity - with reference to the inferences drawn from the communication content about the sender, the message or the receiver of the message. Thus, content analysis is all about making valid of aspects.

Every human and relating to their work as well as in research criteria problem solving activities content analysis is used as method of Social Science Research replicable and objective inferences about the message on the basis of explicit rules. The material for the content analysis can be letters, diaries, newspaper content, folk songs, short stories, messages of Radio, Television, documents, texts or any symbols.

3. Basic Principles of Content Analysis :

3.1 . Objectivity: Which means that the analysis is pursued on the basis of explicit rules, which enable different researchers to obtain the same results from the same documents or messages.

3.2 Systematic: The inclusion or exclusion of content is done according to some consistently applied rules where by the possibility of including only materials which support the researcher's ideas – is eliminated.

3.3 Generalizability: The results obtained by the researcher can be applied to other similar situations.

4. Usefulness of Content Analysis: Though scholars from various disciplines such as social sciences, communications, psychology, political science, history, and language studies use content analysis, it is most widely used in social science and mass communication research. It has been used broadly to understand a wide range of themes such as social

change, cultural symbols, changing trends in the theoretical content of different disciplines, verification of authorship, changes in the mass media content, nature of news coverage of social issues or social problems such as atrocities against women, dowry harassment, social movements, ascertaining trends in propaganda, election issues as reflected in the mass media content, and so on.

One of its most important applications has been to study social phenomenon such as prejudice, discrimination or changing cultural symbols in the communication content. For example, Berelson and Salter (1948) in their classic content analysis study highlighted the media under-representation of minority groups. They studied prejudice – a consistent discrimination against minority groups of Americans - in popular magazine fiction. They content analyzed 198 short stories published in eight of the popular magazines during the period 1937-1943 and discussed their findings under the broad categories such as the distribution of characters, their role, appearance, status and their goals which the authors further classified as 'head' goals and 'heart' goals.

One of the most frequent uses of the content analysis is to study the changing trends in the theoretical content and methodological approaches by content analyzing the journal articles of the discipline (Loy, 1979). Using this approach, Vijayalakshmi et al. (1996) analyzed a stratified random sample of 194 research articles published in the Indian Journal of Social Work from 1971 to 1990 to identify characteristics of authors, and document the trends in empirical content, subject areas, and methodological characteristics such as source of data, research design, sampling, and statistical techniques used in the articles. Similarly, public attitude towards important issues such as civic amenities, unemployment and so on were assessed by analyzing the content of editorials or letters to the editor in newspapers (Devi Prasad 1992). As a known unobtrusive research method, content analysis is sometimes used to study sensitive topics to corroborate the findings arrived at by other methods.

Content analysis has also been used to ascertain trends in the communication content of dailies, weeklies, cartoons, and coverage of development news, political news and crime news. The news items, letters to the editor, and editorials of four selected dailies in India. Content Analysis use to study of the coverage of development news. Political science researches have used the method to analyze the propaganda devices also used. Other important applications of the method were systematic analyses of advertisements in newspapers and magazines to draw useful inference on national culture, as well as media preferences of advertisers). Similarly, television, radio, and movies offer rich sources of material for content analysis.

5. Impotance Of Content Analysis :

- 5.1. It the impressionistic observations about the phenomena and can help in make a quantitative expression about the phenomenon
- 5.2. It is an unobtrusive research technique useful to study sensitive research topics.
- 5.3. It is context-sensitive and therefore can process symbolic meanings of data as a quantitative method and effectively qualitative content
- 5.4. It is a safe method in the sense that if the researcher found that a portion of the necessary information.
- 5.5. It can deal with large volumes of data.
- 5.6. It is a shoestring methodology,

6. More specifically usually involve the following six steps:

- 6.1. Formulation of the research question or objectives
- 6.2. Selection of communication content and sample
- 6.3. Developing content categories
- 6.4. Finalizing units of analysis
- 6.5. Preparing a coding schedule, pilot testing and checking inter coder reliabilities
- 6.6. Analyzing the collected data

7. Formulation of the research questions or objectives :

As mentioned earlier, by making a clear statement of the research question or objective, the researcher can ensure that the analysis focuses on those aspects of content, which are relevant for the research. Content analysis is a method for analyzing textual content. Therefore, the selection of topic should be one that can be answered by analyzing the appropriate communication content.

8. Content Analysis as a communication content : The next step would be to locate relevant communication content to answer the research question and to determine the time period to be covered. If the body of content is excessive, then a sample needs to be worked out. Though sampling in content analysis is not so much different from sampling in surveys, because of the unique nature of the source material used in this method, there developed some special sampling techniques for content analysis. Thus, depending upon the nature of the communication content – whether it is a new item, editorial, short story or a TV serial – the sampling techniques differ.

9. Developing Content Base Subject categories: Content Analysis defined as compartments or “pigeon holes” with explicitly stated boundaries into which the units of content are coded for analysis. It flow from the research question and should be anchored in a review of relevant literature and related studies. Content categories are constructed in response the first step in category construction is preliminary examination of the communications by the researcher on a small-scale or as a pilot study so that such examination will result in the identification of possible content categories into which material can be coded. Usually one experiments with several categories before finalizing a set of categories that can be used for the study.

10. Conclusion

Content analysis is a research tool used to determine the presence of certain words or concepts within texts or sets of texts. Researchers quantify and analyze the presence, meanings and relationships of such words and concepts, then make inferences about the messages within the texts, the writer(s), the audience, and even the culture and time of which these are a part. Texts can be defined broadly as books, book chapters, essays, interviews, discussions, newspaper headlines and articles, historical documents, speeches, conversations, advertising, theater, informal conversation, or really any occurrence of communicative language. Texts in a single study may also represent a variety of different types of occurrences

References

1. Devi Prasad, B. (1994). Dowry-related violence: A content analysis of news in selected papers. *The Journal of Comparative Family Studies*, 25(1): 71-89
2. Bahar, H.M. & Albrecht, S.L. (1984). Content analysis. In B.A.Chadwick et al., *Social Science Research Methods* (pp. 239-257), New Jersey: Prentice-Hall Danielson,
3. Cartwright, D.P. (1953). Analysis of qualitative material. In L. Festinger & D. Katz (Eds.), *Research methods in the Behavioural Sciences* (pp.421-470), New Delhi: Amerind Publishing Company
4. Chai, R.T. (1978). A content analysis of the obituary notices on Mao Tse-Tung. *Public Opinion quarterly*, 41:475-487. Chadwick, B.A.,
5. Denzin, N.K., & Lincoln, Y.S. (Eds.). (1994). *Handbook of Qualitative Research*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
6. Erlanson, D.A., Harris, E.L., Skipper, B.L., & Allen, S.D. (1993). *Doing Naturalistic Inquiry: A Guide to Methods*. Newbury Park, CA: Sage Publications.
7. Foster, D. (1996, February 26). Primary culprit. *New York*, 50- 57. Hancy, W., Russell, M., Gulek, C., and Ferras, E. (Jan-Feb, 1998). Drawing on education: Using student drawings to promote middle school improvement. *Schools in the Middle*, 7(3), 38- 43.
8. Harwood, Tracy G and Garry, Tony (2003) 'An Overview of Content Analysis, *Journal of Marketing Review*, Vol 3, pp. 479-498. <https://doi.org/10.1362/146934703771910080>
9. Head, S.W. (1952). Content analysis of Television drama programmes, *Quarterly of Film, Radio, T.V.*, 9 (2): 175-192.
10. Holsti, O.R. (1969). *Content Analysis for the Social Sciences and Humanities*. Reading, MA: Addison-Wesley.
11. Loy, Pamela. (1979). Content analysis of Journal articles as a technique for historical research, *Journal of the History of Sociology*, 1,2, Spring: 93-101.
12. Nachmias, D. & Nachmias, C. (1976). Content analysis. In *Research methods in the social sciences* (pp.132-139), UK: Edward Arnold.
13. Olson, B. (1994). Sex and the soaps: A comparative content analysis of health issues, *Journalism Quarterly*, 71(4): 840-850.
14. Vijayalakshmi, B., Devi Prasad, B. & Visweswara Rao, K. (1996). Trends in Social Work Literature: A content analysis of the *Indian Journal of Social Work*, 1971- 90, *Indian Journal of Social Work*, 57(3): 442-460.
15. W.A. & Mullen, J.J. (1965). A Basic Space Unit for Newspaper content analysis, *Journalism Quarterly*, pp.108-110.

RESEARCH ARTICLE

Vol. 8. Issue.4. 2021 (Oct-Dec)

ISSN

INTERNATIONAL
STANDARDS
SERIALS
INFORMATION
SYSTEMS

2395-2628(Print);2349-9451(online)

READING FIVE FEATURES OF LITERARY POSTMODERNISM IN
MARK Z.DANIELEWSKI'S *THE FIFTY YEAR SWORD*

DIGAMBAR S. KULKARNI¹, Dr. N. H. KALLUR²

¹Research Scholar, Dept. of Studies in English, Karnatak University, Dharwad
Email: dskulkarni528@gmail.com

²Research Supervisor, Dept. of Studies in English, Karnatak University, Dharwad

Article Information

Received:18/11/2021
Accepted: 27/12/2021
Published online:31/12/2021
doi: [10.33329/ijelr.v8i4.211](https://doi.org/10.33329/ijelr.v8i4.211)

ABSTRACT

Mark Z. Danielewski's is a highly experimental novelist who subverts the established notions (the philosophical ideas and the conventional principles of fiction writing) by resorting to the various strategies or techniques dominant in postmodern literature. The prime aim of this research article is to understand Danielewski's use of postmodern strategies or elements and the significance of their use. For this purpose I have chosen his tiny novel *The Fifty Year Sword* (2012). Like postmodernism, the term postmodern literature is also a broad concept or literary movement that cannot confine to five or ten or fifteen features only. However, reading *The Fifty Year Sword* in association with the five features of literary postmodernism could be encouraging, fruitful, and methodical. The features that have been taken for analyzing the select novels are antiemetic or unnatural narrative, the features of multimodality, genre blends, and metafictional elements, and magical realism. Some clarifications need to be made here: a) The features of literary postmodernism include a wide variety of literary devices or techniques, including fragmentation, temporal distortion, parody, pastiche, playfulness, irony, hyperreality, vicious circle, looseness of association, generic hybridization, intertextuality, an assemblage of media, metafiction devices, and so on. However, considering the scope of the present study and the chosen novel, it is restricted only to the five features mentioned above only. b) The sequence of these five features is an arbitrary one. Using these techniques or features, Danielewski effectively offers the story of three people: Chintana, Belinda Kite, and the mysterious story-teller.

Key Words: Unnatural narrative, multi-modality, genre blend, metafiction, etc.

Introduction

Mark Z. Danielewski is an American novelist who is famously known for his experimental choices regarding the form of writing. He was born on 5th March 1966 in New York and had his schooling from Yale University and University of California. Danielewski is also the forerunner of experimental novels of the twenty-first century who has employed multi-layered narratives, typographical variations and the techniques of visual writing throughout his works. Till the date, he has written five novels including *House of Leaves* (2000), *The Whalestoe Letters* (2000), *The Fifty Year Sword* (2005), *Only Revolution* (2006) and *The Familiar* (2015). The last

novel in this list is actually Danielewski's big project and he has divided this work in twenty seven volumes and out of which he has written and published four volumes. All of his novels attract the seasonal readers as well as academic readers as they are quite experimental and challenging in nature, but I will focus on only one novel *The Fifty Year Sword* here. The novel is nothing but heartbroken story of Chintana- a Thai Seamstress who is a divorced woman, the epic journey and black intention of the story teller, and the tragedy of Belinda Kite. Though, the story is of mature people, it is recited before the orphans- five little kids. This small hint makes us to think that this novel is overloaded with the features of literary postmodernism which will be analyzed in the following sections one by one.

Methodology

Since this is a theoretical study, it adopts descriptive and interpretative methods of research. The analysis of the select is purely based on the features of literary postmodernism. Some of the ideas or principles have been taken into consideration while developing the present research. These are: Aristotle's idea of *muthos* (as postmodern literature deviates from traditional notion of plot), unnatural narrative (as postmodern literature do not follow the mimetic tradition of depicting the real world and projects the impossible world), assemblage of multiple media for describing the events (as postmodern literature doesn't adhere to one media of transmission), metafiction (as postmodern literary works are dominantly self-reflexive) and the idea of double-coding (as postmodern literary works combine high and low culture).

Bearing these above points in mind, Mark Z. Danielewski's novel *The Fifty Year Sword* (2005) is analyzed in the following section. This analysis highlights how the tiny story in the novel is weighty with the features of postmodernism. For better understanding of the analysis, the novel *The Fifty Year* is briefly summarized here.

The Fifty Year Sword: A Brief Summary

The Fifty Year Sword (2005) narrates the scared tale which overloaded with violence in the forms of murder and other crime and associated with three central characters. Thus the novel details three stories: Of Chintana's, Belinda's and the Story-teller's one. Chintana, a divorced woman is a weaver by profession and suffers physically as well as mentally a lot. Two causes are there behind her anguish: the first one a divorce from her husband and the second one is her wound- thumb cut. She is invited to attend the birth day celebration on the Halloween night at orphanage by the Mose Dettledown. Because of the physical wound, she becomes very weak so that she could not walk or work properly. Irrespective of her weakness, she accepts the invitation and travels towards the place where the Halloween party is going to happen. This act shows that Chintana is hunted by the revenge motif. The second story is about the mysterious man- the story teller who has been invited by Mose Dettledown to entertain the five orphans on Halloween night. The man tells that he has black and sinful mind and to appease his mind he takes long journey in search of a magical weapon. He travels from village to village, crosses rivers, valleys, forests, mountains and the boundaries of countries and finally reaches the place where he met the man with no arms. He purchases a small sword- a magical sword that has only sword- hilt no blade and carries this by hiding it in the wooden box which has five latches. He opens it, shows the same and says that this would cut the person without showing the cutting mark on the body. The cutting marks will appear when the victim turns into the age of fifty. The third story is about Belinda Kite who is marriage hacker and the cause of Chintana's divorce. She doesn't believe in the tale of the story teller and the magical power of the sword. She comes forward, takes the sword without blade, stabs herself throughout her body and shows nothing happens to her. Unfortunately, she turns into fifty at the stroke of midnight and her body starts to fall down accordingly to the cutting marks. Belinda dies because of her disbelief and bravado. This seemingly simple and tiny story offers a number of features or strategies that are dominant in postmodern literature. The following discussion focuses on the five features of literary postmodernism.

Textual Analysis (Discussion)

1. Postmodern literature is marked by the features of unnatural or antimimetic narrative techniques. They do not follow the Aristotelian principles of plot- *wholeness*, *magnitude* and certain *unity*. By *wholeness* he means- the beginning-middle-end, *magnitude* means the length (not too lengthy nor too short) and

unity means coherence and logicity. Rejecting this, postmodern literature takes the stance of adopting antimimetic or unnatural narrative that violates all the traditional principles of plot, character and setting, etc. This violation is done through offering multiple plots, implausible and unnatural world in a single text by the postmodernist novelists. When we look at Danielewski's *The Fifty Year Sword* we witness three story lines with five (in fact six) narratorial voices. Again the world we come across in the novel is full with implausible and unnatural materials- firstly Belinda Kite, a marriage hacker destroys a huge number of married lives that seems hardly possible, secondly she dies because of her bravado. The story teller's epic journey, his meeting with the man with no arm and the magic sword do not belong to the natural world. How is it possible of making a sword by a person who has no both hands? And how is it also possible for any sword that has no blade to cut the human body? Danielewski's use of unconventional formatting, language games, inserting images and symbols, etc make the novel as a form of unnatural narrative. In short, Danielewski's use of the multiple storylines, multivocal narration and unnatural world disrupts the smooth flow of the plot.

2. Multi-modality is the trending feature of postmodern literature. Allison Gibbon's remark "— works exist within postmodernism that are multimodal" (421) highlights this observation. Gibbon enlists several features of multimodal text as varied typography, unusual text layouts and page design, the inclusion of images and playing with size, shape and design, etc (420). When we apply these features, Danielewski's *The Fifty Year Sword* appropriately highlights its multimodality. The novel has unusual size, unusual typography, half of the pages are blank, few pages include a number of images- the image of sword tilt, butterfly, mountain, several cut marks on body, etc.
3. The third feature of literary postmodernism is the hybridization of literary genres. Postmodern literature problematizes the generic convention by mixing different genres in single novel. It also erases the border between high and low culture, different genres and fact and fiction. It appeals to the minds of seasonal as well as academic readers. Danielewski's *The Fifty Year Sword* is described as a ghost story in the readers' note but one cannot find a ghost in the story. It is recited in front of the five orphan kids and thus, it seems children's story but it doesn't follow the tradition of children book as it is overloaded with revenge motif, adultery and violence. In this sense, it is a crime story. Moreover, the epic journey offers picaresque elements. Thus, the author has used genre-blend technique in this novel.
4. Metafiction is a dominant mode of writing in postmodern literature. Metafictional novel addresses the reader, informs them that they are reading artistic construction by offering comments on themselves. *The Fifty Years Sword* exposes in the very beginning that the readers are going to read a ghost story, then there is a direct address to the reader and in the middle of the story one of character expresses her disbelief by saying how can we call it a ghost story. Further, the story-tellers entry and the act of telling a thrilling story show the metafictional quality of the novel.
5. Finally, the man with no arm who prepares magical sword, the sword without blade causing injurious harm i.e. the death of its victim in his or her fiftieth age, the hidden cut-marks and other mysterious elements throughout novel show the features of magical realism

Conclusion

Mark Z. Danielewski's *The Fifty Year Sword* offers a tiny story of revenge by the deceiver but this small story requires 285 pages for its fulfillment. Authors use of experimentation and innovation at the textual, graphical and compositional levels make this book bulky and postmodern literary artifice. It plays with the form, typography, size, language and even story telling tradition. It also offers a number of examples of irony and the most suitable is the death of the birthday-woman Belinda Kite at the time celebration.

References

- Bray, Joe and Allison Gibbon, editor. *Mark Z. Danielewski*. Oxford, UP, 2011.
- Bray Joe, Allison Gibbon, et al, editor. *The Routledge Companion to Experimental literature*. London, 2012.
- Danielewski Mark Z. *The Fifty Year Sword*. Pantheon Books, New York, 2012.
- Pohmann, Sascha, editor. *Revolutionary Leaves: The Fiction of Mark Z. Danielewski*. Oxford, UP, 2012.

ISSN

INTERNATIONAL
SERIAL
NUMBER
IN DATA

2395-2636 (Print); 2321-3108 (online)

SIMPLE STORY, COMPLICATED PLOT: A POSTMODERNIST READING OF MARK Z. DANIELEWSKI'S *ONLY REVOLUTIONS*

DIGAMBAR S. KULKARNI¹, Dr. N. H. KALLUR²

¹Research Scholar, Dept. of Studies in English, Karnatak University, Dharwad

Email: dskulkarni528@gmail.com

²Research Supervisor, Dept. of Studies in English, Karnatak University, Dharwad

Article Received: 18/11/2021
Article Accepted: 27/12/2021
Published online: 31/12/2021
DOI: [10.33329/rjelal.9.4.250](https://doi.org/10.33329/rjelal.9.4.250)

Abstract

Mark Z. Danielewski's *Only Revolutions* (2006) is highly experimental novel as it uses the unconventional formatting, unusual size, other physical materiality, language games, such and other postmodern narrative techniques. The novel contains a very simple story of two young couple- Sam and Hailey- who are traveling through different modes across the United States covering the time span of two hundred years. Thus, the novel has a simple story but the author has presented it in a complicated way by using various narrative techniques that are dominant in postmodern literature. The techniques of unconventional (unruly) narrative, metafictional writing, genre-bending techniques, multimodal presentations, reader participation, etc have been profoundly used by Mark Z. Danielewski. The unconventional narrative techniques are anti-mimetic or unnatural narrative techniques that go away from the traditional norms or established principles of novel writing. It violates the traditional notions of plot, character, setting, and temporality by employing various devices. The metafictional writing is a self reflexive approach that attracts the readers' mind towards the fact that the text is the product of creative mind. It is nothing but artistic construction. Genre-bending techniques owes to intertextuality, pastiche and other devices that erase the boundaries between different genres. Mark Z. Danielewski has used these techniques profoundly to present the love story of young couple as well as the world (particularly American) history in the novel *Only Revolutions* (2006) and the excessive use of these techniques make the simple love story of two lovers complicated. This research article is an honest attempt of understanding in what sense; the novel is revolutionary and complicated one.

Keywords: Postmodern narrative, anti-mimetic narrative, multi-modality, metafiction, genre-bending techniques, etc.

Introduction

Chronologically, *Only Revolution* (2006) is the fourth novel of Mark Z. Danielewski. The novel

details the love story of two young couple-Sam and Hailey as a main narrative and records some historically significant events and happenings that begin from 1863 to 2063 across the world in the

margins of every page. These historical details are not comprehensive and chronological series though it appears to be. These details are only random selections of various events from the readers of Danielewski's earlier novel *House of Leaves* (2000) and they have little relevance to the main narrative i.e. the love story of Sam and Hailey. The love story of the couple has also two perspectives. Sam starts to narrate the story from one side of the book and continues it until the page number of 360. However, his story occupies the half page space horizontally right from beginning to the end. The remaining half page space is given to the story narrated by the second character Hailey and it is presented upside down that also goes upto 360 pages. Thus, the materiality or the physical organization of the matter in a varied book form shows Danielewski's experimentation with the form and content. Moreover, it is noticed that the historical gutter standing at the margins has no relevance with Sam and Hailey's story and most of the readers are willing to neglect historical notes while reading the novel. Danielewski, in his one of the interviews states it is the readers' choice to give weightage or not to the historical details. How to read this novel is a challenge and one can get some hints or clues from the novel itself. However, the paratextual materials of the book provide a hint for reading the novel but this one seems an inadequate as it doesn't expose from which side the reader should read first. The novel includes three major narratives- Sam's story, Hailey's story and the historical narrative. The two protagonists narrate the same story in their own versions with different perspectives, the historical details doesn't show any logic of their inclusion the book and more over, the historical information is presented in segments by using typical phrases, small segments and quotation or sometimes incomplete quotations. The content of history gutter includes vast information from the wide verities of the field such as war, politics, sports, natural calamities, disasters, diseases, inventions, and so many other things. Because of the combination of multiple narratives and contradictory things a novel becomes a complete mess for average readers.

Objectives and Methodology

This research intends to understand the concept of literary postmodernism, unconventional plot patterns and techniques with reference to Danielewski's *Only Revolutions*. Since this is a theoretical study, it follows descriptive, interpretative and analytical methods of research. As the prime aim of this research is to understand and identify various postmodern elements reflected in the *Only Revolutions*, the feature of postmodern literature and various narrative models constitute the theoretical basis upon which the interpretation and analysis of Danielewski's novel *Only Revolutions* is based. Aristotle's principles of plot, Jencks' model of double coding, the concept of subversion, deconstruction, the author is dead, writerly text etc have been taken into consideration while developing the base of this research. Like postmodernism, the term "Postmodern Literature" is nebulous and slippery one as it suffers from chronological uncertainty and unstable meaning. Though it is widely accepted that the postmodern literature appears during the second half of the twentieth century (just after World War II), many critics and scholars have traced the elements of literary postmodernism particularly postmodern narrative techniques long way back in the 18th century literary creations. Some of the dominant postmodern narrative techniques such as fragmentation, blank spaces, temporal distortions, etc have been traced in *Tristram Shandy* (1757-65) by Lawrence Sterne and though many have claimed the end postmodernism in the last decade of twentieth century, still many are willing to trace out the significant postmodern narrative techniques or tendencies in the writings of contemporary novelists. Postmodern literature covers wide varieties of thematic concerns and narrative techniques and hence, it is hardly possible to touch upon all the aspects of postmodern literature in this research article. So the present study proceeds with the following features of postmodern literature.

- Postmodern literature is marked with the use of unconventional (unnruly) narrative techniques. It is in fact, anti-mimetic or unnatural narrative as it violates the traditional notion of plot, character,

setting and other aspects of narrative. It does not follow the Aristotelian Model of Plot or Bharata's idea of plot progression. Postmodern literature, particularly postmodern fiction rejects the earlier model of *Beginning-Middle-End* or the model of unified and complete plot. Instead presenting a single story, it presents multiple stories by juxtaposing parallel narratives with multiple narrators. Many postmodern novelists employ unusual formats and strange layout to make their literary productions something different.

- Postmodernism as well as postmodern literature tends to erase the boundaries between, fact and fiction, good and bad, high and low, etc. This tendency is reflected in literature through the genre-bending or hybridization of genres. It incorporates with canonical as well as popular materials, high culture and low culture. Jencks while developing his model of double coding remarkably says that postmodern art should cater and soothe the emotions of academic as well as mass users or audiences. Similarly, postmodern literature also appeals to the minds of academic as well as average readers.
- Postmodernism is very much interested in deconstruction, reader response theories. Accordingly, it proposes multiple interpretations from readers. Such literature intends to make their readers as active agents not passive adopters.

Considering the above points, Mark Z. Danielewski's novel *Only Revolution* (2006) is analyzed in the following section. This analysis highlights how the simple story of Sam and Hailey is made complicated one by the author using different strategies. For better understanding of the analysis, the summary of the novel is briefly provided here.

Only Revolution: A Brief Summary.

The novel details the circular road trip of Sam and Hailey who are allways sixteen years old. They meet each other on a mountain top and fall in love with each other. Then, they start their journey

throughout the United States together. They stop at the number of places and meet different types of people. Each time they have to face some problems. Overcoming all these problems they reach their final stop and at this juncture one of them dies (in Sam's story Hailey dies and in Hailey's story Sam dies). During their journey, they encounter with a number of characters including Creep, doctor, officers, businessmen and some rogue people. Throughout their narratives, the readers can read about their love, sex, their adventurous journey, their attempt of getting jobs, registering their marriage, care for each other during hospitalization. Thematically speaking, their running from one place to another indicates the theme of freedom, their descriptions of disasters, forest cutting, descriptions of cars and other inventions, their going away from their own flora and fauna i.e. the world of plants and animals, etc symbolically highlight the theme of environmental degradation, industrialization and urbanization. The historical side bar on each page is overcrowded with information regarding socio- political movements, bills, amendments and acts, riots, earthquakes, tsunamis, rebellions, massacre, assassinations, battles and wars, sport games, strikes, etc show the theme of political efforts of establishing equality, improvising the life status, workers' welfare, environmental degradation, crime and urbanization in the USA, etc.

Textual Analysis (Discussion)

Only Revolutions (2006) follows the unconventional narrative strategies as it adopts unusual compositional, graphical and textual patterns. At compositional level, one can see the book has two cover pages with same symbols or images. The difference occurs only in the use of color. The one cover page has a symbol of circle in green color making similarity with Sam's eyes, and the other cover page has a symbol of a circle in golden color making similarity with Hailey's eyes. Then it has title pages, a dedication page and the page no. 1 with the same text materials and images. Having no the front page or cover page and the blurb in the traditional sense, the book confuses the readers- how to read this novel and

where to start as it presents a unidirectional narrative.

At graphical level, the novel creates some sort of confusion among the readers. The stories of the two narrators are presented by using textual as well as graphical devices. The novel is overloaded with graphical images and symbols. The cover pages include the circles resembling to the eyes of two characters, the page no. 01 includes big capital initial letters from the names of two characters show which one of them is narrating. These entities show that the story is completely about love, sex, work and overall the life of two narrators. But, beneath this there lies another story- the story of ecological destruction due the human involvement in industrialization, war-fare, and so other progressive ideas. Thus, the apparently seeming love story highlights the message of ecological degradation. At textual level, the novel includes different font type and font size text, synchronization of font, unusual spellings or neologism (for example-Allways, alone, etc.), short sentences and incomplete quotations, etc.

The novel offers multiple reading protocols. The dust-jacket provides hint to the readers that read the eight pages of one narrator and turn and spin the book upside down and start to read from front to back or back to front. However, there is no hint whose story we should start to read first. Again there is an arrangement capital letters in the beginning of each eight pages that forms the parts – SAM AND HAILEY and HAILEY AND SAM in both narratives that divides the novel into sections. One can read according to these sections.

Other techniques such as metafiction (addressing the reader- *You were there*, instruction for readers, etc), genre bending techniques (prose in poetic language, part love story, part historical narrative, part narrative poem, pornographic details, etc), multimodality (digitality, internet database structure, image showing CD cassette, etc) show highly experimental quality of the novel.

Conclusion

To sum up it can be noted that Danielewski's use of formal innovation- the four quadrants page

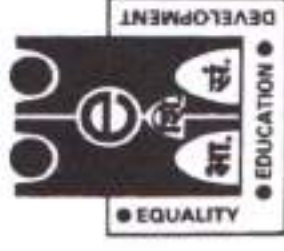
structure, multiple narratives and database narrative, font synchronization, spelling neologism, referential ambiguity, media assemblage techniques, the complicated and contradictory temporalities, metatextual, metafictional techniques, unconventional formatting and generic hybridization and other postmodern narrative strategies in the *Only Revolution* converts simple story into complicated plot. One or two ways can be adopted to avoid this complexity; firstly read only the main narrative start to end and then, turn towards the side bar containing the historical events and happenings across the world without trying to establish their correlations with the main narrative. Secondly, summarize the main narrative and also the historical details with assistance internet, select some events randomly and establish their correlations with the events that take place in the story of Sam and Hailey. Otherwise, reading from first line to last one (both in main narrative and historical narrative) and projecting ambitiously to establish connections between all these events wholly bewilders the reader and offers bizarre experience.

References

- Bray, Joe and Allison Gibbon, editor. *Mark Z. Danielewski*, Oxford, UP, 2011.
- Pohlmann, Sascha, editor. *Revolutionary Leaves: The Fiction of Mark Z. Danielewski*. Oxford, UP, 2012.

Education and Society

शिक्षण आणि समाज

ISSN No. 2278-6864

CERTIFICATE OF PUBLICATION

This is to certify that

Laxmi Reddy

Research student, Shivaji University, Kolhapur

Prof. Dr. Sanghmitra Sarvade

Researcher Guide, Annasaheb Dange College, Hatkanangle, Kolhapur

For the paper entitled

"ARYA SAMAJ, SOLAPUR – AN INTRODUCTION"

Vol. 45, No.3 July-September 2022

in

Education and Society

Impact Factor: 5.74

UGC Care Group 1 Journal

ज्ञान-विकास विद्युत्सरो

Sant Dnyaneshwar Shikshan Sanstha, Islampur's
Hon. Shri. Annasaheb Dange Arts, Commerce and Science College,
Hatkanangale, Dist-Kolhapur (Ms)

List of Documents

3.2.2 Number of workshops/seminars/ conferences including on Research Methodology, Intellectual Property Rights (IPR) and entrepreneurship conducted during the last five years

Sr. No.	Name/Title of the Documents	Details/Remark (Yes/No)
1	Data Template (Filled in Excel Sheet)	Yes
2	Brochure of Workshop/Seminar/Conference on IPR, Research Methodology & Entrepreneurship Development	Yes
3	Activity Reports (in English) on all activities related to IPR, RM & EDP with Geotagged Photographs (It should be arranged as per Data Template)	Yes
4	PDF Copy of all Activity Reports hosted on Website. (Yearwise)= 5 PDF on college Website under IPR/RM/EDPP Tab	NO

Note: 1. Brochure, Activity Report with Geotagged Photographs and PDFs on College Website are compulsory.

Sant Dnyaneshwar Shikshan Sanstha, Islampur's
Hon. Shri. Annasaheb Dange Arts, Commerce and Science College,
Hatkanangale, Dist-Kolhapur (Ms)

List of Documents

3.3.2 Number of books and chapters in edited volumes/books published and papers published in national/ international conference proceedings per teacher during last five years

Sr. No.	Name/Title of the Documents	Details/Remark (Yes/No)
1	Data Template (Excel Sheet-Filled in)	
2	PDF Copy of published Books & Chapters (Year-wise). [Cover Page- Content Page- First Page of the chapter or book, Back page] and Host the PDF on College Website	Yes
Note: 1. Books without ISBN will not be considered.		

Sant Dnyaneshwar Shikshan Sanstha, Islampur's
Hon. Shri. Annasaheb Dange Arts, Commerce and Science College,
Hatkanangale, Dist-Kolhapur (Ms)

List of Documents

3.3.1 Number of research papers published per teacher in the Journals notified on UGC CARE list during the last five years

Sr. No.	Name/Title of the Documents	Details/Remark (Yes/No)
1	Data Template (Filled in Excel Sheet) (Fill up the data of publication as per Calendar Year: Jan- to Dec.)	Yes
2	Paste the Link of Online Journal in the given column in the Template	No
3	Paste the link of Research Paper (online) in the given column in the Template	No
4	Prepare a PDF of research papers published in the Print Journal. Create its Content Page and attaché the PDF and host it on College Website.	Yes
5	Prepare a list of Research Articles Published in UGC CARE list first and then prepare a list of research articles published in other journals. Arrange them in the same manner in the data template.	Yes
Note: Only UGC CARE Listed Journals are considered here.		

Paper - यादी पूर्ण केली
25 UGC CARE